

33
L 1773

34

~~K. Ulmanis~~

Ed. Balodis

Latviešu kreditkooperācija

no

viņas sākumiem līdz pasaules kaņam

Rīgā, 1934. g.

Latvijas kooperātīvu kongresu padomes izdevums

3786.

33

1773

Ed. Balodis

Latviešu kreditkooperācija

no

viņas sākumiem līdz pasaules kaņam

Rīgā, 1934. g.

Latvijas kooperātīvu kongresu padomes izdevums

Grāmatu spiestuves kooperatīvs
„GRĀMATRŪPNIĒKS“
Rīgā, Pils ielā Nr. 14.

Latv. PSR Valsts bibliotēka

~~60 56.788~~

0304066506

Paib. 16. IV 99 P.

Priekšvārdi

Šogad paiet 60 gadi, kopš Latvijā nodibināti pirmie latviešu kredītkooperatīvi. Ja par atsevišķu kooperatīvu veidu sākumu atzīstam to gadu, kad oficiāli apstiprināts pirmais kooperatīvs, tad kredītkooperatīvi ir visvecākais latviešu kooperatīvu veids. Tas ir arī apskatāmā laikmeta visstiprākais, visnozīmīgākais un visvairāk izplatītais veids. Kredītkooperatīvi bija latvju tautas saimniecisko spēku centri, kur saplūda tautas sīkie ietaupījumi un no kurienes tie tika novadīti ražīga darba gultnē. Tie bija latvju tautas cietokšņi pret auglētājiem un līdz ar to arī cietokšņi pret nabadzību un postu. Ar visu to, mums tomēr ļoti maz vēl pazīstami apstākļi, kādos radušies un veidojušies kredītkooperatīvi. Šī darba mērķis ir cik necik noskaidrot tos.

Par Latvijas kredītkooperāciju laikmetā līdz pasaules karam līdz šim atklātībā parādījušies šādi darbi, kam patstāvīga pētījuma raksturs:

1) E. Laursona „Kooperācija Latvijā līdz pasaules karam“ (krievu valodā), Rīgā, 1917. (sk. šādas lappuses: 11.—13., 16., 26., 34., 37., 43., 45., 56.—61.);

2) Docenta K. Puriņa „Kooperatīvais un tirdznieciskais kredīts Latvijā, Rīgā, 1920. (no 1.—24. lpp.);

3) Ed. Baloža „Modernās kooperācijas priekšteči Latvijā“, Rīgā, 1930. (no 57.—75. lpp.);

4) Ed. Baloža „Kooperācija Latvijā 19. g. s. 50.—70. gados“, Rīgā, 1928. (no 37.—120. lpp.).

Šis darbs sarakstīts galvenā kārtā pēc materiāliem, kas atrodami latviešu laikrakstos. Izmantoti šādi laikraksti: Mājas Viesis (saīsinājumā M. V.), Balss (B.), Baltijas Vēstnesis (B. V.), Dzimtenes Vēstnesis (Dz. V.), Dienas Lapa (D. L.), Tēvija (Tēv.), Baltijas Zemkopis, Zemkopis, Zeme, Baltijas Lauksaimnieks, Latvija, Austrums, Kooperators, Arodnieks.

Bez tam izmantoti šādi darbi:

1) Kr. Valdemāra „Ueber die Heranziehung...“, Dorpat, 1857;

2) Vispārējā latviešu zemkopju sapulce Rīgā 18. un 19. februārī 1910. g., Rīgā, 1910.;

3) Resultate der am 3. März 1867 in den Städten Livlands ausgeführten Volkszählung zusammengestellt und herausgegeben vom Sekretair R. Eckhardt“, Riga, 1871;

4) Statistisches Jahrbuch für das Gouvernement Kurland für 1863“, Mitau, 1863;

5) Vēl daži citi, kas atzīmēti tekstā.

Izmantots arī Dundagas krājaizdevu sabiedrības archīvs (saņemts no P. Lapiņa kunga).

Rīgā, 1934. gada oktobrī.

Autors.

Latviešu zemnieku saimnieciskie apstākļi

Latviešu kreditkooperācijas pamati vispirmā kārtā jāmeklē tajās saimnieciskajās pārvērtībās, kuŗu galvenais saturs ir pakāpeniska pāreja uz naudas saimniecību. Šai procesā, cik tāl tas attiecas uz zemniekiem (latvieši piederēja gandrīz tikai pie šīs kārtas), jāatzīmē divi posmi: 1) pāriešana no kļaušu nomas uz naudas nomu un 2) nomas māju pāriešana dzimtīpašumā.

Pāriešana no kļaušu nomas uz naudas nomu sevišķi rosīgi rit Kurzemē jau sākot ar pagājušā gadsimtena 40-tajiem gadiem, tā ka 60-to gadu vidū šo pirmo posmu Kurzemē var apzīmēt gandrīz par noslēgušos. Reizē ar to, uz 1863. un 1869. gadā izdoto noteikumu pamata, sākas arī māju iepirkšana par dzimtu.

Vidzemē pāriešana uz naudas nomu, salīdzinot ar Kurzemi, sākas ar novēlošanos, bet toties māju iepirkšanu vidzemnieki sāk jau 50-tajos gados (uz 1849. gada likuma pamata). Tomēr līdz 60-to gadu vidum zemnieku īpašumā pāriet samērā neliels skaits māju.

Ļoti rosīga māju pirkšana Vidzemē un Kurzemē sākas 60-to gadu otrajā pusē, un tā intensīvi turpinājās veselus divus gadu desmitus.

Kurzemē līdz 1874./5. gadam, kad tur nodibināja pirmos latviešu kreditkooperatīvus, zemnieki bija jau iepirkuši apmēram 30% no visām privātmuižu zemnieku mājām, bet 80-to gadu vidū to skaits pārsniedza 75%.

Vidzemē 80-to gadu sākumā, kad tur sāk darboties pirmie latviešu kreditkooperatīvi, zemnieku īpašumā skaitījās jau apmēram 55% no visām privātmuižu zemnieku mājām, bet 80-to gadu vidū — 70%.*)

Kauču Vidzemē dažās vietās kļaušu nomas galīga likvidēšana ievēlka (tā pēc noteikumiem bija jālikvidē līdz 1868. gada Jurgiem), tomēr 80-tajos gados latviešu zemnieki Vidzemē un Kurzemē ir jau pilnīgi iegājuši naudas saimniecībā un kļuvuši atkarīgi no svārstīgajiem tirgus apstākļiem.

Tirgus apstākļu attīstība nebija labvēlīga latviešu zemniekiem. Daudzu māju iepirkšana iekrita samērā augstas kon-

*) Jāpiezīmē, ka mums vēl trūkst vispusīgu, pilnīgu un sistematizētu datu par zemnieku zemes iepirkšanas un izpirkšanas gaitu Latvijā.

junktūras laikā, kad arī lauksaimniecības ražojumu cenas bija augstas. Protams, sakarā ar augsto konjunktūru, arī māju izpirkšanas maksas pa lielākai daļai bija noliktas stipri augstas. Pēc tam lauksaimniecības ražojumu cenas sāk gandrīz bez pārtraukuma slidēt uz leju un latviešu zemnieki pamazām nonāk lielās maksāšanas grūtībās.

Ilūstrēsīm stāvokli dažiem skaitļiem:

1865. g. Rīgā maksāja:

a) kvieši	4 rubļi pūrā	} M. V. 35/1865
b) rudzi	2 r. 10 k. „	

1872. g. Rīgā maksāja:

a) kvieši	4 r. 85 k. pūrā	} M. V. 8/1872
b) rudzi	2 r. 50 k. „	

Jau 70-tos gados sākās labības cenu svārstīšanās, ar tendenci uz leju, bet 80-tos gados cenu krišana bija īsti katastrofiska.

Pēc Rīgas statistikas komitejas ziņām cenas Rīgā bijušas šādas (sk. D. L. 80/1890).

	1880. g.	1889. g.
Liellopu gaļa (bez kauliem un taukiem)	Ⓔ 26 ² / ₃ kap.	20 kap.
Teļa gaļa	„ 26 ² / ₅ „	16 „
Kurzemes cūkgaļa	„ 23 „	16 „
Jēra gaļa	„ 21 ¹ / ₂ „	12 „
Rudzi, puds	133 „	70 „
Kvieši, puds	174 „	114 „
Mieži, puds	110 „	73 „
Bīdelēti rudzu milti, puds	207 ¹ / ₂ „	110 „
Nebīdelēti rudzu milti, puds	144 „	86 „
Saldskābmaize	Ⓔ 5 „	3 ¹ / ₂ „
Rudzu maize	„ 3 ³ / ₄ „	2 ¹ / ₂ „
Baltmaize	„ 7 „	5 „
Kartupeļi, pūrs	183 „	100 „
Balto kāpostu galva	11 „	6 „

Šo produktu cenas caurmērā kritušas par 59%. Cenu krišanas faktu apstiprina daudzi ziņojumi laikrakstos. Piemēram vēl varētu atzīmēt A. Bandriča rakstu D. L. 4,5/1886, kur viņš konstatē šādu cenu kritienu uz rudziem (cenas par četrvertu rubļos): 1881. gadā — 8,93, 1882. g. — 7,22, 1883. g. — 6,88, 1884. g. — 6,34, 1885. g. — 5,57.

Tā tad no 1881.—1885. gadam rudzu cenas nokritušas par 37,6%, bet no 1880.—1889. g. par 47,4%.

Labības cenu krišanas cēlonis Latvijā bija lieli labības pievedumi no krievu guberņām (ko atvieglāja uzlabotā dzelzceļu satiksme), kā arī tas, ka 1885. gadā Vācija uzlika augstu muitu Krievijas labībai — 15,21 zelta kap. no puda, ar ko stipri samazinājās Krievijas labības eksports. Tie bija vietējie Krievijas apstākļi. Blakus šiem vietējiem apstākļiem labības cenu slīdēšanu ietekmēja starptautiskā tirgus konjunktūra, kur bija vērojama tā pati spīdošā tendence. Liela nozīme bija aizōkeana zemju lētās labības konkurencei Eiropā.

Arī linu cenas stipri svārstīgas, ar slidošu pamata tendenci. Balss 4/1888. dod šādu cenu pārskatu frankos uz Rīga K: 1860. gadā — 125, 1865. g. — 137,50, 1870. g. — 97,50, 1875. g. — 119,50, 1880. g. — 74, 1885. g. — 69, 1887. g. — 51.

No teiktā skaidrs, ka zemnieku ienākumi strauji sabrūk. Bet maksājumos it nebūt nav vērojama līdzīga strauji slīdoša tendence. Šur un tur maksājumi pat pieaug. Interesantu korespondenci sniedz Balss 7/1881. no Rindzeles (netāļu no Eiģures jūrmalas):

„Muižas valde grib ievest atpakaļ vecos laikus ar dzimts un klausības būšanu. Bet pagasta tiesa nelikumīgos klausības kontraktus atraidīja.

Kad 1877. gadā saimniekiem vecie kontrakti bija notecējuši, tad tiem lika priekšā jaunus kontraktus. Plausim 115 rubļu vietā 280 r., Jaunzemim 60 r. vietā 160 r., Orķim 100 r. vietā 250 r., Kilmim 75 r. vietā 200 r., Baukam 65 r. vietā 180 r., Skujam 400 r. vietā 800 r., Pakulim 135 r. vietā 360 r.“

Tālāk stāstīts, ka nomas nauda iznākot 6—7 rubļi par pūrvieta, un ka tādu cenu varot maksāt pilsētas tuvumā un par vislabāko zemi. Pļavu un ganību esot pamaz; malka un žagari esot atņemti. Pagastā esot 12% ubagu.

Zemniekiem dažādu maksājumu un vajadzību bez gala daudz. Vienā laikraksta korespondencē no Vidzemes 1887. g. (D. L. 200/1887) dots šāds minimālo maksājumu saraksts: 1) kungam (t. i. muižniekam), 2) kreditei (t. i. muižnieku kredītbiedrībai), 3) riteršaftei (t. i. zemes kasei), 4) desatiņu nauda (t. i. valstij), 5) ugunsbiedrības nauda, 6) valsts galvas nauda (t. i. pašu pagasta nodokļi), 7) draudzes maksāšanas, 8) saimei (t. i. kalpiem).

Bez pieminētiem maksājumiem, zemniekiem ir vēl citi izdevumi: veco ēku labošana un jaunu celšana, darba rīku iegādāšana, minerālmēsļu pirkšana, apstrādājamās zemes paplašināšana, maksāšanas mantiniekiem u. t. t.

Ir iestājušies tiešām grūti laiki, kuŗu galvenā pa-

zīme ir liels naudas bads. No visām malām nāk izmisuma pilnas balsis. Laikrakstu slejas pilnas šiem izmisuma saucieniem.

Korrespondents no Vecgulbenes raksta (B. 35/1884), ka pakārušies 3 saimnieki grūto saimniecisko apstākļu dēļ. „Tiešām grūti tagad domāt rudens renti sadabūt. Linu nav, un tie paši stāv zemā cenā. Reizi, kad 60—70 r. par birkavu maksāja, bija tik 6—7 r. par dālderī rentes jāmaksā, bet tagad jāmaksā no 10—15 r.“ Balss 1889. g. no Vecgulbenes ziņo, ka pavasara renti no 196 saimniekiem vairāk kā 100 neesot spējuši samaksāt.

Balss 1./1885. raksta, ka mājas iepirktas tad, kad stāvējušas augstas labības un līnu cenas.

„Ja nu toreiz iepirkšana nebija lēta lieta, ja toreiz iepircejam bija jāaizņemas pie radiem un pazīstamiem, lai spētu līdzināt pirmo iemaksas naudu, tad tagad, kur no zemes tik daudz neatlec, cik vajag priekš pirkšanas parāda deldēšanas un procentu maksāšanām, priekš kalpu un gājēju algām, kā arī priekš visas saimniecības vešanas, mūsu gruntnieku dzīves būšana kļuvusi jo grūta un nedroša. Arī rentniekiem nav viegla pārtikšana, tādēļ ka līdz ar zemes augļu cenu krišanu netiek pazemināta rentes nauda. Kalpi, algādži un vaļenieki neatron darba un peļņas.“

Balsi 41./1885. korrespondencē no Kabiles tiek stāstīts, ka saimnieki, mājas pērkot, pat visiem skroderiem pēdīgo kaņķu atlasījuši.

Tēvija 1890. gadā no Falcgrāves ziņo, ka „rentes resp. dzimtmaksas dažs palicis parādā 2 gadus un pat vairāk“.

Arī galvas naudas jeb pagasta nodokļu parādi ar katru gadu pieaug. Kāds G. A. Friedrichsens aprēķinājis, ka 1890. gadā galvas naudas parāds pa visu Latviju esot 1—1,5 miliona rubļu (B. 46./1890.).

Kaudzītes Reinis 1890. gadā (B. 9./1890.), rakstīdams par zemnieku grūto stāvokli, starp citu saka: „Jāpamazina zemes cenas, tā ka cilvēciņi jele var izmaksāt un palikt dzīvotāji ir uz priekšu savās mājās.“

Protams, nevienam prātā nenāca pazemināt reiz noteiktās zemes cenas. Un latviešu zemnieks nonāk ūtrupnieka varā. Pārdod gan inventāru, gan mājas.

Mums vēl nav pilnīgu un sistematizētu datu par ūtrupēm Latvijā, kādēļ jāapmierinājas ar gadījuma rakstura ziņām laikrakstos. Vispārēju ainu tās tomēr dod. Vidzemē vien no 1886.—1894. g. izsludinātas pārdošanai 3743 mājas, t. i. 16% no visām zemnieku mājām (Latvija 11., 52./1908.). No 1894.—1896. g. Rīgas apgabaltiesa izsludinājusi ūtrupus par 3926 mā-

jām, bet no 1901.—1902. g. Vidzemes muižnieku kredītbiedrība vien likusi zem āmura 1945 mājas (Jaunais Laiks 26./XI. 1911.).

80-to un 90-to gadu laikraksti pilni ziņām par ūtrupēm dažādās vietās Latvijā. Lūk, dažas no tām.

M. V. 19./1881. Ērgļi un apkārtnē. „Okcionus (ūtrupes) sauc katru svētdienu pie baznīcām galvā nepaturamā skaitlī, pie kam āmurs strādā katru dienu līdz vēlam vakaram.“ Tālāk teikts, ka ļautiņi, tēviju atstādami, dodoties projam uz Krieviju.

D. L. 78./1887. Nekad Ērgļos „āmuram“ nav bijis tik daudz darba kā šai pavasarī.

B. 11./1887. Ērgļi. Gaidāmi spēcīgāki „āmura laiki“. Naudas apstākļi ļoti sāpīgi.

B. 2./1886. Plāteres novads. Tagadējais gads ir grūts naudas ziņā. Izķīlāšanas muižas un galvas naudas parādu dēļ notika gandrīz katrā novadā.

B. V. 109./1887. Kroņa Vircovā vienā pašā nedēļā inventārs pārdots 26 mājās.

D. L. 107./1887. Dobeles apriņķis. Daudz ūtrupju. Iz-ūtrupē lopus un rīkus. Trūkst solītāju. Pēdējā laikā nāk ūtrupē kuļammašīnas.

B. V. 7./1889. Tukuma apriņķis. Zemnieku ciemati lielā mērā pāriet atpakaļ muižu īpašnieku vai arī citu kārtu rokās.

B. 18./1890. Viduskurzeme. Grūti laiki Ūtrupes un atkal ūtrupes!

Tēv. 25./1890. Kurzemē pagājušā gadā vien vairāk kā 200 zemnieku mājas izsludinātas atklātai pārdošanai kredītbiedrības parādu dēļ.

Par zemnieku ūtrupēm raksta arī Rozentāls-Krūmiņš Balt. Vēstn. 97./1888.

Jau no šiem nedaudziem izvilkumiem redzam, ka tie tiešām bijuši īsti ā m u r a l a i k i, kas pilni dziļa jo dziļa trāģisma. Tie ir tumša lappuse latviešu zemnieku vēsturē.

Un šajos grūtajos laikos daudzi latvieši sāk atstāt savu dzimto zemi un meklēt labāku dzīvi svešās zemēs. Izceļošana pieņem diezgan plašus apmērus, un par to sāk interesēties pat Latvijas likteņu lēmēji. Arī presē jautājums tiek plaši pārrunāts.

Latviešu zemnieki augļotāju varā

Lielais naudas trūkums un pastāvīgie izūtrupēšanas draudi spiež zemnieku meklēties pēc kredīta.

Šajās gaitās viņš vispirms nonāk pie augļotāja. Bet augļotāja kredīta noteikumi ir tik nežēlīgi smagi, ka šis kredīts it nebūt neatvieglo zemnieka stāvokli, bet gan to padara stipri launāku. Viņa posts vēl pieaug...

Augļošanas jautājumam lielu vērību piegriezuši visi toreizējie laikraksti. Tur atrodam ļoti spilgtus augļotāju kredīta raksturojumus. Daudzos no tiem izpaužas ārkārtīgs sašutums un naidis pret augļotājiem.

Laikraksti, šķiet, ir arī vienīgais avots, no kā varam iegūt materiālus augļošanas jautājuma apgaismojumam. Tādēļ iepazīsimies tuvāk ar to, ko tie saka šai jautājumā.

M. Viesis 12./1876. Kroņa Vircava. „Lai nu tādus (kam trūkums pienāk) varētu no plēsīgiem naudas aizdevējiem izsargāt, kas 80 līdz 100 procentes pa gadu ņem, tad šī ierikte (krājaizdevu sabiedrība) daudz maz pie tam palīdzēs.“

Balt. Zemk. 38./1877. Jelgava. „Cik dažs labs netiktu pasargāts no Wucheru jeb plēsīgu tapinātāju nagiem, kad tas būtu zinājis, ka tur un tur pastāv banka, kas pret kārtīgu drošību par mēreniem augļiem naudu aizdod.“

Balt. Zemk. 25./1879. Iz Abavas krastiem. „Žīdu bankieriem būs labs plaujas laiks, jo droši 30.000 rubļu tiks no zemniekiem uzņemti par 50%.“

Balss 33./1879. Kāds J. P. raksta (no tā iespiests arī Mājas Viesī 18., 19./1879):

„Kad par Jurgos no žīdiem, jo šie visvairāk ir tie briesmīgie asiņu sūcēji, ņemtiem 50 rubļiem rudenī par procentēm jādod pieci baķi labu linu, katrs no 26 mārč., tad saimnieks par lētumu vēl priecīgs un aizmirst, ka tās 130 mārč. linu savus 20 rubļus vērtas, jeb ka viņam pie procentēm uz gadu aprēķinot jāmaksā 40 proc. Bet tiek vēl augstākas procentes prasītas un arī maksātas, jo trūkums nepazist nekādu likumu.“

Pāri dienas priekš Jurgiem aizņēmās kāds māju saimnieks priekš savas rentes maksāšanas no kāda žīda arī 50 rub. apakš šādiem nosacījumiem. Naudas vietā saimniekam 1. sept. šīnī gadā jāatdod 30 pūri rudzu, 130^u smagu, bez tam vēl tūlīt jādod 1½ pūra tikpat smagu rudzu par draudzīgu izlīdzēšanu. Tas ir kopā 102^{3/8} puda. Ja pudu rudzu rēķinam tikai pa 80 k., kas pie tik labiem rudziem

tiešām ļoti maz rēķināts, tad dabū žīds par saviem 50 rubļiem 81 r. 90 k. atpakaļ, t. i. 31 r. 90 k. procentšu par 4 mēn., tā tad par gadu 191 $\frac{2}{5}$ % . — Mēs esam paši piedzīvojuši, ka no aizņemtiem 75 r. 4—5 gados iznāca neticams parāds no 600 rubļiem.“

Balt. Vēstn. 38./1879. Kaudzītes Reinis saka: „Tagadējie naudas aizdevēji tik nekaunīgi lielus augļus no nabadzīgiem ļautiņiem plēš un tos kā vampīri līdz beidzamam izsūc, ka gan būtu jāvēlas, ka valdība te kādu padomu atrastu.“ — „Tur (Vidzemē) ņem nereti tikpat augļu par gadu, cik liels ir kapitāls. Un tas notiek īpaši tagad pie māju iepirkšanu izmaksām...“

Balss 3./1881. Gārsene. Nobināta zemnieku aizdevu lāde. „Cerams ka šī lāde būs no lielas svētības, jo līdz šim zemniekiem trūkuma brīdī bij jāmaksā žīdiem pa 50 un vairāk procentes, nereti pat labība no lauka jāpārdod.“

M. Viesis 7./1881. Rudbārži. Atzīmēts šāds augļošanas piemērs: par 200 rubļu no Jurgiem līdz rudenim kā pagaidas (procentes) 85 pūri auzu.

Balss 31./1881. Kandava. „Saimnieki pie žīdiem krit lielos parādos un rudenī, tikko sāk rija kūpēt, labība tiek nodota par lētu cenu. Tā latviešu naudiņa iet žīdu makā.“ — D. L. 82./1890. „Kandavas krājaizdevu kase par mēreniem procentiem aizdod naudu, caur ko nav jākrit žīdu rokās. Vēl tagad dažs labs zemkopis vārgst, kas bij kritis žīdeļu nagos.“

Balss 27./1882. Elkšņi—Suseja. „Trūkuma laikos daudz mūsu saimnieku skrīen uz svešu pagastu bankām aizņemties naudu jeb, kas vēl briesmīgāki, krit žīdu nagos, kas tiem izsūc pēdīgo nabadzību un dažu labu noved pie bezdibena malas“ (korrespondencē no Ozolniekiem (Paulsgnade) B. 35./1882. teikts: „...dažu labu pat iegrūž cietumā“).

Balss 35./1882. Jaunesava. „Mozus bērniem jāmaksā 25—30%.“

Balss 28./1882. Krona Vircava. „Vai tas nav bijis un vēl ne būs, ka dažam labam naudas trūcība pienāk. Kur griezties? Ej pie žīdiņa — dubulti jāatmaksā; ej pie bagātnieka, jāmaksā 25, 50 jeb vairāk procentes. Lai šo ļaužu izsūkšanas veikalu varētu iznīcināt, vismaz mazināt, mums krāšanas un aizdošanas kases jādibina.“

Balss 35./1882. Jaunesava. „Dažs labs meklē palīgu pie pazīstamā melnbārdzainā Mozus bērna un sola 25—30%. Sa-protams, ka Izraēļa bērni tādas labas „rebes“ nelaiž garām, bet pieplēš vēl klāt dažu sieciņu labības jeb pūru kartupeļu.“

- Balt. Vēstn. 298., 299./1883. Lapas Mārtiņš, rakstīdams par Rīgas amatniekiem un rokpeļņiem, starp citu saka tā: „Amatniekiem un rokpeļņiem vajadzības bij jākrīt šādu tādu augļotāju un izsūcēju rokās, kuŗi naudu aizdodami ņēma par mēnesi 5 un vairāk procentes un kuŗi ar tiesību nopelnījuši palamas vārdu „rīkles griezēji“, kā ļaudis tos nosaukuši. Man zināmi daudz piemēri, ka šie negoži dažu labu strādīgu vīru kā ērces izsūkuši un ieģrūduši pēdējā nabadzībā un postā, caur ko daudz familiju laime izpostīta, jo tikai retam, kas tādu sūcēju nagos krituši, neizpostītam laimējas atsvabināties. Minētai krāšanas un aizdošanas casei ir nu tas svētīgs uzdevums savus biedrus izsargāt no tāda posta.“
- Balss 9./1883. Sauka. Esot nodomāts dibināt savst. krāšanas un aizdošanas sabiedrību. „Būtu no liela svara un svētības priekš visa apgabala. Dažam labam nevajadzēs trūkuma brīdī krist blēdīgu augļotāju nagos, kas savus upurus sūc, kamēr tos pieved pie bezdibeņa malas.“

- Balss 51./1883. Pūre. Kāds šejienietis dažiem no mūsu ļaudīm naudu aizdevis, bet ņēmis 100 rubļu vietā vekseli par 130 r.
- Balt. Vēstn. 93./1884. Brazilas. „Par izsargāšanos no parādu iekrišanas žīdu nagos šeit es īsumā uzzīmēju, ko kāds vecīgs vīriņš asarām acīs stāstīja par savu kezu. Augšam minētā pagastā saimnieks B. bij lienējis no žīda:

I. reizi 100 r., II. reizi 80 r., III. reizi 60 r., IV. reizi 60 r. un V. reizi 60 r., kopā 360 r.

Vidējās žīdu procentes ir: no viena rubļa vērdiņu ($1\frac{1}{2}$ kap.) nedēļā, visā gadā rublis pelna 76 kap., 10 r. pelna žīdam 7 r, 60 k. procentu un 100 r. iztaisa 76 r. intrešu gadā. Jo mīļāki žīds saņem labību, uz vienu rubli naudas sieku rudzu, kas 4 pūrā iet. Pēc tagadējās labības cenas, tad sieks rudzu maksā 75 k. (3 r. pūrā). Par 100 r. kā pagaida jādod 25 pūri rudzu. Saimniekam laikam tik daudz rudzu nebūs bijis šā lienējuma pagaidas samaksāt, tādēļ maksājis tās šādā vīzē:

I. reiz	18	pūru	rudzu,	19	p.	miežu	un	10	p.	auzu,
II.	10	”	”	20	”	”	”	30	”	”
III.	30	”	”	32	”	”	”	90	”	”
IV.	25	”	”	50	”	”	”	80	”	”
V.	—	”	”	—	”	”	”	50	”	”

10 p.

lēcu, 2 p. zirņu, 16 p. vas. kviešu, 3 sieki āboliņa sēklas 8 r. vērtībā, aunu 3 r. vērtībā, ragu kulbas kurvi. Pēc visu šo intrešu maksāšanas saimniekam bij kapitāls pie Leibja līdz 700 r. pieaudzis.“

Balt. Vēstn. 175./1887. Rīgas ķīlu mājas jeb ķīlu kases. „Tagad par aizdoto naudu ņem 2% un par lietu uzglabāšanu 1% mēnesī (agrāk 2%). Kam nauda visai vajadzīga, tas darīs daudz labāki, to aizņemdamies kaut iz šādām kasēm, nekā ies palīdzības meklēt pie šādiem, tādiem naudas rausējiem, kas par mēnesi ņem 5—10 un vēl vairāk procentes. Kam tik augstas procentes jāmaksā, tas ne mūžam netiks no parādiem ārā un it nemanot iešļuks visu lielākā postā.“

Dienas Lapa 104./1887. Stelpes pagasts, Bauskas apr. „Aizņēmušies naudu no kāda mūsu apgabala „naudas Jāņa, bet grūti tad bij no tāda vaļā tikt, jo procenti bij tādi, kādi reti piedzīvoti.“

Balt. Vēstn. 195./1888. Vecsaule. Auglotāji ne žīdi, bet pašu tautieši — saimnieki. Naudu aizdodot uz 20 un vairāk procentēm. „Dažs saimnieks ielicis savu māju bankā, lai ar aizņemto naudu varētu taisīt rebes.“ — „Šie asins sūcēji tomēr it mierīgu prātu saņem šīs procentes un aukstām asinīm noskatās, kā viņu upuris cīnas, kamēr tas vairs nespēj... Pie tam viņi vēl mēdz izturēties tā, kā kad šiem nelaimīgiem padarītu sevišķu labumu un par to izpelnītos lielu pateicību.“

Dienas Lapa 163./1888. Matīžnieks raksta: „Dažs jūtas laimīgs, kad tikai dabūjis aizņemties un tikai vēlāk atskārsts, ka kritis auglotāju nagos, kurš kā vampīrs izzīž viņa, aizņēmeja, pēdējos spēkus un neatlaižas, iekam nav aizņēmeju pagalam nobeidzis.“

D. L. 81/1889. „Laudis iestīguši stipri parādos, kā sevišķi tādos apgabalos, kur žīdu tuvumā daudz, kā piem. Leišmalē un arī citur, žīdi visu apgabalu saņēmuši savos nagos. Ņemdami 50—100% gadā viņi sistemātiski izsūc savas apkārtnes laudis, jo aizdodami nelielas summas, tie pusī jau tūlīt novelk priekš procentiem, caur ko tie par 50—100 rubļu lielu aizdevumu dabon zemniecīņu pilnīgi savos nagos. Arī paši latvieši lauku „bodnieki“ nereti ierīko tādu kārtīgu izsūkšanu caur to, ka aizdodami nelielas summas (reti lielākas par 100 r.) apdrošina sev visu aizņēmeja ražojumu pārdošanu pa „savai“ cenai.“

B. Vēstn. 40./1891. Bārbele. Trīs saimnieki-zemkopji nodarbojoties ar augļošanu. Aprēķinot 20 un vairāk procentes gadā. Kauču gan tuvumā Šenbergas miestīnā esot krāj- un aizdevu kase, tomēr šo vīru veikals braši ziedot.

Tādas ir laikrakstu ziņas izvilkumos par auglotāju kreditu. No tām nojaušams, ka latviešu zemnieku kredita apstākļi tie-

šām bijuši nedzirdēti smagi. To saimnieciskās sekas gandrīz tuvojas zemnieku īpašumu ekspropriācijai.

*
*
*

No visa līdz šim teiktā izriet šādi konstatējumi attiecībā uz zemnieku apstākļiem pagājušā gadsimtena 70.—90. gados:

- 1) zemnieki pamazām nokļūst smagas saimnieciskas krīzes stāvoklī;
- 2) lēta un viegli pieejama kredita vajadzību zemnieki izjūt vispirmāk un vissāpīgāk;
- 3) kredīta faktiskie apstākļi ārkārtīgi smagi: zemnieki spiesti lietot auglētāju kredītu un maksāt par to 20—200% gadā;
- 4) grūtie laiki sagatavo zemnieku apziņā kooperācijas nozīmes izpratni un ierosina viņu sabiedriski-saimniecisko aktivitāti vispirmā kārtā virzienā uz kredītkooperāciju.

Kreditkooperācijas propaganda līdz pirmo latviešu kreditkooperatīvu nodibināšanai

Kredīta problēmas risināšanā latviešu zemnieks atstāts pats savam liktenim, jo nav nevienas iestādes, kas par to sevišķi interesētos. Tādos apstākļos atliek vienīgais ceļš, proti, pašdarbības un kopdarbības ceļš. Arī latviešu zemnieks pamazām nonāk uz tā.

Dziedāšanas koris, dziedāšanas biedrība, pagasta pašvaldība, labdarības biedrība — ir viņa sabiedriski-saimnieciskā darba priekšskola, priekšposteni. Lai apmierinātu vajadzību pēc kredīta, bija jāorientējas uz kreditkooperācijas pusi. Pirmais latviešu kreditkooperatīvs Latvijā, kā zināms, nodibināts 1874. gadā. Bet, lai nonāktu līdz tam, bija vajadzīgs ilgāks laiks sabiedrības iepriekšējai sagatavošanai. Bija jānotiek šī kooperatīvu veida iepriekšējai propagandai.

Izvirzās interesantais jautājums: kā risinājies Latvijā kreditkooperācijas propagandas darbs? Aplūkosim to.

Pirmais raksts, kur stāstīts par aizdevu kasi, lai „plēsīgiem naudas aizdevējiem nagos“ nekristu, šķiet, ir Jaunpiebalgas mācītāja Kārļa Ludviga Kaehlbrandta: „Kādu naudas lādi mācītājs Oberlīns savai draudzei sagādājis, un kādi labi augļi no visas viņa gādāšanas vēl tagad rādās?“ Tas iespiests Lat-

viešu ļaužu draugā 1833. gada 23. numurā. Tur lasām: „Viņš (t. i. Oberlīns) arī tādu naudas lādi ietaisīja, no kā naudu uz atdošanu varēja aizņemt; bet kas aizņemts, tas bij tā kā svēts parāds un ar visu taisnību bij atpakaļ jāmaksā. Kas pēc nolikta laika savus parādus nebij nomaksājis, tam uz kādu laiku naudu vairs neaizdeva. — Akmeņulejniekiem gandrīz visiem daudz mazi parādi bija, ko no viņiem dzīt tiem aizdevējiem ikdienas varēja prātā nākt. Oberlīns to izdarīja, ka viņi ikgadus kādu mazumiņu īpašā lādē sameta, no kā tad pamazītiem viņu parādi tika atmaksāti.“

Kauču šai rakstā netiek runāts par aizdevu kasi, kas veidota uz kopdarbības pamatiem, bet gan par kasi, ko ierīkojusi atsevišķa persona aiz filantropijas motīviem, tomēr zināma ierosinoša nozīme tam varēja būt. Lasītājs redzēja, ka var būt ietaises, kur iespējams dabūt aizņēmumu arī negriežoties pie auglētāja. Bet no tā nav visai tālu līdz domai, ka vēlams, lai arī pie mums rastos tāda kase.

1836. gadā iznāca Latviešu draugu biedrības izdevumā mācītāja K. L. Kaehlbrandta tulkotā grāmata „Jāņa Pidriķa Oberlīna, citkārt Akmeņulejas mācītāja, dzīvošana, vāciskā valodā sarakstīta no Dr. G. H. Schubert, tiem mīļiem latviešiem par labu viņu valodā pārtulkota.“ Šai biogrāfijā atrodas arī ziņas par tikko pieminēto mācītāja Oberlīna ierīkoto naudas lādi, kuŗas, kā jau redzējam, jau 1833. gadā bija ievietotas Latviešu ļaužu draugā. Tā tad latviešu lasītājs vairākkārt dzird par aizdevu kasi, kas tiek norādīta kā pretstats auglētājam.

Plašāk un dziļāk skar kredīta jautājumu Krišjānis Valdemārs savā darbā „Ueber die Heranziehung der Letten und Esten zum Seewesen“, kas iznāca 1857. gadā. Apskatījis tā laika krājķases kā taupības un tikumības veicinātājas, viņš iet soli tālāk un runā par kredītiestāžu organizēšanas nepieciešamību. To uzdevums būtu:

- 1) atsvabināt godīgus un uzņēmīgus amatniekus un zemniekus no auglētājiem, kas ņem 100—200% gadā; šim iestādēm, pēc Valdemāra domām, būtu jāizsniedz aizdevumi augstākais par 30% gadā;
- 2) dot iespēji noguldītājiem saņemt augstākas procentes nekā krājķasēs.*)

Valdemārs jau pazīst Šulce-Deliča dibinātās asociācijas, starp tām arī krāj-aizdevu sabiedrības. Viņš domā, ka tādas

*) Arī Garlībs Merķelis jau 30-tajos gados norādījis uz šādu organizāciju vajadzību, kā arī to uzdevumus līdzīgi, pat plašāki, formulējis (skat. Ed. Baloža „Modernās kooperācijas priekšteči Latvijā“, 1930., 70. lpp.).

varētu viegli nodibināt muižu īpašnieki, muižu pārvalnieki, mācītāji, ārsti, tirgotāji, pat katrs izglītots cilvēks, ar noteikumu, ja sākumā tanis piedalās nedaudzas personas. Vēlāk, kad tauta ar tām iepazīsies, tās var noderēt par pamatu plašākām sabiedrībām.

Valdemārs aizrāda, ka jālasa Šulce-Deliča un profesora V. A. Hubera raksti par asociācijām. Redzams, viņš pazīst jaunāko vācu literatūru par sociālajiem jautājumiem. Domu par krāj-aizdevu sabiedrību dibināšanu viņš, protams, patapiņājis no Šulce-Deliča rakstiem.

Bez šaubām, šis Valdemāra darbs nevarēja palikt bez iespaida toreizējos vairāk izglītotos latviešos un nevarēja neierosināt viņos domu izmaiņu kredita organizēšanas jautājumā (kā vēlāk redzēsīm, Cauniša pulciņā 50-to gadu beigās tiešām parrunāts šis jautājums).

Ka kredita jautājums modinājis zināmu interesi izglītotos latviešos, liecina arī tas, ka Juris Alunns 1860. gadā solas „Sētas dabas, pasaules“ IV. grāmatā stāstīt „par krāšanas lādēm, par kreditu, par bankām“. Grāmata neiznāca un solītie raksti arī citur neparādījās. Pēc tam iestājās klusums, un pat visus sešdesmitos gadus kredita jautājums latviešu prātus, šķiet, pavisam nenodarbina. Pat Pēterburgas Avīzēs par to neko neatrodam. Latviešu laikrakstos nav informācijas pat par tādu notikumu, kā par Rīgas amatnieku aizdevu kases nodibināšanu 1862. gadā, par ko raksta pat Vācijā iznākošais laikraksts Die Innung der Zukunft (skat. Ed. Baloža „Kooperācija Latvijā...“, 1928., 65. lpp.). Redzams, latviešu sabiedrība vēl nav pietiekoši nobriedusi tādām jautājumiem. Ne bez pamata Kr. Valdemārs savu darbu „Ueber die Heranziehung...“ publicē ne latviešu, bet vācu valodā.

Tikai 1866. gadā divas mazas piezīmes itkā atgādina kredita jautājumu.

1) Mājas Viesī 52./1866. Cirītis, sniedzams ziņojumu par dienviņu Vidzemes zemkopības biedrības sapulci 14./XI. 1866., starp citu aizrāda, ka runāts „par naudas krājumu lādēm uz zemēm, kur arī maz naudas no 3 līdz 1 rublim var uz interesēm izdot. Tas būtu kā ciems, kur zeltu taisa priekš visiem vidzemniekiem, kas tos pamazām padarītu par Zelta-Lejiesiem“.

Te saskatāms tiešs 1830. gadā iznākušā Čšokkes stāsta „Ciems, kur zeltu taisa“ iespaids.

2) Braunšveiga izdevumā Jauni prieki, ziņojumā par Vidzemes oikonomiskās asociācijas sapulci 17.—19./I. 1866., starp citu lasām tā: „Runāja par ietaisāmām naudas bankām,

kas savā starpā un ar Rīgas berzenbanku piedrojamās, un kur varētu katrs, kas ķīlu nolīcis, naudu dabūt palienēt, jeb arī naudu ielikt un zināmus procentus arī dabūt par to laiku.“

Zināma rosme kredītkooperācijas propagandā sākas tikai no 1870. gada. Šai gadā Baltijas Vēstnesis 32. numurā ievietojis šādu nelielu rakstiņu.

Aizdošanas un krāšanas lādes.

Iekš „Vald. Vēstn.“ mēs lasām, ka vajadzība pēc lēta neliela kredīta, kāda pie mūsu lauku ļaudīm priekš viņu lauku un mājas saimniecības jau sen manāma, izrādījās īpaši liela no tā laika, kad zemnieki, palikdami brīvi, sāka paši pie savas zemes nākt. Tuvākais līdzeklis tādu vajadzību novērst bij tās dažādos valsts apgabalos cēlušās sabiedrības, kuru mērķis ir: zemniekiem palīdzēt no saviem sataupījumiem krājumus taisīt un no viņiem procentus dabūt, tāpat arī vajadzības brīžos naudu uz lētu neapgrūtinādamu vīzi aizņemt dabūt. Pirmā tāda sabiedrība cēlās iekš Roždestvenskas draudzes Kostromas guberņā, kas 22. okt. 1865. g. visaugstāki apstiprināta tika. Viņa ir ierīkta uz to pašu vīzi, kā tādas pašas sabiedrības Vāc zemē un citās zemēs. Pēc tam kad arī Fellinē tāda lāde, ar to vārdu „Fellines aizdošanas un krāšanas lāde“, tika ierīkta, mūsu augsts kungs un ķeizers 21. mercī 1869. g. atļāva finansministeram, pēc savienošanās ar iekššķīgu lietu ministēri, uz priekšu no sevis tādas biedrības un viņu likumus apstiprināt.

No šī raksta latviešu lasītāji pirmoreiz dzird par pirmo Krievijas un par pirmo Baltijas (neskaitot 1862. gadā dibināto) kredītkooperatīvu nodibināšanu.

1871. gads ir īsti rosīgs kredītkooperācijas propagandas ziņā — parādās vairāki raksti gan informatīva, gan tieši ierosinoša rakstura.

Balt. Vēstn. 20./1871. iespiests raksts „Vidzemes zemnieku trūkumi un bagātība“. Atzīmēts liels naudas trūkums un līdz ar to liela vajadzība „pēc naudas aizdošanas bankām vai biedrībām priekš Vidzemes zemniekiem“. Tālāk lasām: „Vidzemes zemnieku ierīktes un būšanu ieskatot, izrādās šī vajadzība divējāda: vienkārt, aizņemšana uz īsāku laiku, priekš zināmām maksāšanām, un otrkārt aizņemšana uz ilgāku laiku, priekš saimniecības pārlobošanas.“

Raksta beigās autors ieminās par zemnieku bankas dibināšanas vajadzību.

Balt. Vēstn. 23., 24./1871. nodrukāti Baltijas ģenerālgubernātorā apstiprinātie kredītkooperatīvu parauga statūti jeb „Likumi par aizdošanas un krāšanas lādēm Kurzemes pagastos“.

„Likumi“ vispirms iespiesti vācu un latviešu valodā Kurzemes guberņas avīzē 1871. gada 44. numurā, tā tad bija pieejami visiem Kurzemes pagastu vecākiem. Vēl jāatzīmē, ka tie iespiesti arī Kurzemes kalendārī 1872. gadam (skat. 19.—24. lpp.). Par šiem „likumiem“, kā vēlāk redzēsim, jāpateicas Kurzemes gubernātoram Paulam Lilienfeldam.

Balt. Vēstn. 23./1871., atzīmēdams, ka šie likumi iespiesti Kurzemes gub. avīzē 44. numurā, izteic vēlēšanos, lai „likums drīzumā arī Vidzemi aplaimotu.“

Nevar būt it nekādu šaubu par to, ka „likumi“ radīja zināmu saviļņojumu latviešu sabiedrībā ne tikai Kurzēmē, bet arī Vidzemē.

Kredītkooperācijas propagandas raksturs ir arī Pētera Alunāna rakstam „Laiki pārvēršas“, kas iespiests Baltijas Vēstnesī 24./1871. Šai rakstā autors, sakarā ar izdotiem „likumiem“, atminas laikus (40-tos gadus), kad valdības ierēdnis pavēlējis pārtraukt Sodu pagasta zemnieku nodibinātā kredītkooperatīva darbību, kurpretim tagad tādu pat ieteicot dibināt. Alunāns mudina tautiešus dibināt „tādas sabiedrošanās“, jo tās dodot iespēju „uz paša kājām stāvēt un ne uz cita žēlastības palasties“.

Stipri ierosinoša nozīme varēja būt arī Baltijas Vēstnesī 39.—43./1871. ievietotam garākam rakstam „Zemnieku aizdošanas un krāšanas lāžu biedrības Novgorodas guberņā“.*)

Šo rakstu redakcija ievada ar šādu piezīmi: „Kad nu Kurzēmē zemnieki arī jau uzaicināti aizdošanas un krāšanas lādes celt, un laikam arī Vidzemē tiem netiktu liegts, ja paši to vēlētos, tad lasītājiem varbūt patīks zināt, kā citās guberņās, kur tādas pat biedrības jau pastāv, līdz šim ir gājis. Tāds apraksts varēs derēt par izskaidrošanu un pamācīšanu, kā pagastiem jāizturas pie šādu biedrību celšanas un viņu kārtīgas vadīšanas. Šo aprakstu mēs dodam pēc kāda sastādījuma iekš krievu Pēterburgas avīzes.“

Raksts beidzas šādiem vārdiem: „Caur ko gan ir iespējams sev un citiem lielāku labumu sagādāt un zemes bagātību pavairot? Tādu lāžu un banku svētība ir arī jau pilnīgi atzīta, un tādēļ viņas aug, tā sakot, kā sēnes visur iz zemes.“

*) Novgorodas apriņķa zemste bijusi pirmā, kas ķērusies pie kredītkooperācijas veicināšanas (skat. С. Бородаевский „Исторія кооперат. кредита“, Прага, 1923, 116. lpp.).

Arī pirmajā zemkopju sapulcē Rīgā 1871. gada 19. jūnijā (šai sapulcē ir klāt vairāk kā 500 dalībnieku no visām Latvijas malām) ir mesta doma par kreditkooperatīva vajadzību. Jānis Skujiņš no Smiltenes aizrādījis, ka racionālai saimniekošanai nauda esot vajadzīga un „vai tādēļ nebūtu tāda zemkopju biedrība ceļama, kas palīdzētu saimniekiem ar naudu“. Sapulces atbildīgais vadītājs Richards Tomsons uz to aizrādījis, ka šis jautājums kādā citā reizē jāpārspriežot, pie kam izteicis šaubas par to, vai izdošoties sadabūt vajadzīgo lielo kapitālu (sk. sapulces protokolu).

Kā zināms, 1871. gada 6. novembrī Krievijā apstiprināta Maskavas lauksaimniecības biedrības dibinātā lauku krājaizdevu un rūpniecības sabiedrību komiteja ar nodaļu Pēterpilī. Tā paša gada 8. decembra numurā (49.) Baltijas Vēstnesis sniedz jau informāciju par šo komiteju. Tur lasām tā: „Maskavas lauksaimniecības biedrībā ir viena pastāvīga komisija sastādījusies, kas ar zemes ļaužu banku un kredita būšanas kopšanu grib darboties, tām visādi, ar darbiem un padomiem, piepalīdzēdama, un pat banku apstiprināšanu palīdzēdama, kur vajadzīgs, izgādāt.“

Kā redzam, 1871. gads bijis tiešām ierosinājumiem bagāts gads.

Arī nākošajā 1872. gadā piegriezta zināma vērība kreditkooperācijas jautājumam. Te vispirmā vietā jāstāda Krišjāņa Kalniņa „Vēstule iz Maskavas“, kas nodrukāta Balt. Vēstnesī 1./1872. Kalniņš šai vēstulē sniedz informāciju par kreditkooperatīviem Krievijā, kā arī pieskaņas Latvijas apstākļiem. „Arī Kurzemē“, viņš saka, „tagad atļauts tādas krāšanas biedrības dibināt,*) bet līdz šim neesam vis vēl dzirdējuši, ka kur kāda būtu dibināta, lai gan Kurzemē atļauts biedrībai sākt darboties ar tikai 100 r. lielu pamatkapitālu.“ Tālāk viņš aizrāda, ka Krievijā apstākļi kreditkooperatīvu dibināšanai daudz labvēlīgāki nekā Kurzemē, jō tur to dibināšanu atbalstot zemstes, bet te tādu neesot. Ieteic kurzemniekiem izlietot kreditkooperatīvu atbalstam pagastu kapitālus.

Kalniņa rakstā spīd cauri tendence radīt lasītājā labvēlīgu noskaņojumu pret kreditkooperatīviem un ierosināt tādu dibināšanu arī Latvijā. Viņš saka: „Tāda naudas krāšanas biedrību celšana ir vienīgais ceļš zemnieku grūtos laikos glābt no dažādu krāpnieku rokām.“

*) Domāti 1871. gadā publicētie „likumi“.

Balt. Vēstnesī 18./1872. Aleksandrs Vēbers rakstā „Biedrošanās un mantas radīšana“,*) sniegams sabiedriskā darba plānu, piemin arī kredītkooperatīvus. Viņš saka: „Mums gandrīz pavisam trūkst aizdošanas un krāšanas lādes, kas tik varen daudz iespēj panākt pie mantas radīšanas.“

Tā pamazām, pateicoties rakstiem, tautas psihikā tiek veidots kredītkooperācijai labvēlīgs noskaņojums.

1871. un 1872. gadā uz tautas psihiku sāk iedarboties arī laikrastu ziņas par praktiskiem soļiem kredītkooperatīvu dibināšanā. Te vispirms jāatzīmē, ka Balt. Vēstnesis 38./1871. sniedz ziņu, ka sakarā ar publicētiem „likumiem“ Dobeles lauksaimniecības biedrībā mācītājs Bielensteins latviešu valodā turējis runu „par valdības vēlējamām pagasta bankām un to nozīmi“ un ka sapulce atzinusi tādu banku par vajadzīgu un lietas tālākai virzīšanai ievēlējusi komiteju.

Krievu artelis Rīgā ar sludinājumu Balt. Vēstnesī 2./1872. aicina latviešus piedalīties „naudas aizdošanas lādes dibināšanā, kuŗas statūtus finanču ministrs apstiprinājis 1871. gada 12. novembrī.

Domājams, ka latvieši ar lielu interesi būs uzņēmuši ziņu Balt. Vēstnesī 17./1872. par to, ka „Pēterburgā ir sastādījusies latviešu naudas aizdošanas un krāšanas sabiedrība, kas nu no finančministra arī jau apstiprināšanu ir dabūjusi“. Tālāk aizrādīts, ka šīs organizācijas statūti**) nodrukāti likumu un valdības rīkojumu krājuma 1872. gada 32. numurā.

Balt. Vēstn. 41./1872. ievietots ziņojums, ka „Cēsīs grib naudas aizdošanas un krāšanas lādi dibināt“ un ka „šīs lādes likumi ir jau 23. jūnijā no finančministra apstiprināti.“

Balt. Vēstn. 26./1872. pēc Rīg. Ztg'as ziņo: „Aizdošanas un krāšanas lādes esot jau trejos Kurzemes pagastos dibinātas un proti: Bērzmuižā, Dundagā un Emburgā.“

Ziņa gan izrādās pāragra, bet tas liecina, ka gaiss pilns tieksmju pēc kredītkooperatīviem un ka sabiedrībā radies attiecīgs noskaņojums, kas ir nepieciešams katra sabiedriskā pasākuma rašanās priekšnoteikums.

*) Šī raksta izvilksu skat. Ed. Baloža „Kooperācija Latvijā...“, Rīgā, 1928., 87. lpp.

**) Šos stat. skat. Ed. Baloža „Kooperācija Latvijā...“, Rīgā, 1928. 92.—108. lpp.

Praktiskie mēģinājumi kārtot kredita jautājumu

No vienas puses pamazām pieaugošā vajadzība pēc kredita un no otras puses jautājuma literāriskie apgaismojumi radīja mēģinājumus faktiski nodibināt kredita organizācijas. Ir bijusi vairāki šādi mēģinājumi jau labu laiku priekš latviešu kredītkooperācijas nepārtrauktās attīstības sākšanās.

Šķiet, pats pirmais mēģinājums ir bijis Sodū (tagad Sesavas) pagastā. Šis pagasts bijis viens no gaišākajiem Zemgalē. Ar šo pagastu saistās arī mūsu Alunānu ģimenes dzīve. Un, lūk, šai pagastā pagājušā gadsimta 40-tajos gados, ap vidū, kad notikusi pāreja uz naudas nomu un kad trīs gadi no vietas (1844.—1846. g.) bijusi slikta raža, izveidojusies kāda „kopība“, ko Pēters Alunāns pielīdzina Šulce-Deliča tipa kredita organizācijai. „Tas notikās klaušas laikos, kur Šulcs no Deličes vēl par sabiedrošanām nebija iesācis pūlēties“, saka P. Alunāns, runādams par „kopības“ darbību.*)

Ka Soda pagasta kopībai bijis patstāvīgas kredita organizācijas raksturs, redzams no šādām vietām jau pieminētā Pētera Alunāna rakstā:

1) „Tā laika Kurzemes domeņu valdīšanas prezidentkungs atrada tādu sabiedrošanos pret likumiem un ka tik Kurzemes muižnieku kredītes biedrībai atļauts esot ar naudu strādāt; tāpēc sodnieku sabiedrībai jābeidzoties, — un kam vara, tam taisnība; ko muižas policija toreiz teica, tas bija teikts.“

2) „12 gadu vēlāk — tas bij ziedonī 1864. g. — Baltijas domeņu valdīšanas prezidents v. Kieter k., kuŗa vārds vienmēr goda piemiņā pie kroņa zemniekiem paliks — apmeklēja pārraudzīdams ir Soda pagastu; šē viņam tika no sodniekiem tā karstā lūgšana priekšā celta, lai aizliegto sabiedrošanos atkal atļautu. Viņš atrada tādu sabiedrošanos par ļoti derīgu un apsoliņās, cik spēšot, par atļaušanu gādāt.“

Ka Soda pagasta „kopību“ var atzīt par kredītkooperatīvu, redzams arī no šādas vietas Pētera Alunāna rakstā: „Te pēc 7 gadiem, atkal ziedonī šogad, pielikums pie Kurzemes guberņas avīzes rāda, ka valdīšana pati tādas savstarpības krāšanas un palīdzības sabiedrošanās vēlas, ka viņa uzaicina tādas iecelt.“

*) Sk. Pētera Alunāna rakstu „Laiki pārvēršas“ Baltijas Vēstnesī 24./1871. vai arī Ed. Baloža „Koopērācija Latvijā 19. g. s. 50.—70. gados“, Rīgā, 1928., 90. lpp.

Te P. Alunāns domājis Kurzemes gubernātorā Paula Lienenfelda 1871. gadā publicētos kreditkooperātīvu parauga statūtus jeb likumus.

Kā no pievestiem citātiem redzams, Sodu pagasta kreditkooperātīvam noliegts darboties, un tas izbeidzies.

Sodu pagasta kreditkooperātīva pastāvēšanas fakts jau pag. gadsimtenā 40-tajos gados dod pamatu šādam konstatējumam: latvju zemnieki jau pirms Šulce-Deliča uztvēruši kreditkooperācijas ideju un iemiesojuši to konkrētā formā — kreditkooperātīvā, bet nelabvēlīgi politiski apstākļi nav ļāvuši tam pilnīgi izveidoties un nodevēt par sākumu patstāvīgi veidotai kreditkooperācijas kustībai Latvijā. Tikai vēlāk, kad Vācijā sāka attīstīties Šulce-Deliča veidotā kreditkooperācija, zināmā mērā tā ietekmēja arī Latvijas kreditkooperāciju vai nu tieši, vai arī ar Krievijas starpniecību.

Iespējams tomēr, ka sodnieki savā veidojumā nav bijuši pilnīgi patstāvīgi. Zināmu ierosmi tie varētu būt guvuši no mums jau pazīstamā raksta „Kādu naudas lādi mācītājs Oberīns savai draudzei sagādājis...“, kas jau 1833. gadā bij iespiests Latviešu ļaužu draugā. Tas pats sakāms arī par 1836. gadā iznākušo grāmatu „Jāņa Pidriķa Oberlīna, citkārt Akminulejas mācītāja, dzīvošana“ (sk. 15. lpp.).

Starpība tikai tā, ka Oberlīna naudas lāde bij veidota uz filantropijas pamatiem, bet sodnieku — uz pašdarbības un kopdarbības pamatiem. Tā tad sodnieku patstāvīgais bija tas, ka viņi paši, pašdarbības un kopdarbības ceļā, izveidoja savu naudas lādi jeb kreditkooperātīvu.

Vēlāk, 1864. gadā, kad sodnieki karsti lūdza v. Kietera kungu, lai „aizliegto sabiedrošanos“ atkal atļautu, viņu solis varētu būt pa daļai ietekmēts no 1857. gadā iznākušā Kr. Valdemāra darba „Ueber die Heranziehung...“, jo vismaz Alunāniem tas nevarēja būt nepazīstams (atminēsimies, ka jau 1860. gadā Juris Alunāns bija solījis dot rakstu par krāšanas lādēm, kreditu un bankām).

Piecdesmitajos gados, kad Vācijā kreditkooperācija varēja uzrādīt jau zināmus panākumus, un kad jau bija iznākuši daži Šulce-Deliča darbi par kreditkooperāciju, Jura Caunīša pulciņā Āgenskalnā ticis cilāts jautājums par „naudas biedrības“ dibināšanu. Par to Augusts Deglavs savā „Latviešu attīstības solis no 1848.—1875. g.“ (Rīgā, 1893., 42. lpp.) raksta tā:

„Mūsu tautiešu pulciņš, pārrunājot allaž sadzīves jautājumus, nāca pēdīgi uz domām, dibināt kādu n a u d a s b i e d r ī-

b u, kuŗa dotu latviešiem daudz maz lielāku svaru; iepazīstinā-dama tautieti ar tautieti, tā modinātu starp viņiem savstarpīgu satiksmi un saites, ar vārdu sakot, būtu veikals, kas kalpotu latviešu vajadzībām. Bet nu cēlās jautājums: kur naudu priekš tā ņemt? Pašu dalībnieki nebija nekādi bagātie, ar to, cik viņi šim nolūkam varēja upurēt, vēl nebija nekas izdarāms un pie-dalīšanās no ārienes, — kur dibinātāji bija latvieši — šinī laik-metā, kuŗā viņu tautas brāļi Rīgā nezināja, kur viņiem sāpēja — arī nenāca. Īsi sakot, viņi netapa saprasti. Ļoti nozīmīgi ir Pēterā Hāna vārdi, kuŗos atspoguļojās kāda mūsu tautai pie-miņoša vājiņa: „Ja katrs latvietis dotu tikai pa rublim,“ šis tautietis reizi izsacījies, „mēs varētu tad nopirkt visu Vidzemi.“ Tādēļ, dibi-nātāji, redzēdami ar nožēlošanu, ka no viņu nolūka nekas neiz-nāk, prātojuši, kā uz citādu vīzi varētu tautas mīlestību mo-dināt.“

Kauču noteiktu ziņu nav par to, tieši kuŗā gadā pārrunāts „naudas biedrības“ jautājums,* tomēr domājams, ka Caunīša pulciņš ierosinājumu būs guvis no latviešu tautsaimnieka Kr. Valdemāra darba „Ueber die Heranziehung...“, kas iznāca 1857. gadā. Šai darbā, kā mēs jau redzējam, Kr. Valdemārs raksta, starp citu, arī par kreditkooperātiīviem, ieteikdams tādus dibināt.

Zinot pulciņa sastāvu, nav pamata domāt, ka pieminētais tautsaimnieciskais noskaņojums būtu radies bez Valdemāra ietekmes.

Interesanti atzīmēt, ka pie Caunīša pulciņa piederējis arī Jāņa baznīcas skolas skolotājs Mikelis Cirītis, vēlākais patērē-tāju kooperācijas ideologs (sk. Ed. Baloŗa „Kooperācija Lat-vijā 19. g. s. 50.—70. gados“, Rīgā, 1928., 189. lpp.).

Kā no pievestā citāta redzams, Caunīša pulciņš tālāk par pārrunām un labajiem nodomiem nav ticis. Citādi tas arī ne-varēja būt, jo starp pašiem pulciņa dalībniekiem nebija vēl no-briedusi vajadzība pēc kredita, tāpat arī aizmugurē tiem vēl nebija pietiekoši daudz cilvēku ar sāpīgi izjustu kredita vajā-dzību. Sprieŗot no Deglava raksta, arī pats pulciņš „naudas biedrības“ vajadzību vairāk motīvējis ar latviešu nacionālajām, bet mazāk ar tiešajām saimi-nieciskajām interesēm.

Sešdesmitajos gados, kad jau Rīgas vācu amatnieki un tir-gotāji izrādīja diezgan lielu rosību kredita organizēšanā (skat.

*) Caunīša pulciņš nodibinājies 1854./5. gadā, bet likvidējies ar Caunīša nāvi 1861. gadā.

Ed. Baloža „Kooper. Latvijā 19. g. s. . . .“, 1928., 37. un turpmākās lpp.), latvieši par to vēl maz interesējas. Mums zināms tikai viens gadījums, kad pacelts šis jautājums, proti, sodnieki 1864. gadā karsti lūguši v. Kietera kungu atkal atļaut „aizliegto sabiedrošanos“ (skat. agrāk pieminēto Pētera Alunāna rakstu „Laiki pārvēršas“).

Varētu vēl atzīmēt, ka Rīgas latviešu biedrības darbinieks Richards Tomsons 1869. gada beigās iestājies par biedru I. Rīgas savstarpējā kredītbiedrībā,* iemaksādams 18. decembrī 3 rbl. iestāšanās naudas (sk. pieminētās kredītbiedrības kases grāmatā). Nezināmu iemeslu dēļ Tomsons jau 1870. g. novembrī izstājies no kredītbiedrības (sk. 25. novembra protokolu).

Bernhards Dirikis savukārt bijis par biedru 1869. gadā dibinātā III. Rīgas savst. kredītbiedrībā (krievu,**) kur 1872. g. ievēlēts pat padomes kandidātos (sk. B. V. 23./1872.).

Šie sīkie fakti rāda, ka latvieši mēģinājuši uzturēt zināmus sakarus ar sveštautiešu naudas iestādēm. Bet plašākas nozīmes šiem sakariem tomēr nevarēja būt, jo no šo iestāžu vielokļa toreizējie latvieši — nabadzīgi, nospiesti un nicināti — nevarēja tikt atzīti par kredītspējīgiem.

Pat 80-tajos gados, sakarā ar Latviešu amatnieku palīdzības biedrības krāšanas un aizdošanas kases nodibināšanos, Dienas Lapa 11./1886. saka tā: „— iet pie vācu bankām ir tikpat kā tišu prātu apsmieklā gāzties . . .“

Tādos apstākļos latviešiem, protams, atlika tikai viens ceļš — mēģināt panākt pašiem savas, nacionālas, kredīta organizācijas.

Un šie mēģinājumi, sakarā ar rosīgo kredītkooperācijas propagandu, 70-to gadu pirmajā pusē atkal atjaunojas. Lūk, dažas ziņas par tiem. 1873. gadā kāds pulciņš Rīgas latviešu, sarp tiem arī Richards Tomsons, mēģinājis nodibināt „krāšanas lādi“ (pēc visām zīmēm spriežot, tiek domāta krājaizdevu kase). Par šo mēģinājumu laikrakstos atrodam šādas ziņas.

M. V. 14./1873. (7./IV.). Krāšanas lāde. Kāds pulciņš ir nodomājis vienu latviešu krāšanas lādi dibināt un tā tad dēļ tuvākas sarunāšanās tiek tie, kas jau ir par biedriem uzdevušies, otrā lieldienas svētku dienā pēc pusdienas plkst. 4-ros lūgti Latviešu biedrības namā augšējā skolas istabā sapulcēties. Apspriešana būs par krāšanas lādes likumiem un vadoņu celšanu.

R. T o m s o n.

*) Šī kredītbiedrība izveidojusies no 1862. gadā Rīgā dibinātās aizdevu kases (vācu), apstiprināta 1867. g.

**) Šī kredītbiedrība sludina arī savas bilances Baltijas Vēstnesī.

B. V. 15./1873. Latviešu biedrībā otrā lieldienā apsprieda krāšanas lādes dibināšanu un izvēlēja priekš šīs lietas sagatavošanas un likumu sastādīšanas komiteju no 12 vīriem.

M. V. 21./1873. ievietots šāds Lerchendorffa parakstīts sludinājums: „Latviešu biedrības krāšanas lāde. Visi, kas pie šās krāšanas lādes piedalījušies vai vēl grib piebiedroties, tiek uzaicināti atnākt un savas kvītes saņemt.“

B. V. 21./1873. arī ievietots tas pats sludinājums, tikai beigas citādas: „... tiek uzaicināti ierasties 31. maijā un savas kvītes grāmatas saņemt.“

B. V. 32./1873. atkal ievietots šāds P. Lerchendorffa sludinājums: „Piederīgi pie latv. biedrības krāšanas lādes var saņemt savas konto grāmatas katru dienu no plkst. 1—3 manā magazīnā, Kaļķu un Šķūņu ielu stūrī.

Pēc tam ziņas apraujas. Domājams, nekas nav iznācis ar lādes dibināšanu. Ir savādi, ka pirmo aicinājumu uz sapulci parakstījis Tomsons, bet nākošos ziņojumus Lerchendorffs. Tomsons, liekas, nav baudījis pulciņa uzticību, kādēļ priekšgalā izvirzījies tirgotājs („mācīts Rīgas kopmanis“) Lerchendorffs. Iespējams, ka pulciņš uz šī pamata pat sašķēlies.

Arī Pavasara biedrības aprindās bijusi doma dibināt naudas iestādi. Tas redzams no ziņojuma Mājas Viesī 35./1873., kur lasām: „Pavasara biedrība vēl nodomājusi sev dibināt krāšanas lādi un iekš šīs lietas jau reiz sapulcējušies un pārsprīduši, kā tas būtu darāms.“

Kas noticis tālāk, par to ziņu nav.

Lapas Mārtiņš (L. Rujeņiets), rakstīdams Dzimt. Vēstnesī 85./1908. par kredita jautājumu, starp citu saka tā: „Pašu kredītiestāžu nepieciešamību arī toreiz Rīgas latvieši atzina un tādēļ mēģināja dibināt tādu iestādi. Bet pirmie mēģinājumi neizdevās; tādēļ ka tiem gadījās nepārvarami šķēršļi ceļā, kurus cēla tie, kuri no latviešu kredītiestādēm dažādā ziņā paredzēja konkurenci.“

No raksta nav skaidri redzams, tieši kurus mēģinājumus domājis Lapas Mārtiņš. Iespējams, ka sacītais attiecas uz šiem 1873. gada mēģinājumiem.

Septiņdesmito gadu sākumā noticis vēl viens kredītkooperatīva dibināšanas mēģinājums, kas stāv ciešā sakarā ar Paula Lilienfelda izdotiem „likumiem“. Šim mēģinājumam latvieši tikai pa daļai pieskārušies, bet iniciatīva un galvenā vadība bija vāciešu rokās. Tas notika Dobeles lauksaimniecības biedrībā, kurā arī latvieši bijuši par biedriem.

Biedrības 1871. g. 8. jūlija sapulcē apņēmušies īpašus priekšlikumus sagatavot un iesniegt 12. augusta sapulcē: „Ber-

zebeķes cien. kungs v. Villon par laucinieku kreditbūšanu un Dobeles cien. mācītājs Bielenstein k. latviešu valodā par tām jaunceļamām novada bankām“ (sk. Balt. Vēstn. 30./1871.).

Par 12. augusta sapulci Balt. Vēstnesī 38./1871. sniegts šāds ziņojums: „Papriekšu tur mācītājs Bielenstein k. turēja runu latviešu valodā par tām no valdības vēlējamām pagasta bankām, par labumiem, kas caur tādām bankām ceļas, un par to, ka viņas derētu it īpaši priekš lielākiem apgabaliem ieriktēt. Tādu banku vajadzība tika no visas sapulces (atzīta) un tūlīt nospriests priekš Dobeles apgabala vienu tādu banku ietaisīt. Priekš šī sprieduma tālākas izdarīšanas tika īpaša komiteja no trim vīriem izvēlēta. Komitejas locekļi ir: v. Villon k. no Bērzbeķes, Ešenbach k. no Potkrīzes un Bēting k., saimnieks no Bērzu muižas.“

Kā redzams, komitejā iegājis arī viens latvietis Bētiņš.

Komiteja savu darbu godam veikusi, jo 1873. gada 9. martā plkst. 2 pēc pusdienas Dobelē Baar k. namā paredzēta „pir-mā ģenerālsapulce priekš Dobelē ieriktējamās krāšanas un aiz-došanas lādes“ (skat. Balt. Vēstn. 10./1873. — pēc sludinājuma Latviešu Avīzēs).

Baltische Wochenschrift 7./1874. aizrāda, ka kase pagai-dām domāta zemkopības biedrības biedriem, bet pastāvot no-doms tās darbību paplašināt.

Par kases direktoru bijis Dr. Hanke (sk. Balt. Wochen-schrift 26./1874.).

Bertramu Kārlis, ziņodams B. Vēstn. 39./1874. par Dobe-les zemkopības biedrības ģenerālsapulci, atzīmē arī, ka ticis „gada rēķins par Dobeles krāšanas lādi pasniegts un jauni biedri uzņemti“.

Arī 1875. gadā Bertramu Kārlis Baltijas Zemkopī (5./1875.) ziņo par šo kasi. Viņš raksta:

„Dobeles zemk. b-bai ir vēl caur to īpašs svars, ka tā sev arī krāšanas lādi dibinā-jusi, kuŗa jau dažus gadus pastāv un ir allaž apmierinādamus augļus parādījusi. Var sacīt, ka šī krāšanas lāde dobelniekiem trīskārtīgu labumu jau atnesusi un vēl jo projam nes, proti: tā ir vi-ņiem godīgu sadzīvi paveicinājusi, trūkumu caur kapitāla iekrāšanu novērsusi un pat tām mazākām naudas sum-mām krāšanas vietu ierādījusi, ko tā uz vēlēšanos tūlīt atkal kā pavairotu kapitālu izdevusi.“

No teiktā skaidrs, ka Dobeles zemkopības biedrības krāj-aizdevu kase 1873. gadā tiešām nodibināta un sākusi darbību.

Tālāk jāpasvītro, ka kases nodibināšana, kā jau atzīmēts, stāv ciešā sakarā ar gubernatora P. Lilienfelda 1871. gada ierosinājumu. Bez tam kase bija domāta kā lielgruntnieku — vāciešu un mazgruntnieku — latviešu kopīgs pasākums (pie tādas politikas mācītājs Bielensteins turējās arī Dobeles zemkopības biedrībā (sk. Balt. Vēstn. 38./1871.), protams, ar vāciešu noteicošu vārdu vadībā.

Kase tomēr neattīstījās un pēc dažu gadu darbības likvidējās. Par likvidēšanās cēloņiem Bertrams Balt. Vēstnesī 267./1888. izsakās tā:

„Bet tādēļ ka apgabala saimnieki un cīņi labprāt neaizņēmas no šās lādes naudu, viņa nika un iznīka. Dobeles apgabala saimnieki labprāt arī kopoja ar auglētāju žīdiem nekā piedalījās pie kārtīgas un godīgas krāšanas un aizdošanas lādes.“

Tai pašā rakstā Bertrams saka, ka Vidzemē tādas kases ar labiem panākumiem darbojoties pie Rūjenes un Smiltenes-Palsm.-Aumeist.-Gaujienes zemkopības biedrībām, bet Kurzemē pie zemkopības biedrības lādes neesot varējusi pastāvēt.

Paralēli mēģinājumiem dibināt patstāvīgas kredita organizācijas, latvieši izmantojuši arī citas iespējas kredita vajadzību apmierināšanai: pastāvējušas organizācijas, kas, blakus saviem tiešajiem uzdevumiem, izpildījušas arī kreditkooperatīvu funkcijas. Pie tādām pieskaitāmas dažas rekrūšu lādes,^{*)} kas pieņēmušas noguldījumus un izsniegušas arī aizdevumus. Tāda noteikti bijusi 1819. gadā dibinātā Dundagas rekrūšu lāde (skat. P. Lapiņa rakstu žurnālā „Kopdarbība“, 1926. g., 482. lp.).

Rekrūšu lādēm likvidējoties septiņdesmito gadu pirmajā pusē, pašķīrās ceļš patstāvīgām kredita organizācijām-kreditkooperatīviem. Nav nejaušība, ja taisni Dundagā nodibinājās pirmais latviešu kreditkooperatīvs uz laukiem.

Naudas aizdošana kā blakus operācija nav sveša arī citām organizācijām. Piemēram, Rīgas vācu palīdzības b-bas „Der gute Wille“ statūtu 23. paragrafā paredzēta aizdevumu izsniegšana.^{**)}

Arī dažādas latviešu biedrības praktizējušas kredita operācijas kā blakus operācijas. Tā, piemēram, Draugā un Biedrī 44./1869. lasām: „Zvejnieku palīdzības biedrība Rīgā domā ietaisīties. Šī palīdzības biedrība grib gādāt par visiem zvejnieku saimniekiem, par viņu atraitnēm un viņu bērnu skolo-

^{*)} Par rekrūšu lādēm skat. Ed. Baloža „Modernās kooperācijas priekšteči Latvijā“, 1930. g., 37.—43. lpp.

^{**)} Turpat 112. lpp.

šanu Rīgas pilsētas apgabalā, naudu gan aizdodama, gan dāvinādama. Labas iedomas.“

Dienas Lapā 3./1892. ziņots no Kokneses, ka vietējā savstarpīgā ugunsapdrošināšanas biedrība „dabūjusi aizdot labu daļu no sava kapitāla biedru saimniekiem“. Tālāk korrespondents aizrāda, ka tas būtu jānovērš ar kases dibināšanu; uguns biedrība savus kapitālus tad varētu noguldīt kasē, kas savukārt naudu aizdotu tālāk.

Šādas operācijas, domājams, bijušas diezgan plaši attīstījušās. Tas secināms no viena Vidzemes gubernatora cirkulāra biedrībām (B. 24./1892.). Cirkulārā aizrādīts, ka dziedāšanas, labdarības un savstarpīgās ugunsapdrošināšanas biedrības, kam nemaz neesot jānodarbojoties ar naudas operācijām, tomēr to darot, aizdodamas naudu uz procentiem biedrības biedriem vai arī citām personām. Tas esot nelikumīgi, jo biedrību kapitāliem jābūt droši noguldītiem vai nu valsts vai valdības garantētos papīros, vai arī valdības, pilsētu vai arī pilsētu kārtu bankās, vai beidzot valdības apstiprinātās krāj- un aizdevu kasēs, savst. kreditsabiedrībās u. t. t. Mazākas summas ieteikts noguldīt krājkasēs. Cirkulārā uzdots zemnieku lietu komisāriem novērst nelikumības. Neizpildīšanas gadījumā biedrībām piedraudēts ar slēgšanu.

Pirmie latviešu kreditkooperatīvi un kreditkooperācijas attīstības tālākā gaita

Pirmais latviešu kreditkooperatīvs, ar finanču ministra apstiprinātiem statūtiem, ir Pēterpils latviešu krājaizdevu sabiedrība. Tās statūti apstiprināti 1872. gada 7. aprīlī un izsludināti Valdības likumu un rīkojumu krājumā 1872. gada 32. numurā (skat. 436. lpp.)*) Sabiedrības nodibināšanos atzīmējis arī Baltijas Vēstnesis (17./1872.).

Nav nekādu noteiktu ziņu par šīs organizācijas dibinātājiem un turpmākiem likteņiem. Jāatzīmē tikai, ka septiņdesmito gadu pirmajā pusē Pēterpilī bijis krietns pulciņš latviešu (T. Dreimanis, Brīvzemnieks, D. Grīntāls, J. Martiņsons, Baumaņu Kārlis, M. Remiķis, Fr. Grosvalds, J. Kļaviņš, M. Klušiņš, P. Gūtmanis, Rozentāls-Krūmiņš, J. Grīnbergs (filologs), L. Sterns, J. un Fr. Gailīši un citi). Kā zināms, ļoti rosīgs sabiedrīks darbinieks bijis dārznieks D. Grīntāls, kas piedalījies

*) Statūtus skat. Ed. Baloža „Kooperācija Latvijā...“, 1928., 92. un turpm. lpp.

pat latviešu zemkopju sapulcēs Rīgā 1871. un 1873. gadā. Tādos apstākļos nav grūti secināt, ka vismaz D. Grīntālam vajadzētu būt bijušam starp Pēterpils latviešu krājaizdevu sabiedrības dibinātājiem.

Vēl jāpiezīmē, ka D. Grīntāls bijis aktīvs darbinieks 1862./3. gadā Pēterpilī nodibinātā „Pēterburgas latviešu lasīšanas biedrībā“.*)

Pēterpils latvieši ierosinājumus kreditkooperatīva dibināšanai jau diezgan bagātīgā mērā varēja gūt no krieviem — gan no krievu literatūras par kreditkooperāciju,**) gan no krievu praktiskiem sasniegumiem kreditkooperācijas laukā. Atzīmēsim tikai, ka 1865. gadā nodibināts pirmais krievu kreditkooperatīvs. Pēc tam Krievijā kreditkooperatīvu apstiprināšana norisinājusies šādi:

1869. gadā apstiprināti 2 kreditkooperatīvi (starp tiem arī Vilandes), 1870. g. — 13, 1871. g. — 45, 1872. g. — 101 (starp tiem arī Pēterpils latviešu), 1873. g. — 180, 1874. g. — 146 (starp tiem arī Dundagas un Emburgas krājaizdevu sabiedrības — pirmie latviešu kreditkooperatīvi Latvijā), 1875. g. — 69.

Tā tad 1872. gadā, kad nodibinājās Pēterpils latviešu krājaizdevu s-ba, Krievijā kreditkooperācijas kustība vairs nebija nekāds jaunums. Tādēļ viegli saprotams, ka arī latvieši ierāvās šai straumē. Protams, ne bez iespaida palika arī tas, ko rakstīja dzimtenes laikraksti par šo jautājumu. Turklāt nav jāaizmirst, ka Pēterpilī 1871. gada beigās sāka darboties kreditkooperācijas veicināšanas komiteja (pareizāk, komitejas Pēterpils nodaļa).

Ja visam teiktam pievienosim Latvijas resp. Baltijas politiskās īpatnības, tad kļūs saprotams, kādēļ pirmais latviešu oficiālais kreditkooperatīvs nodibinājās ne latviešu dzimtajā zemē, bet gan Pēterpilī.

Latvijā pirmie latviešu kreditkooperatīvi nodibināti tikai 1874. gadā, kad apstiprinātas šādas krājaizdevu sabiedrības Kurzemē: 1) Dundagas — 5. jūnijā, 2) Emburgas — 5. jūnijā un 3) Valles — 23. augustā.

Par šo notikumu dod ziņu saviem lasītājiem arī Baltijas Vēstnesis: 1) 26./1874.: „1874. gadā Dundagā un Emburgā ir dibinātas aizdošanas un krāšanas lādes“; 2) 38./1874.: „Valles muižā, Kurzemē, pagasts dibina naudas krāšanas un aizdo-

*) Ši ir pirmā oficiāli apstiprinātā latviešu biedrība tautas atmodas laikmetā. Rīgas latviešu biedrība, kā zināms, apstiprināta 1868. gadā.

**) No krievu autoriem šai sākuma posmā jāatzīmē Kolupanovs, Jakovļevs un Lugjins.

šanas lādi. Likumus valdība jau apstiprinājusi.“ Bez tam Dundagas kases nodibināšanu Balt. Vēstnesis atzīmē arī 1874. gada 43. un 44. numurā.

Pilnības labad atzīmēsim, ka tie tomēr nav pirmie kreditkooperātīvi Latvijā. Cittautieši, kuŗu politiskais un sabiedriskais stāvoklis ir labāks nekā latviešu, tādus nodibinājuši jau agrāk. Tie ir: 1) Rīgas amatnieku aizdevu kase — dibināta 1862. g.,*) 2) Rīgas krievu krāj-aizdevu sab. — apstiprināta 1871. g., 3) Valmieras — 1871. g., 4) Cēsu — 1872. g., 5) Kuldīgas — 1873. g. Bez tam 1874. gadā apstiprinātas šādas krāj-aizdevu sabiedrības: 6) Jēkabpils — 4./II., 7) Tukuma — 7./II., 8) Piltenes — 12./III., 9) Talsu — 18./III., 10) Aizputes — 8./IV. Pēc tam, sākot ar 5. jūniju, šai kreditkooperātīvu ķēdē iekļaujas arī latviešu dibinātie kreditkooperātīvi. Līdz ar to oficiāli sākas latviešu kreditkooperācijas kustība, kauču tās faktiskie sākumi, kā jau redzējam, bijuši stipri agrāk.

Vēl jāatzīmē, ka visu šo cittautiešu kreditkooperātīvu nodibināšanos konstatē savās slejās arī latviešu laikraksti, kam varēja būt zināma ierosinoša nozīme priekš latviešiem.

Tagad dažus vārdus par pieminētiem latviešu kreditkooperātīviem sākuma posmā.

Par Dundagas krājaizdevu sabiedrības dibināšanu lēmuši Dundagas pagasta runas vīri 1873. gada 15. novembrī. Sēdes protokolā teikts, ka pēc pamatīgas statūtu apskatīšanas un apsvēršanas, runas vīri atraduši kasi par tādu, kas nesīšot labumu un veicināšot pagasta labklājību, kādēļ nolēmuši: a) kasi dibināt, b) izsniegt 250 rubļus pamata kapitālam no rekrūšu izpirkšanas naudās un c) uzdot pagasta valdei rūpēties par kases statūtu apstiprināšanu.

Sēdes protokolu parakstījuši 17 locekļi, starp tiem kā priekšpēdējais Ernests Dīnsberģis.

Pēc tam 1873. gada 11. decembrī 104 Dundagas novada iedzīvotāji parakstīdamies deklarē, ka „iestājas par biedriem pie Dundagas aizdošanas un krāšanas kases un apsolas šīs kases statūtos atronomus noteikumus pieņemt.“ Kā pirmie parakstījušies Fricis Adamovičs, J. Paegels, J. Irbingš.

1874. gada 9. janvārī parakstus devuši vēl 26 dundadznieki, starp tiem arī skolotājs Ernests Dīnsberģis. Šai pašā dienā noturēta kases biedru pilna sapulce un izdarītas direktoru vēlēšanas. Sapulci sasaucis Dundagas pagasta vecākais. Par kases direktoriem ievēlēti Dundagas pagasta saimnieki: Pēte-

*) Tuvāk par šo kasi skat. Ed. Baloža „Kooperācija Latvijā...“, 1928., 37.—68. lpp.

ris Zandmanis ar 105 balsīm, Fricis Adamovičs ar 104 balsīm un Reinis Derkevits ar 65 balsīm. Par rakstu un rēķinu vēdēju ar 102 balsīm ievēlēts bijušais pagasta skrīvera palīgs J. Irbiņš.

Dundagas kase attīstas ļoti sekmīgi: pieaug biedru skaits, apgrozījumi un bilance,*) kas turklāt arvien uzrāda tīru atlikumu. Biedri par dalības naudām saņem dividendi līdz 10%. Kasei laba slava arī ārpus Dundagas novada. Tā, piemēram, Balss redakcija piezīmē pie kāda raksta 33./1879. saka tā: „Bet tādas kases uz laukiem labi var pastāvēt un zemes ļaudīm no lielas svētības būt, to pierāda Vircavas un Dundagas bankas.“

Par Dundagas kasi laikraksti diezgan bieži ievieto ziņojumus, tā ka sabiedrība diezgan labi informēta par to. Tā noder par dzīvu paraugu citiem.

Emburgas krāj-aizdevu sabiedrība, tāpat kā Dundagas, nodibināta ar pagasta pašvaldības piepalīdzību (sk. Balt. Zemk. 4./1877.). Šī kase attīstas vāji. Kāds korespondents Balt. Zemk. 4./1877. raksta, ka tā pat likvidējusies. Ziņojums gan izrādās nepareizs, jo B. Zemk. 7./1877. ievietots atsaukums, pie kam aizrādīts, ka kase pat attīstoties, jo pērn bijuši 30 biedri, bet šogad to esot jau 50. Par to jāpateicoties priekšniecībai, kuŗa strādājot bez „īpašas atmaksas“.

1885. gada 14. jūlijā kase svinējusi 10 gadu pastāvēšanas svētkus (sk. Balsī 28./1885.).

Tēvijā 3./1891. korespondencē no Emburgas ziņots, ka Emburgas „krāju un aizdevu kase“ no iesākuma rīkojusies rosīgi, bet tagad jau vairāk gadus darbojoties pavisam klusi („ka maz vien zināms, ka mums tāda ir“). Tālāk korespondencē

*) Dundagas kases bilance 31./XII. 1874. bija šāda (sk. B. Vēstn. 4./1875).

Aktīvs		Pasīvs	
Kase	Rbl. 1.752,12	Grunts kapitāls	Rbl. 469,25
Naudas papīri	„ 5.259,75	Darboš. „	„ 3.759,48
Interesū kuponi	„ 5,—	Noguldījumi	„ 9.232,—
Aizdevumi	„ 7.905,—	Intereses par noguld.	„ 180,04
Iepirktās lietas	„ 30,60 ^{1/2}	Dažādi kreditori	„ 1.203,50
Rezerves rēķinā	„ 46,28 ^{1/2}	Biedr. izd. 1874. g. peļņu „	„ 154,55
	Rbl. 14.998,82(?)		Rbl. 14.998,82

Noguldījumi, kā redzam, jau pirmajā gadā sastāda ap 62% no bilances. Bilance 31./XII. 1877. pieaugusi līdz Rbl. 58.824,36 ar tīru atlikumu R. 1101,64; noguldījumi — 70% no bilances (sk. Balt. Zemk. 4./1878.). Bilance 31./XII. 1880. — Rbl. 124.781,51; atlikums R. 1.479,04; noguldījumi — 82% no bilances (sk. Balss 4./1881.).

aizrādīts, ka Emburgā vispāri trūkstot vadoņa „vai pareizāki sakot iesācēja, pie kā varētu pulcēties un dibināt kādu biedrību“.

Lai būtu kā būdams, liekas skaidrs, ka Emburgas kase cīnās ar grūtībām. Ka viens no grūtību cēloniem patiešām ir autotitātīva vadoņa trūkums, pa daļai redzams no citas korespondences (Tēvijā 8./1894.), kurā teikts, ka pilnā sapulcē bijušas kildas starp biedriem.

Valles krājaizdevu sabiedrības liktenis vēl bēdīgāks. Tā nav tikusi tālāk par statūtu apstiprināšanu. Tēvijā 48./1891. teikts, ka „ši svētīgā iestāde vēl šodien stāv neatvērta“. Vai nu sakarā ar šo ziņojumu vai arī patstāvīgi, 1892. gadā Kuresmes gubernātors, pamat. uz lik. sv. XIV. sēj. (1890. g. izd.) 118. p. par pārkāpumu novēršanu un uz gub. visp. nol. II. sēj. (1876. g. izd.) 547. p., — to slēdzis (sk. Dienas Lapā 18./1892.).

Paliek nenoskaidrots, kādēļ Valles krāj-aizdevu sabiedrība nav varējusi iesākt darbību.

Arī nākošā latviešu krāj-aizdevu sabiedrība tiek nodibināta Kurzemē. Tā ir Kroņa Vircavas kase, kuras statūti apstiprināti 1875. gada 20. novembrī. Šī kase, šķiet, visvairāk tiek daudzīnāta latviešu laikrakstos. Pirmais ziņojums par to parādās Baltijas Zemkopī 4./1875., kur lasām: „Ministra kungam ir pasniegti likumi priekš pagasta bankas un krāšanas lādes. Pagasta valdība dod priekš darbošanās 5000 r. Jāpriecājas par tiem pagastiem, par tām pagasta valdībām, kas atzīst tādu iestādījumu labumu!“ Šo ziņojumu iespiedis arī Balt. Vēstnesis (22./1875.). Pēc tam 1876. gada sākumā nāk vesela rinda ziņojumu par statūtu apstiprināšanu: Baltijas Vēstnesī, Latviešu Avīzēs, Darbā un Mājas Viesī.

Lūk, ziņojums, kuru ievietojuši visi 4 pieminētie laikraksti: „Kroņa Vircavas pagasta palīdzības un krājuma kases statūtes tapa 20. nov. 1875. g. apstiprinātas no fin. min. k. 21. febr. 1876. g. bij ģenerālsapulce. Šinī sapulcē tika direkcija ievēlēta un nospriests biedrības darīšanas ar šo dienu atklāt. Direkcija sapulcēsies 2 reiz nedēļā, Kr. Vircavā. Ņems pretī noguldījumus no 50 kap. sākot, un naudu aizdos. Varēs katrs kalps, kas no savas lones kādi 5 vai 10 r. par gadu aiztaupa, šo mazumiņu drošā vietā priekš uzglabāšanas nodot, pie kam turklāt vēl intreses pelna. Tiešām jāsaprot, aizmidzis un neaizbildinājams nesapraša ir tas, kas šinīs laikos savu atlikušu grasi gultas malā, aiz griestiem, pakšķī jeb citur kur mājā glabā, kad šāda banka ir sasniedzama. Trūkumiņš gandrīz katram godīgam cilvēkam kādreiz pienāk. Lai nu tādus va-

rētu no plēsīgiem naudas aizdevējiem, kas 80 līdz 100% ņem, izsargāt, ir šī ierikte daudz maz pie tam līdzeklis. Vircavas bankas direktori gan gādās ar uzcītību un dedzību, ka šī krāšanas un aizdošanas lāde visiem par svētību zeltu un uzplauktu. Visvairāk lai šī biedrība par to gādā, ka viņai nepietiek, kad tikai likumus dabūjusi, un paliek snaužot, tālāk par neko nerūpēdamās, — kā tas še Kurzemē pie pāri pagasta bankām ir noticis. Vēlēsim Vircavas kreditbiedrībai krietnu uzticību un labu veiksmi!“

Pirmos gadus kase attīstas vāji. Apkārtnes iedzīvotāji diezgan vienaldzīgi pret to. Tā, piemēram, 1876. gada 9. aprīļa pilnā sapulcē no 55 biedriem piedalās tikai 15 (sk. Mājas Viesī 16./1876.), kurpretim Dundagā, kā mēs jau redzējam, pirmajā pilnā sapulcē 1874. gada 9. janvārī no 130 biedriem piedalījušies 108. Bet jau 80-to gadu sākumā kasi var uzskatīt par pilnīgi nostiprinājušos. 1881. gadā tai jau pie 100 biedru, bet apgrozījums pārsniedz 30.000 rbļ. pret 3000 r. 1876. gadā. Bilance 31./XII. 1882. bija Rbļ. 21.216,42 liela, pie kam noguldījumi sastādīja 79% no bilances kopsummas. Kasei raksturīgs tas, ka tā laikrakstos dižojas ar augstajām biedriem izmaksājamām dividendēm. Par 1879. gadu, pēc pastiprinātiem norakstījumiem, biedriem izmaksātas 39% (sk. B. Vēstn. 14/1880), par 1881. g. — 60% (sk. Balsi 16./1882.), par 1882. g. — 59% (sk. B. Vēstn. 73./1883.), par 1885. g. — 27% (sk. B. V. 35/1886). Dienas Lapā 58./1887. aizrādīts, ka dividendē uz dalības naudu pagājušos gados bijusi „27 pat līdz 34%“.

Neskatoties uz augstajām dividendēm, rentes par aizdevumiem 1882. gada sapulcē paaugstinātas no 9 uz 10% gadā, pie kam daži biedri tam pretojušies, kā tas ziņots Balsī 16/1882. Korespondents pie tam aizrāda, ka „biedrības mērķis taču nevar būt labu dividendi sadabūt un caur to mazāk turīgus un palīdzības meklētājus ar jo lieliem procentiem apgrūtināt“. Beigās korespondents izsaka cerību, ka šo kļūdu biedrība drīz izlabošot.

No kases vecākiem darbiniekiem varētu pieminēt: D. Braueri, J. Aufmani, A. Aufmani, Benjamiņu, G. Bušu, K. Rūmani, Frišmani, J. Matuzelu, D. Kānbergu, K. Rēdbergu, G. Eilenbergu (Pūcišu Gedertu). 1877. un 1878. gadā par kases revidentu bijis Materu Juris. Maters bez tam bijis ievēlēts arī kārtības ruļļa sastādīšanas komitejā. Uz direkcijas lūgumu viņš izstrādājis arī projektu par bankas grāmatu vešanu (sk. B. Zemk. 28./1878.). Jāpiezīmē, ka Vircavas kasē ap direktoru posteņiem norisinājušās diezgan karstas cīņas.

Dienas Lapā 58./1887. kases nozīme raksturota tā: „Pēdējos 6 gados caur kasi cēlusies šāda peļņa: 1) noguldītājiem kā virspeļņa par 25.000 r. ap 2000 r. (Kurzemes kreditbā par noguldījumiem maksājot 1½% mazāk), 2) dividendes ap 1000 r., 3) valdes algas 1800 r., 4) sapelnīts pamata un rezerves kapitāls 4500 r., kopā 9300 r.“

Kroņa Vircavas krājaizdevu sabiedrības panākumus laikraksti izmanto kreditkooperācijas propagandai.

Mēs jau agrāk atzīmējām Balsī 33./1879., kur redakcija atsaucas uz Vircavas un Dundagas bankām kā paraugiem. To pašu dara Latviešu Avīzes un Baltijas Zemkopis (14./1880.). Tur lasām: „Beidzot jāpiemin, kad nu Kr. Vircavas banka Jelgavas tuvumā (12 verstes) iekš 4 gadiem tā teicami uzplaukusi, vai nebūtu daudz nepieciešamāki pagasta bankas tur ieriktēt, kur pilsētas nav tik lēti sasniedzamas? Tur, es domāju, daudz vairāk darīšanu gadītos. Bet diemžēl beidzamos pāri gados neesmu dzirdējis, ka būtu kāds pagasts uz tam domājis.“

Un tiešām, līdz pat 1880. gadam nav nodibināts neviens latviešu („pagasta“) kreditkooperatīvs, kauču cittautieši (pa lielāku daļai vācieši līdz ar pārvācotiem latviešiem) tādus ir dibinājuši. Tie ir: 1) Ilukstes: apstiprin. 27./IX. 1876., bet darbību iesācis 1./III. 1877.; 2) Bauskas: 7./X. 1876., 1./VI. 1877.; 3) Saldus: 13./IX. 1877., 1./VII. 1878.; 4) Liepājas: 15./XI. 1877., 19./III. 1878.; 5) Valkas: 8./VI. 1878., 4./I. 1879.

Par Saldus kreditkooperatīvu Tēvija 51./1891: piezīmē, ka tam noguldījumu zīmes esot vācu valodā un ka „tāda rīcība nepieklājas latviešu biedrībai“. Uz kāda pamata Tēvija Saldus kasi dēvē par „latviešu biedrību“, grūti pateikt. Ar latviešu centra, Saldus sadraudzīgās biedrības aprindām tai, liekas, nav bijušas visai siltas attiecības. Kā citādi lai izskaidro to, ka dedzīgais tautietis, Saldus sadraudzīgās biedrības priekšnieks Stepermaņu Krustiņš ierosinājis sadraudzīgā biedrībā krašanas un aizdošanas kases dibināšanu (sk. B. V. 274./1891.). Tāda arī tiešām nodibināta 1893. g. No otras puses tomēr jāpiezīmē, ka pieminētai Saldus kasei latviešu laikraksti piegriež diezgan lielu uzmanību. Tādēļ apstāsimies tuvāk pie tās.

Vispirms atzīmēsim, ka Otto Ernsta Bernstegera Saldus chronikas 13. lpp. zem 1878. gada atrodam šādu vietu: „Am 1. Juli d. J. eine Vorschuss und Sparkasse errichtet unter Direction des Herrn Gemeinde-Gerichts — Schreibers Oswald Külpe, Dr. med. E. Schwieder un des Fleckenvorstehers Herrn Schneeback.“

Kā redzams, pirmais direkcijas sastāvs neliekas būt bijis latvisks. Piegriežoties latv. laikrakstu ziņām, atzīmēsim šādas.

Mājas Viesis 44./1877. (29./X.) ziņo, ka „Saldū ir ietaisīta krāšanas un aizdošanas lāde.*)

B. Vēstn. 30./1878. (26./VII.) raksta tā: „Priekš Saldus miesta 13. septembrī izgājušā gadā aizlienēšanas un krāšanas lāde (Vorschuss und Sparcasse) Pēterburgā apstiprināta. Jūnija mēnesī šī jaunā krāš. un aizlienēš. lāde ir pilnīgi ierīkēta. Katrā trešdienas pavakarē sapulcējas izvēlētie direktori, kuri iesniedz lūgšanas pārsprīž. Īpaši Saldus miestam un apgabalam tā būs par lielu svētību. Katrs var savu nopelnītu naudu tur noguldīt. Intereses tiek maksātas: no 50 k. līdz 50 rbl. 4% par gadu, no 50—100 rubļiem 4 $\frac{1}{2}$ %, par 100 r. un vairāk 5%. Tāpat arī katrs var naudu no šīs aizlienēšanas lādes pret drošību jeb galvniekiem par mazām procentēm dabūt. Jau pie pašām pirmām direkcijas sapulcēm tika dažāda nauda uz augliem nolikta, kā arī citiem pret drošību izlienēta.“

Paliek iespaids, ka šīs korespondences galvenais mērķis ir propagandēt starp latviešiem ietaupījumu noguldīšanu kasē.

Balss 62./1879. un B. Vēstn. 33./1879. pārņēmusi šādu korespondenci no Latv. Avīzēm.

Saldus. „Jau gads notecējis, kamēr Saldus krāšanas un aizlienēšanas lāde savu darbošanos uzņēma.“ Kasei bijis jācīnās ar dažādiem šķēršļiem. „Visvairāk ļaunas valodas šās ierīktes labumam daudzkārtīgi gribēja skādēt. Šo valodu iesākums būs gan laikam pie tiem meklējams, kas naudu uz augļiem aizdod. Nav nevien žīdi, bet arī kristīti, kas pret kupliem augļiem naudu aizdeva.“ Tādiem, zināms, krāšanas un aizdošanas lādes ir par riebekli, jo nu tiem atkritīs dažs, kas tukšā bridī pie tiem piedūrās. Jūlija mēnesī bija gada norēķinums. Bij stīpra ienākšana, tā kā varēja biedriem, kuri pilnu maksu no 25 r. iemaksājuši, 22 r. 5 k. dividendes maksāt. Tā tad pirmais gads it brangi sācies.“

B. Vēstn. 16./1881., M. Viesis 4./1881. un Balss 4./1881. (pēc Golding. Anzeiger) raksta, ka no Saldus kases tirgotāji pret maziem procentiem dabūjot naudu, un ka kase sekmīgi darbojusies, jo otrā gadā izmaksātas 36% augstas dividendes.

*) No Saldus. Kā no turienes tiek ziņots, tad Saldū ir ietaisīta krāšanas un aizdošanas lāde. Cik derīgas šādas ietaises, tas katram protams, jo caur tādu krāšanas un aizdošanas lādi nevien katrs var savus mazus krājumiņus droši noguldīt un intereses dabūt, bet arī katrs, kam drošība jeb apgalvnieks, var naudu pret taisnām procentēm aizņemties.

Latv. Av. un B. Vēstn. 178./1882. raksta, ka ceturtais darbības gads bijis sekmīgs un ka „biedriem, kuŗi bij pilno kases darbošanās naudu, 25 r., iemaksājuši, izmaksāja 16 r. 55 k. dividendes t. i. vairāk nekā 66%.”

Tēvija 15./1890 raksta, ka Saldus miesta kasē atrodoties pie 16.000 r., kas noguldīti Saldus krāšanas un aizdošanas kasē, kuŗā daudzums vietējo žīdu krietni iestīguši un tādā ceļā ar miestīna naudām stiprinot žīdu elementu Saldū.

Pēc visa teiktā var nopietni apšaubīt Saldus kases latviskumu un var saprast tautieša Stepermaņu Krustiņa centienus pēc citas kases.

Sākot ar 80-tajiem gadiem latvieši paliek īsti rosīgi kreditkooperatīvu dibināšanā. Kā liesma lodā pa latvju zemi kreditkooperācijas doma, parādīdamās gan vienā, gan otrā, gan trešā vietā. Tas arī saprotams. Latvieši, kā jau iepriekšējās nodaļās notēlots, sāk sāpīgi izjust kredīta vajadzību. Sākas āmura laiki... Arī kreditkooperācijas propaganda, kas īsti sākās 70-tajos gados, turpinājas un iedarbojas uz iedzīvotāju psihiku ar katru gadu jo jūtāmāk. Visam tam piebiedrojas jauns spēcīgs faktors — dzīvais piemērs. Tas ierosina. Tas izsauc tieksmes darīt pakal, kā arī atvieglo šo tieksmju realizēšanos. Un kreditkooperācijas vilnis sāk vēlties...

Arī Vidzemē un Rīgā parādās pirmie latviešu kreditkooperatīvi. Bet tomēr Kurzeme arī 80-tajos gados iet Latvijas apgabalū priekšgalā, pie kam Latgales latvieši paliek ārpus kreditkooperācijas kustības līdz pat laikam pēc 1905. gada.

Vispirms atzīmēsim 80-tajos gados Kurzemē nodibinātās krājaizdevu sabiedrības to apstiprināšanas kārtībā:

	Apstiprināta		Iesākusi darbottes	
1. Ārlavas	2./I.	1880.	1./III.	1880.
2. Skrundas	20./VIII.	1880.	27./X.	1880.
3. Rundāles	6./XII.	1880.	1./II.	1881.
4. Grenču	2./IV.	1881.	2./VII.	1881.
5. Lielauces	23./IV.	1881.	1./VII.	1881.
6. Kursišu	5./V.	1881.	1./VIII.	1881.
7. Annenieku, Tukuma apr.	4./IX.	1881.	12./XII.	1881.
8. Pastendes	6./IX.	1881.	12./XII.	1881.
9. Raņķu	13./IX.	1881.	2./I.	1882.
10. Rīdeļu	22./XII.	1881.	13./III.	1882.
11. Gāršenēs, dibināta 1881. (skat. B. V. 5./1881., B. 3./1881., L. Av. 17./1882., M. V. 19./1882.).				

	Apstiprināta		Iesākusi darboties	
12. Lielsesavas	10./II.	1882.	16./IV.	1882.
13. Pūres	8./VI.	1882.	26./X.	1882.
14. Mežotnes	4./IX.	1882.	1./I.	1883.
15. Zaļenieku	24./II.	1883.	14./V.	1883.
16. Bēnes-Cīroles	24./V.	1883.	1./XI.	1883.
17. Dursupes	28./V.	1885.	2./I.	1886.
18. Kandavas	28./V.	1885.	18./III.	1886.
19. Elejas	31./V.	1885.	5./X.	1885.
20. Kalnamuižas	31./V.	1885.	1./X.	1885.
21. Lielezeres	10./XI.	1885.	5./IV.	1886.
22. Bukaišu	6./III.	1886.	26./IV.	1886.
23. Jaunauce	19./IX.	1886.	30./I.	1887.
24. Jaunsvirlaukas	14./X.	1886.	31./I.	1887.
25. Kr. Bērzmuižas	11./VI.	1887.	25./VII.	1887.
26. Kabiles	9./XII.	1887.	8./V.	1888.
27. Bauskas pagasta	12./II.	1888.		
28. Džūkstes-Pienavas	12./II.	1888.	22./XII.	1888.
29. Dobeles	28./VI.	1888.	17./VIII.	1888.
30. Garozas	16./IX.	1888.		
31. Aizupes	28./XI.	1888.	28./I.	1889.
32. Oktes	25./V.	1889.	22./VII.	1889.
33. Matkules	20./VII.	1889.	8./X.	1889.
34. Nurmuižu	5./VIII.	1889.		
35. Nodagu	22./X.	1889.	30./XII.	1889.
36. Ilzes-Elkšņu	20./XI.	1889.		

(Šo kasi Kurzemes gub. slēdzis 1892. — D. L. 18./1892.)

Kā redzam, Kurzemes latvieši līdz 80-to gadu beigām nodibinājuši prāvu skaitu kreditkooperatīvu, pāri par 30.

Atzīmēsim vēl šādus Kurzemes miestos un pilsētās 80-tajos gados dibinātos kreditkooperatīvus, kurus dibināšanas posmā nevar pieskaitīt latviešu kreditkooperatīviem.

	Apstiprināts		Iesācis darboties	
1. Grobiņas	12./IV.	1880.	1./I.	1882.
2. Sabiles	24./I.	1882.	28./VI.	1882.
3. Talsu zemkop. b-bas	24./I.	1882.	18./XI.	1883.
4. Šenbergas	13./V.	1883.	26./VII.	1883.
5. Jelgavas amatn. b-bas	5./X.	1887.	7./II.	1888.

Vidzemē pirmie ir rūjienieši, kas tiek pie savas krājaizdevu sabiedrības (atzīmēsim, ka rūjienieši ir arī pirmie, kas iepirkuši savas mājas par dzimtu; tas notika jau 50-to gadu pirmajā pusē). Rūjienas krājaizdevu sabiedrība apstiprināta

1879. gada 16. novembrī, bet darbību tā iesākusi 1880. gada jūnijā. Statūti nodrukāti Vidzemes guberņas avīzē 12./1880.

Mēs zinām, ka Kurzemē pirmā kreditkooperatīva dibināšanas iniciatīva nākusi no pagasta pašvaldības. Vidzemē, turpretim, tā dibināšana ierosināta zemkopības biedrībā (Rūjienas zemkopības b-ba nodibināta 1877. gadā). To apliecina vairāki laikrakstu ziņojumi (skat. B. 82./1879.; B. V. 20./1880; B. Zemk. 19./1880.; B. 36./1880.; B. 35./1881.; M. V. 35./1882.; B. 34./1882.; B. V. 191./1882.).

Pirmās ziņas par Rūjienas krājaizdevu sabiedrības dibināšanu sniedz B. Vēstn. 28./1878. (12./VII.). Tur lasām: „Rūjēne. 20 saimnieki un kādi citi Rūjenes draudzes locekļi, baznīcas priekšnieks, mācītājs un skolotājs 12. jūnijā sabiedrojušies, lai varētu krāšanas un aizdošanas lādi dibināt, un ir tamdēļ lūgšanu pie Vidzemes gubernatora iesnieguši, lai izgādātu no finansministra vajadzīgo apstiprināšanu priekš minētās kases statūtiem (likumiem).“

Rūjienas krājaizdevu sabiedrība, tāpat kā zemkopības biedrība, ir latviešu un vāciešu sadarbības auglis. Šajās organizācijās latvieši ar vāciešiem gājuši roku rokā, pie kam latviešiem bijis pārsvars pārvaldē. Krājaizdevu sabiedrības nodibināšanā dzīvi līdzdarbojušies mācītājs E. Bergmans un Dīķeru muižas īpašnieks Menzenkampfs. Kase attīstījusies labi. Jau otrajā darbības gadā tai bijuši 108 biedri. Pirmais darbības gads noslēdzies ar Rbl. 417,04 tīra atlikuma, bet otrais — ar Rbl. 343,22. Par dalības naudu biedriem izmaksātas 5% (M. V. 35./1882.). Kasē vairums biedru zemkopji (B. V. 267./1888.).

Par otru Vidzemes latviešu kreditkooperatīvu var atzīt Kastrānes (Suntažu draudzē) krājaizdevu sabiedrību, kuŗas statūti apstiprināti 1881. g. 11. maijā (statūti nodrukāti Vidzemes gub. av. 97./1881.), bet darbību tā iesākusi tā paša gada 14. augustā, kad bijuši 28 biedri (B. 35./1881.). Par direktoru ievēlēts pagasta skrīvers Z. Romans, bet par revīzijas komisijas priekšnieku muižnieks A. Lindvarts (B. Vēstn. 165./1881.). Gaŗāka koresp. par Kastrānes krāj- un aizdoš. b-bu B. 21./1882.

Raksturīgu korespondenci par kasi sniedz Balss 9./1883. Kastrānē lielākā daļa saimnieku vēl esot rentnieki. 15 mēn. pastāvēšanas laikā uzņemti 50 biedri. 1882. gadā apgrozīti Rbl. 21.343,78, kas devis Ls 358,44 peļņas, pie kam jau atvilkti izdevumi un $\frac{1}{10}$ daļa rezerves kapitālam. Par dalības naudām izmaksāta 6% liela dividende. „Prieku dara un zīmi dod, ka biedrība ir labdarīga, arī tas, ka tā pie šā apgabala dienastniekiem un rokpeļņiem pašā iesākumā mantojusi uzticību, jo arī

tie bij savus mazus ietaupījumus uz rentēm likuši. No visiem biedrībā iemaksātiem noguldījumiem piedereja $\frac{2}{3}$ daļas nebiedriem, dienastniekiem jeb rokpeļņiem, un $\frac{1}{3}$ tikai biedriem, māju īpašniekiem vai rentniekiem.

Biedrošanās šai ziņā mūsu mīļā Vidzemē, īpaši uz laukiem, vēl puslīdz sveša, bet ievērojot to, cik ļoti mūsu augstā valdība šādu biedrību celšanu veicina, būtu gan vēlējams, ka tādas tiktu vairāk dibinātas. Ar labu un apzinīgu vadišanu tās ir labdarīgas, tā mantas, kā tikumības ziņā."

Kases bilance 31./XII. 1884. bijusi Rbl. 18.544,09 liela, pie kam noguldījumi sastādījuši 57%, bet biedru dalības naudas 27% no bilances kopsummas (dalības naudu iemaksājuši 65 biedri). Kase dabūjusi Rbl. 1000,— lielu aizņēmumu no 2. Rīgas savstarpīgās kreditbiedrības. Par dalības naudām paredzēts izmaksāt 10% lielu dividendi. Par noguldījumiem kase maksā 5%, bet par aizdevumiem ņem 8% gadā. Kase izdara operācijas 2 reizes mēnesī, 1. un 15. dienā (B. 2./1885.).

Kases bilance gadu vēlāk, 31./XII. 1885., bijusi Rbl. 21.869,31 (B. 7./1886.). Redzams, kase attīstas labi.

Pēc Kastrānes nāk Rauna, kuŗas krājaizdevu sabiedrības statūti apstiprināti 1882. gada 12. februārī. Šo notikumu jo plaši atzīmē latviešu laikraksti: Latv. Avīzes 16./1882., Balss 15./1882., Mājas Viesis 16./1882., Balt. Vēstn. 82./1882. Kase sākusī darboties tā paša gada 1. jūlijā (B. Vēstn. 166./1889.). Vēlākā korespondencē (B. Vēstn. 166./1889.) atzīmēts, ka kases nodibinātājs bijis tirgotājs Āboliņš un ka tā sākusī darboties ar 297 r. lielu pamata kapitālu. Kad kase dibināta, tad raunenieši vēl bijuši rentnieki. No sākuma kasei gājis diezgan grūti. Balss 25./1884. ziņo, ka „krāšanas un aizdošanas kase stāv uz ļoti vājām kājām“. Dienas Lapa 56./1886. raksta: „Krāšanas un aizdošanas kase vēl arvien nevar ļaužu uzticības iemantot, vai nu neprašanas vai citu iemeslu dēļ, to ņeņemos izskaidrot; varbūt arī neizdevīgie gadī zemkopībā pie tam vainīgi, ka tik maz noguldītāju ronas.“

Vēlāk stāvoklis, liekas, uzlabojies, jo B. Vēstn. 166./1889. ziņo, ka pēdējā gadā dividendē bijusi 19%. Beigās korespondents saka: „Visvairāk svētību nesošas no mūsu biedrībām ir krāšanas un aizdošanas kases.“

1881. gadā apstiprinātas vēl 2 krājaizdevu sabiedrības Vidzemē: Slokas (sākusī darboties tikai 1885.) un Limbažu. Pirmā no tām ir noteikti vācu organizācija (skat. D. L. 205. 1888.),* bet otrajā latviskais gars nav vadošais, kauču valdē

*) D. L. 205./1888. „Slokas vāciem pieder ne tik viņu ugunsdzēsēji, bet arī krāšanas un aizdošanas kase, kuŗa no viņiem dibināta. Slokā īsto vāciešu maz, bet daudz puskoka lēcēju.“

ir arī latvieši — notārs Hermans Krūmiņš un tirgotājs E. Kaupiņš.

80-tajos gados Vidzemē nodibinātas vēl šādas krājaizdevu sabiedrības: Krapes (apst. 1883. g.), Straupes (1885.), Smiltenes—Palsmanes—Aumeisteru—Gaujienas (1885.), Kosas (1885.), Burtnieku (1885.), Madlienas (1888.).

Jāpiezīmē, ka Straupes, Smiltenes un Madlienas krājaizdevu sabiedrību dibināšana saistās ar zemkopības biedrībām, kur pieņemti lēmumi par kasu dibināšanu. Zemkopības biedrību ievēlētās komisijas veikušas arī visus kasu dibināšanas priekšdarbus.

B. Vēstn. 255./1889. (pēc L. Av.) ziņo, ka „Cesvaines kapitālisti nodomājuši dibināt krāšanas un aizdošanas kasi. Statūti jau esot apstiprināti.“ Šī kase uzņemta arī Pēterp. komitejas 1890. gadā izdotā pārskatā.*) Citu tuvāku ziņu par to tomēr nav.

Līdz 80-to gadu beigām, kā no teiktā redzams, Vidzemē nodibinātas pavisam kādas 9 latviešu krājaizdevu sabiedrības, turpretim Kurzemē tai pašā laikā nodibināto skaits pārsniedz 30.

Rīgā 80-tajos gados nodibināti 2 latviešu kredītkooperātīvi: 1) Rīgas krāšanas un aizdošanas biedrība, kuņas statūti apstiprināti 1882. gada 26. aprīlī, un 2) Rīgas latviešu amatnieku palīdzības biedrības krāšanas un aizdošanas kase, kuņas statūti apstiprināti 1883. gada 20. februārī.

Rīgas krāš. un aizdoš. b-ba sākusi darbību 1882. gada augusta mēnesī. Par biedrības priekšnieku ievēlēts P. Markovskis. Ap b-bu grupējas latvieši-baptisti.***) Tā attīstas sekmīgi. 1883. gada beigās tai ir 82 biedri, 1884. g. — 182, bet 1890. g. — 460 (B. V. 56./1891.). Par 1884. gadu biedriem izmaksātas 14% dividendu (M. V. 9./1885.).

Ar amatu (cunftu) kārtības atcelšanu 1866. g. arī latviešu amatnieki pamazām sāk apzināties savu interešu kopību un sāk izjust vajadzību pēc apvienojoša centra. Rīgas latviešu biedrība šīs aprindas vairs nevar apmierināt, kādēļ tās nodi-

*) Šai pārskatā uzņemtas šādas krājaizdevu sabiedrības Vidzemē (arī igauņu daļas): 1) Vilandes, 2) Valmieras, 3) Oberpāles, 4) Rīgas amatnieku arteļa, 5) Cēsu, 6) Ancenieku, 7) Arensburgas, 8) Veravas, 9) Valkas, 10) Rūjienas, 11) Slokas, 12) Kastranes, 13) Limbažu, 14) Raunas, 15) Rīgas I., 16) Pozendorfas (Pociema), 17) Sāmsalas, 18) Rīgas latv. amatn. palīdz. biedrības, 19) Kronenieku, 20) Ropažu, 21) Smiltenes-Palsmanes-Aumeisteru-Gaujienas, 22) Burtnieku, 23) Kosas, 24) Rīgas atvaļināto kareivju, 25) Rīgas Jāņa gildes, 26) Madlienas, 27) Cesvaines (skat. Tēvijā 44./1891.).

**) J. Krūms Balss 11./1885. šo kredītkooperātīvu sauc par baptistu banku.

bina savu patstāvīgu centru — Rīgas latviešu amatnieku palīdzības biedrību, kas apstiprināta 1879. gadā. Latviešu amatnieki, konkurences spiesti, izjuta arī pašu naudas iestādes vajadzību, jo vāciešu naudas iestādes, kā jau agrāk aizrādīts, tiem bija grūti pieejamas. Tādēļ palīdzības biedrība drīz vien nāca pie atziņas, ka jādzībina pašiem sava naudas iestāde. Jau 1881. g. 26. aprīlī sanāk palīdzības biedrības ārkārtēja pilna sapulce, kuŗas dienas kārtības pirmais punkts ir: „R. l. am. pal. b-bas krāšanas un aizdošanas lādes statūtu priekšā likšana“ (skat. sludinājumu B. Vēstn. 91./1881.). Tiek nolemts kasi dibināt uz Vilandes statūtu pamata. Kasi apstiprina, kā jau teikts, 20./II. 1883. g., bet darbību tā iesāk tā paša gada aprīlī.

Sākumā tai tikai 30 biedri, bet jau pirmajā gadā to skaits pārsniedz 500. Pirmais gads arī saimnieciski izdevīgs un tas noslēdzas ar 809 r. tīra atlikuma, tā ka biedriem iznāk 19% dividendu. Turpmākos gados kase strauji attīstās. Tā, piemēram, 31./XII. 1891. bilance pārsniedz 800.000 rbļ., bet biedru tai 2186.

1904. gadā noguldījumu un bilances ziņā tā ieņem pirmo vietu starp visām toreizējām Krievijas krājaizdevu kasēm. Beidzamajos gados pirms pasaules kara bilance sasniedz jau 5 miljonus zelta rubļu bet noguldījumi pārsniedz 4 milj. rbļ.

Jau 80-to gadu beigās kase nopērk par 75.000 rbļ. namu Elizabetes ielā 16, uz kuŗu tā pārceļas 10./IX. 1889.

Kasē darbojušies G. Eilenbergs (Pūcišu Ģederts), kas savā laikā darbojies Kr. Vircavas krājaizdevu sabiedrībā, tirgotājs P. Bisenieks (Dienas Lapas izdevējs), advokāts Zaķīts, Mednis, tirgotājs Z. Martinsons, J. Aleksejevs, Šneiders, Kr. Bergs u. c. 1908. gadā valdē ievēl Gustavu Zemgali, vēlāko Latvijas valsts prezidentu.

Kasei bijusi liela nozīme latviešu saimnieciskajā, sabiedriskajā un politiskajā dzīvē. Ar tās aizdevumiem uzcelti daudzi latviešu nami Rīgā. Arī daudzi lauksaimnieki un to kredītkooperātīvi savā laikā izmantojuši kases kredītu. Sabiedriskajā dzīvē kase bijusi jaunstrāvnīeku centrs, kur izcīnītas karstas cīņas ar Rīgas latviešu biedrības aprindām. Šīs cīņas stipri atbalsojušās arī latviešu laikrakstos. *) Kasē atbalstu guvuši daudzi latviešu studenti. Kases telpās 1918. gada 17. novembrī notikusi latviešu politisku grupu apvienotā sēdē, kur izstrādāta Tautas pa-

*) Skat. D. L. 163./1889.

domes platforma un kur lemts 18. novembrī proklamēt neatkarīgo Latvijas valsti.

70-tajos un 80-tajos gados laimīgi ievadītais kredītkooperatīvu dibināšanas darbs nemitīgi turpinājās līdz pat pasaules karā, pie kam it sevišķi rosīgs tas palika jaunajā gadsimtenī pēc 1905. gada. Pasaules kara sākumā visa zeme bija pārklāta diezgan biezu kredītkooperatīvu tīklu — 1914. g. 1. janv. darbojās 236—237 kredītkooperatīvi (ieskaitot cittautiešu).*) Arī Latgales latvieši tai laikā jau bija ierāvušies kredītkooperācijas kustībā.

Viena no pirmajām un rosīgākajām Latgales latviešu krājaizdevu sabiedrībām ir Līvānu, kas nodibināta 1909. gada 7. decembrī. Sākumā tai 43 biedri. Kases dibināšanā lieli nopelni baznīckungam Treibšo, kas arī vēlāk to vadījis. Kase attīstās labi. 1910. gada beigās tās bilancē Rbl. 12.745,81, bet 1912. g. beigās — Rbl. 49.922,21. Tāpat biedru skaits ātri aug: 1910. gada beigās 232 biedri, bet 1912. gada beigās pāri par 500.

Dryva 60./1910. par Līvānu kasi raksta tā: „Krājaizdevu sabiedrība mūs atsvabināja no žīdiem un lielajiem procentiem, ko maksājām tiem. Žīdiem nenesam vairs par procentiem sieru, vistas, olas, linus.“

1909. gadā nodibinātas arī Rozenmuižas un Borkovas krājaizdevu sabiedrības.

Latgalē, pēc krievu gubernu parauga, sīkkredīta inspektora vadībā tiek dibinātas arī tā sauktās kredītsabiedrības, kuras pamatkapitālu saņem no valsts bankas. Tādas kases Latgalē 1913. gada beigās darbojās 13, turpretim krājaizdevu sabiedrības 34 (pēc K. Puriņa).

Atzīmēsim, ka vispāri pirmais kredītkooperatīvs Latgalē ir Krustpils krājaizdevu sabiedrība, kas apstiprināta 1879. gadā. Balt. Vēstn. 45./1879. (7./XI.) par to raksta: „No Krizburgas. Valdības Vētsnesis ziņo, ka finančministrs apstiprinājis Krizburgas krāšanas un aizdošanas lādi.“***)

Tai seko Isnandas krājaizdevu sabiedrība (apst. 1894. g.) un 2 Daugavpilī, kuŗas abas apstiprinātas 1900. gadā.

*) Skat.: 1) E. Laursona „Kooperācija Latvijā līdz pasaules karā“ (krievu val.), Rīgā, 1917., 11.—13. lpp.

2) K. Puriņš „Kooperatīvais un tirdznieciskais kredīts Latvijā“, Rīgā, 1920., 6.—10. lpp. un no 21.—23. lpp.

3) N. Rancans „Kooperācija“, Rēzeknē, 1914., 21. un 22. lpp.

4) V. Totomiāncis un P. Geidans „Kredītkooperācija“, Rīgā, 1925. 19.—23. lpp.

**) Jēkabpilī, kas atrodas pretim Krustpilij otrā Daugavas krastā krājaizdevu sabiedrība nodibināta 1874. g. Iespējams, ka krustpilieši savu kredītkooperatīvu dibinājuši jēkabpiliešu ietekmē.

Latviešu kreditkooperātīvu dibināšanas īpatnējie apstākļi sākuma posmā

Ap latviešu kreditkooperātīvu rašanos un izveidošanos vijas vesela rinda interesantu jautājumu. Dažus no tiem mēģināsim apgaismot.

1. Kreditkooperātīvu dibināšanas iniciatīva un pirmie soļi.

Kreditkooperācijas kustības sākuma posmā konstatējamas dažas atšķirības starp Kurzemi un Vidzemi jautājumā par kreditkooperātīvu dibināšanas iniciatīvu un pirmajiem soļiem. Kurzemē šai jautājumā aktivitāti uzrāda pagastu pašvaldības, kurpretim Vidzemē tās ir pilnīgi pasīvas.

Jau iepriekšējā nodaļā redzējām, kāda loma piekritusi pagastu pašvaldībām Dundagas, Emburgas un Kroņa Vircavas kreditkooperātīvu dibināšanā. Ir ziņas, ka arī dažos citos pagastos bijis tāpat. Nemsim dažus piemērus.

Balss 44./1882. ziņo no Mežotnes, ka lielas pūles bijušas, kamēr dabūjuši pamata kapitālu krāšanas un aizdošanas lādei, un pateicība par tā sagādāšanu nākoties pagasta vietniekiem.

Balss 16./1884. ziņo no Jaunsvirlaukas, ka pagasta valde saaicinājusi 3. aprīlī pagasta namā saimniekus, kur tad nolemts dibināt Jaunsvirlaukas savstarpēju krāšanas un aizdošanas kasi. Arī Balss 52./1886. ziņots, ka kase nodibināta uz pagasta valdes pamudinājumu.

Tēvija 26./1891. ziņo, ka Rucavas pagasta vietnieki savā sēdē apsprieduši par savstarpēju krāj- un aizdevu lādi un par ugunsapdrošināšanas biedrību. „Galīgi šai jautājumā vēl netika izspriests, bet bez šaubīšanās jāsaka, ka sasniegsim šai ziņā sprausto mērķi.“

Kā redzam, Kurzemē bijusi parasta parādība, ka pagastu pašvaldību organi izrāda lielāku vai mazāku interesi kreditkooperātīvu dibināšanas jautājumos. Attiecībā uz Vidzemi nav izdevies konstatēt nevienu līdzīgu faktu. Te izveidojusies citāda prakse. Aplūkosim to.

Jau iepriekšējā nodaļā mēs konstatējām, ka pirmo kreditkooperātīvu Vidzemē, Rūjienas krājaizdevu sabiedrību, nodibinājusi Rūjienas zemkopības biedrība. Līdzīga parādība konstatējama arī citās vietās:

1) Smiltēnē (B. Vēstn. 41./1886.), 2) Madlienā (D. L. 227./1888.), 3) Dzērbenē (B. 48./1890, B. 3./1898), 4) Nitaurē (B. 17./1900.), 5) Raunā (B. 9./1901.) un vēl citur.

Hermans Enzeliņš savā rakstā „Lauksaimniecības biedrības kā mūsu lauksaimnieku garīgā spēka avots“*) nosauc šādas Vidzemes lauksaimniecības biedrības, kas nodibinājušas krājaizdevu sabiedrības: Bērzaunes, Ļaudonas, Lubānas, Veštienes.

Ne tikai zemkopības resp. lauksaimniecības biedrības dibina kreditkooperatīvus. To dara vai mēģina darīt arī citas organizācijas. Tā, piemēram, Mālpils labdarības biedrībā tiek pārrunāts ierosinājums dibināt krājaizdevu kasi (B. V. 21/1890), Vecpiebalgas pārtikas biedrība nodibina krājaizdevu kasi (B. 5./1900.), Aderkašu-Plāteres-Taurupes labdarības biedrība nolēmusi dibināt krāšanas un aizdošanas kasi (B. 52./1889.), tāpat Vietalvas un Cēsu labdarības biedrības (B. 27./1886., B. 14./1887.).

Nav noliedzams, ka vēlākajā attīstības posmā arī Kurzemē vienā otrā vietā pie kreditkooperatīvu dibināšanas ķērās lauksaimniecības vai kādas citas biedrības, bet tomēr uzstādīto tezi par pagastu pašvaldību lomu Kurzemē un Vidzemē kreditkooperatīvu dibināšanā var uzskatīt par pamatotu.

Kurzemes latvieši kā kreditkooperācijas pionieri.

Kurzemnieki, kā jau redzējām, bija pirmie no latviešiem, kas nodibināja pirmos kreditkooperatīvus Latvijā. Vajadzēja paiet vairāk kā 5 gadiem, kamēr Vidzemes latvieši tika pie sava pirmā kreditkooperatīva. Arī vēlāk, vismaz pirmajā gadu desmitā, kurzemnieki noteikti ieņēma pirmo vietu kreditkooperācijas laukā (skat. iepriekšējo nodaļu). Sakarā ar šo konstatējumu izvirzās jautājums par šīs parādības cēloņiem.

Te vispirms jāatzīmē jau konstatētais fakts, ka kurzemnieki agrāk nekā vidzemnieki ieraujas naudas saimniecībā un līdz ar to agrāk kā vidzemnieki izjūt arī vajadzību pēc kredita. Kredita vajadzība savukārt kurzemniekus pirmos nodod auglētāju varā. Viņi pirmie pārdzīvo ar augļošanu saistītās nedienas. Šo domu pastiprina arī tas fakts, ka ziņojumi par augļošanas parādībām galvenā kārtā nāk no Kurzemes.**)

Ievērojot teikto, var secināt, ka kurzemnieki varēja būt un ka tiem vajadzēja būt pirmajiem, kas ķērās pie kreditkooperatīvu dibināšanas.

*) Skat. brošūru „Lauksaimniecības biedrību uzdevumi“, Rīgā, 1933., 5. lpp.

***) Skat. nodaļu „Latviešu zemnieki auglētāju varā“.

Ir vēl daži citi apstākļi, kas impulsēja kurzemnieku centienus pēc kreditkooperātiem. Viens no tiem slēpjas Kurzemes iedzīvotāju nacionālajā sastāvā, kas citāds nekā Vidzemē.

Kurzemes īpatnība ir tā, ka tur žīdu tautības iedzīvotāju procents ir stipri augstāks nekā Vidzemē. Tā, piemēram, pēc 1867. gada skaitīšanas datiem Vidzemes pilsētās žīdi sastāda 4,9% no pilsētu iedzīvotāju kopskaita.*) Turpretim Kurzemē**) 60-to gadu sākumā jūdu ticīgo (tie, kā zināms, gandrīz visi pieder pie žīdu tautības), Kurzemes pilsētās 34,4%, bet miestos 52,6%, pie kam atsevišķās vietās šis procents stipri augstāks: Sasmakā 83,0%, Sabīlē 76,4%, Šenbergā 75,2%, Jaunjelgavā 73,3%, Bauskā 58,5%.

Kā tirdzniecībā un rūpniecībā, tā arī kredita operācijās žīdi ieņem redzamu vietu. Augļotāji, cik var spriest no laikrakstu ziņojumiem, ir galvenā kārtā žīdi. Arī viss sašutums par augļošanas nebūšanām vēršas pa lielākai daļai pret žīdiem (skat. nodaļu par augļošanu.) Viss tas rod savu atspoguļojumu presē, kas veido noteiktu noskaņojumu latvju sabiedrībā. Šī noskaņojuma saturs: latviešiem jāatbrīvojas no žīdiem, tiem jāpanāk saimnieciska neatkarība no cittautiešiem. Tas ir saimnieciskais nacionālisms, kas vispirmā kārtā, aiz minētiem apstākļiem, parādījās Kurzemē. Šī nacionālisma praktiskās izpausmes pirmā forma ir kreditkooperācija.

Atminēsimies, tas notiek latvju tautas atmodas laikmetā. Tā tad šī laikmeta gars rod savu iemiesojumu arī latviešu kreditkooperācijā. Tautas atmodas gars zināmā mērā impulsējis latviešu kreditkooperācijas rašanos.

Kreditkooperātiņu dibināšanas sākumā arī Kurzemes politiskie apstākļi ir labvēlīgāki nekā Vidzemē. Te godam jāmin Kurzemes gubernātors Pauls Lilienfelds, kas Kurzemi pārvaldījis no 1868. līdz 1885. gadam. Lilienfelds pieder liberālajai Krievijas zemstu darbinieku saimei. Kādu laiku viņš darbojies kā Pēterpils apriņķa valdes priekšsēdētājs. Pirms ieceļšanas par Kurzemes gubernātoru viņš bijis vicegubernātors Pēterpils gubernā.

Lilienfelds pazīstams arī kā zinātnieks — sociologs, kas, blakus Herbertam Spenseram, tiek pieskaitīts bioloģiskās teo-

*) Skat. „Resultate der am 3. März 1867. in den Städten Livlands ausgeführten Volkszählung zusammengestellt und herausgegeben vom Sekretair R. Eckhardt“, Riga, 1871., 4. tab. 6. lappusē.

**) Skat. „Statistisches Jahrbuch für das Gouvernement Kurland für 1863“, Mitau, 1863, 146. lpp.

rijas pārstāvjiem. No 1873. līdz 1881. gadam iznācis 5 sējumos viņa darbs „Gedanken über die Sozialwissenschaft der Zukunft.“ Šai darbā viņš pieskāries arī kooperācijas jautājumiem.

Lilienfeldam nenoliedzami nopelni kreditkooperācijas attīstībā Kurzemē. Pateicoties viņam, 1871. gadā visiem Kurzemes pagastiem piesūtīti kreditkooperatīvu parauga statūti „Likumi par aizdošanas un krāšanas lādēm Kurzemes pagastos.“ *) Šos „likumus“ iepriekš apstiprinājis Baltijas ģenerālgubernātors. Tas ir gubernātorā mājieni pagastu pašvaldībām rūpēties par kreditkooperatīvu dibināšanu. Tā izskaidrojams arī tas apstāklis, ka sākumā kreditkooperatīvu dibināšanas iniciatīva Kurzemē piederējusi pagastu pašvaldību orgāniem. Šis Lilienfelda solis savukārt ir viens no tiem faktoriem, kas Kurzemes latviešus nostāda kreditkooperācijas pionieru lomā.

Ka Lilienfeldam kreditkooperācija bijusi sirds lieta, tas redzams arī no viņa runas 1874. gada 7. janvārī 25. gada amata jubilejas gadījumā, ko viņš turējis pagastu pārstāvjiem — apsveicējiem. Viņš, pēc B. Vēstn. 3./1874., starp citu teicis: „Krāšanas lādes, īpaši priekš lieliem pagastiem, viņš nevarot diezgan uzteikt, jo tās dodot iespēju grasim likt vairoties, rūpīgām sniegt palīdzību.“ Tā tad Kurzemes gubernātors nostājis kreditkooperācijas propagandista lomā. Tas nevarēja neatstāt labvēlīgu iespaidu uz latviešu zemniekiem.

Lilienfelda nopelnus kreditkooperācijas laukā atzīst arī viņa laika biedri. Tā, piemēram, Balt. Zemkopī 9./1880. Leppevičs savā rakstā „Patriekšanās ar zemkopjiem“ starp citu saka: „Biedriem, kam priekš tā acumirkli varbūt trūktu naudas, labprāt to aizdos pagastu krātuves, kurās Kurzemē gudrā ziņā ir dibinātas no tagadējā gubernātorā.“

Gubernātorā Lilienfelda un viņa attiecību ar zemniekiem raksturojumam citēsīm korespondenci (B. Vēstn. 27./1872.) no Kroņa Vircavas. 1872. gada 24. jūnijā Kr. Vircavas dziedātāju koris svinējis savus gada svētkus. Svētkos piedalījies arī Lilienfelds.

„Jautra un sirsnīga „urrah“ kliegšana iz 1000 balsīm pasludināja, ka viņš patiesi jau klāt. Uz pils trepēm viņu apsveicināja svētku komiteja un dziedāšanas kori (jaukts koris, vadīts no Vircavas skolotāja Veinberg k., un vīriešu koris, vadīts no Jaunplatoņes saimnieka D. Brežinski k.), dziedādami „augsta laime tam“!, kamēr pa tam Vircavas jaunkundzes, baltās drēbēs ģērbusās, augstam goda viesim puķes celā kaisīja. Bija sirdi aiz-

*) „Likumu“ skat. Ed. Baloža „Kooperācija Latvijā...“, Rīgā, 1928., 71.—76. lpp.

grābdams brīdis, kurš pie visiem ilgi paliks piemiņā, kur zemes pārvaldnieks no zemes bērniem to nešaubīgu karstu mīlestību plāva, ko mīlīgā un žēlīgā prātā taisni valdīdams iekš maz gadiem tik bagātīgi sējis, — brīdis, kurš augstu priekšnieku ar Latvijas dēliem un meitām iekš prieka un laimes sabiedroja!”

„Pēc runām un jaukas dziedāšanas devās visi uz parku, kopā „ligot“. Līgoja arī patiesi visi kopā, jo mīļots gubernatora kungs atstāja drīz savu īpašu goda sēdekli un devās „līgodamū“ viesu starpā, kur viņš no Vircavas un Rīgas kundzēm ar puķēm un vainagiem „apligots“, no dziedātāju koriem ar priecīgām dziesmām apsveicināts un ar tūkstoškārtīgu skanīgu un nemitēdamo „urrah“ kliegšanu tika apsveicināts.“

„Pie visiem vircavnieku priekiem, kā jau minēts, ņēma visu Jāņa dienas vakaru arī cien. gubernators jautru dalību, un tik pulksten 11 naktī šķīrās no šīs jaukās vietas un viņas pateicīgiem iemītniekiem.“

Savelkot kopā visu teikto, mēs redzam, ka kurzemniekus kreditkooperācijas pionieru lomā izvirzījuši saimnieciska, nacionāla un politiska rakstura faktori.

Uzbrukumi latviešu kreditkooperātīviem un to cīņa par savu eksistenci

Vēl nebij kreditkooperātīvi pa lāgam sākuši attīstīties, kad jau sākās uzbrukumi tiem. Uzbrucēju lomā uzstājās vācu laikraksti, starp tiem arī Latviešu Avīzes.

Ko tad pārmet latviešu kreditkooperātīviem?

Pārmetumi ir šādi:

- 1) zemnieku bankas esot švindelju organizācijas;
- 2) vadītājiem neesot vajadzīgo zināšanu un prašanu;
- 3) revidenti neko nejēdzot;
- 4) direktori un kasieri piesavinoties naudu vai arī aizdot saviem radiem lielākas summas;
- 5) statūti netiekot ievēroti;
- 6) ļoti augstas procentes ņemot — kāda kase pat 12% par 3 mēnešiem, kādēļ tad arī neesot nekāds brīnums, ja iznākot 40% liela dividende (skat. Balsī 13./1883.).

Balt. Vēstnesis ziņo (77./1882.), ka Mit. Zeitung, izsacīdamās pret zemnieku kreditkooperātīviem, ieteicot dibināt miršanas un palīdzības lādes, jo tām drīzāk varot atrast vajadzīgos spēkus. Izklaušās pēc ironijas...

Balt. Vēstnesis to ņem nopietni, pretojas tādām ieskatam un aizrāda uz Dundagas un Kr. Vircavas kreditkooperātīviem, kurī darbojoties ar labiem panākumiem.

Kroni daudzkārtīgi atkārtotiem uzbrukumiem uzlikušas Latviešu Avīzes. 1889. gada 10. numurā ievietots raksts: „Par

tā dēvētiem patriotiskiem naudas veikaliem un publiku.“ Raksts ceļ neslavu kredītkooperatīvu vadītājiem un tiem pārmet savtīgumu. „Cik labi tādi maku patrioti prot priekš sevis gādāt un cik maz pie tam priekš tautas atliekas, to bieži vien dabon piedzīvot.“ Pievesti piemēri no ārzemēm; pieminēta arī igauņu „Lindas“ kuģniecības biedrība, kuŗa, kā zināms, bankrotēja.

Tā paša gada 11. numurā Latviešu Avīzes ievietojušas vēl skarbāku pret latviešu kredītkooperatīviem vērstu rakstu: „Krāšanas vai krāpšanas kases?“ Aizrādīts, ka kāda kase nevarot izmaksāt bāriņu naudu, kādā kasē grāmatas nekārtībā. Pie tam raksta autors atļāvies sev dažādas zobgalības attiecībā uz kasēm un to darbiniekiem: a) „patriotiskie naudas veikali“, b) „tautiskās iestādes“, c) „smirdošās silķes“, d) „smirdošās nezāles“, e) „maka patrioti“, kuŗiem „karājoties tautiskās bungas uz vēdera.“

Raksts beidzas šādiem vārdiem: „Mums pazīstamās drošās krāšanas un aizdošanas kases arvien pēc iespējas aizstāvēsim, turpretim šaubīgā garā vadītās arvien apkarosim. Mēs turpināsim bāriņu un godīgu laužu labum aizstāvēt. Ko mēs vēlamies, nav vis krāpšanas, bet krāšanas kases.“

Latv. Avīzēs 30./1887. ievietotā rakstā „Par laukpagastu krāšanas un aizdošanas kasēm“ tiek stāstīts, pēc kases revidentu ziņojuma, par nekārtībām kādā lauku kasē. Vēlāk polemikā noskaidrojas, ka domāta „Sodu Lielsesavas banka“ (sk. L. Av. 39./1887.) Tēvijā 14./1889. aizrādīts, ka Latviešu Avīžu redaktors T. Neanders it sevišķi bargs pret Džūkstes-Pienavas un Grenču krāj- un aizdevu kasēm.

Latviešu laikraksti — Balss, Dienas Lapa, Tēvija, Baltijas Vēstnesis — aizstāv kredītkooperatīvus, kādēļ izceļas diezgan asa polemika. Tie cenšas pierādīt, ka noguldījumi latviešu kredītkooperatīvos esot pilnīgi droši, pat drošāki nekā lielajās bankās, jo pēdējās katrs dalībnieks galvojot par noteiktu summu, kurpretim kredītkooperatīvos esot biedru neaprobežota atbildība. Dienas Lapa 210./1889. atzīmē Liepājas komercbankas un J(aun)elgavas) pilsētas bankas bankrotus. Šīs polemikas konkrētais mērķis no latviešu puses bija pasargāt latviešu uzticību saviem kredītkooperatīviem, ko Latviešu Avīžu uzstāšanās draudēja sašķobīt.

Sakarā ar Latv. Avīžu neslavas celšanu kredītkooperatīviem Džūkstes-Pienavas krājaizdevu sabiedrība bija pat piedraudējusi ar sūdzības iesniegšanu tiesā, no kā, liekas, nekas nav iznācis.

Polemika ne vienmēr tīri lietišķa. Tā, piemēram, „vairāku laukpagastu krājumu un aizdevu kasu biedru“ polemikas raksts Tēvijā 14./1889. beidzas šādiem vārdiem: „Mums šķiet, ka Latv. Av. redaktors pa lielākai daļai tamdēļ laukpagastu kasēm un viņu direktoriem uzbrūk, ka pats varbūt gribējis, bet nekur nav varējis tapt par direktoru.“

Novērtējot uzbrukumus, jāsaka, ka formāli ņemot uzbrukumiem bija arī savs pamats, jo kā mūsu dienās, tā arī jo vairāk toreiz vienai otrai krājaizdevu sabiedrībai bija savi defekti, vismaz tehniski-organizatoriskas dabas: darbu darīja iesācēji, bez vadošas centrālās organizācijas pašu zemē.*) Latviešu Avīzes it kā neizprot šo stāvokli un tām trūkst vajadzīgās smalkjūtības un saudzības pret topošiem latviešu kreditkooperatīviem. Paliek iespaids, ka to simpatija nav šī institūta pusē, vismaz toreizējos konkrētajos Latvijās apstākļos.

Latviešu laikraksti cenšas uztvert tādas izturēšanās cēloņus. Par vienu no cēloņiem tie atzīmē konkurenci naidu no vācu banku aprindu puses. Tā, piemēram, Dievas Lapa 210./1889. saka: „Vēl dažs labs atminēšies nikon uzbrukumus no Latv. Avīzes puses latviešu mazajām savstarpējām kredīta sabiedrībām, kur pilnīgi skaidri izsacītas domas, ka vienīgās labās un drošās kredītiestādes ir pilsētu bankas un ka tādēļ visiem jāsteidzas ar saviem naudas „zušiem“ turp. Mēs gan viegli varam saprast, ka vecajām lielajām sabiedrībām nepatīk šīs mazās, kas blakus izaug kā sēnes un ceļ lielajām biedrenēm ievērojamu konkurenci, un vai tad gan brīnums, ka Latv. Av. aizstāv šīs „varenās“.“

Atzīmēsim, ka Latv. Avīzes tiešām kādā rakstā 7./1889. saka: „Vienīgi no Kurzemes kredītbiedrības Jelgavā varam ar labu sirdsapziņu sacīt, ka tur noliktā nauda atronas īsti drošā vietā.“

Protams, tā ir reklāma vienai organizācijai par labu. To tā arī sauc „vairāk laukpagastu krājumu un aizdevumu kasu biedri“ rakstā, kas nodrukāts Tēvijā 14./1889.

Lapas Mārtiņš par uzbrukuma cēloni uzskata skaudību, kas, citiem vārdiem, ir tas pats konkurenci naidis. Rakstā „Nauda un naudas noliktavas“, kas nodrukāts Balt. Vēstnesī 106/1886, viņš starp citu saka: „Kaut gan pret viņu (t. i. latviešu) kasēm no cit-

*) Pēterpils komiteja, kuŗas palīdzība tikusi izlietota, bija par tālu un diezgan grūti izmantojama arī krievu valodas neprašanas dēļ. Par Dundagas krājaizdevu sabiedrības sakariem ar šo komiteju rakstījis P. Lapīņš „Kopdarbībā“ 1926. g. (skat. 669. lpp.). Komiteju ar naudas līdzekļiem atbalstījuši arī latviešu kreditkooperatīvi, piemēram Rīgas latv. b-bas krāš. un aizdoš. s-ba tai ziedojuši kādu summu no 1901. gada atlikuma (sk. Balss zemkop. pielik. 7./1902.).

latviešu puses, šē minētā iemesla dēļ (t. i. par noguldījumu atvilkšanu), visādi rauga izpaust neuzticību, tad tomēr šīs latviešu kases līdz šim parādījušas, ka tādi izpaudumi pilnīgi nedibināti un ceļas tikai aiz skaudības."

Jāaizrāda, ka tai laikā starp latviešiem tiek diezgan dzi-
vi propagandēta doma par latviešu ietaupījumu noguldīšanu
ne vācu resp. pilsētu bankās, bet gan latviešu kredītkooperā-
tīvos, lai tādā ceļā nauda paliktu pašu latviešu rokās. Šai pro-
pagandai bija panākumi, un tas jo vairāk uztrauca vācu ap-
rindas.

Nemsim dažus šīs propagandas piemērus. Balss 35/1882
no Jaunesavas raksta: „Starp mūsu pagasta zemkopjiem arī
atronas daži, kuŗi labu naudas grasi noguldījuši pilsētas ban-
kā; vai šī nauda nevarētu kalpot pašu pagastam, nekā tagad
spekulantu rokās?“

Balsī 38./1883. lasām no Rundāles: „Apvairošanas, kas
šopavasār pa vācu Rīgas avīzēm staigāja, ir ar ļaunu nodo-
mu darītas un gan bij tam par cēloni, ka daudzi savus kapitā-
lus no lielajām pilsētu bankām ārā ņem un lauku bankās ie-
gulda, kā tas pie mums daudzkārtīgi noticis.“

Šī korespondence rāda, ka vācu laikrakstu uzbrukumiem
latviešu kredītkooperātīviem bijušas sekas pretējā virzienā
nekā bija cerēts: latvieši, jūzdamies aizkārti savā nacionā-
lajā patmīlībā, ātrāk pārorientējušies par labu pašu naudas
organizācijām. Iespējams, ka korespondence drīzāk domāta
kā apslēpta propaganda: sak', arī citās vietās jārikojas pēc
rundāliešu parauga, tādā ceļā protestējot pret uzbrukumiem.

Dienas Lapa 164./1887. rakstā „Krāšanas un aizdošanas
kasu lietā“ starp citu saka tā: „Vajadzētu visādā ziņā kat-
ram latvietim gādāt, ka latviešu naudas nāktu latviešu rokās
un latvietis pats varētu ar to par zemiem procentiem rīkoties
un pelnīties.“

Nacionālie motīvi izskan arī daudzos citos rakstos, no
kuŗiem vēl varētu atzīmēt: 1) Lapas Mārtiņa rakstu Balt.
Vēst. 106./1886. „Nauda un naudas noliktavas“, 2) rakstu Die-
nas Lapā 127./1887. „Kāds vārds par m./krāš. un aizdošanas
kasēm“, 3) Jaun-Kārķenieša rakstu Balt. Vēstn. 283./1888.
„Krājamās un aizdodamās kases“, 4) Balsī 43./1890. — ziņoju-
mu par Jelgavas latv. b-bas zemk. nodaļu.

Tā, kā redzam, ir spilgta saimnieciskā nacionālisma iz-
pausme. Un to lielā mērā veicināja vācu laikrakstu uzbruku-
mi latviešu kredītkooperātīviem.

Škiet, toreizējās latviešu sabiedrības aktīvākajā daļā bi-
jis diezgan iesakņojies uzskats par kredītkooperatīvu lielo nā-

cionālo misiju. Šo uzskatu labi formulēja kāda kreditkooperatīva grāmatvedis J. Krūms savā rakstā „Par mūsu krāšanas un aizdošanas kasēm“ Balsī 11./1885. Viņš saka tā: „Lielākais labums (no kreditkooperatīviem) ir tas, ka pašas tautas bagātība paliek viņas iokās, pati tauta ar to strādā un pelnās. Šīs kases palīdzēs mūsu tautai jo ātrāki patstāvīgai palikt un mantas ziņā pacelties uz augstāku stāvokli“. (Pasvītrojums mans. Aut.)

Blakus konkurences naidam, latviešu laikraksti par uzbrukumu cēloni atzīst to apstākli, ka, nostiprinoties latviešu kreditkooperatīviem kā nacionālo spēku centriem, vāciem draudēja briesmas pazaudēt līdzšinējās latviešu vadoņu pozīcijas. No tādām nevienam labprāt negribas atteikties, protams, arī vāciem nē. Un tādēļ, lūk, naida izverdums pret vadoņu pozīciju apdraudētajiem, pret latviešu kreditkooperatīviem.

Kā tālākā vēsture rāda, vācu bažas nebij nepamatotas.

Šāda uztvere spilgti notēlota Balss 13./1883. rakstā „Zemnieku aizdošanas un krāšanas lādes“. Tur lasām: „Ja latvieši ko iesāk uz savu pašu roku strādāt un paši apgādā savas vajadzības bez „dabisko vadoņu“ pērminderības, tad tūlīt rodas kādi nicinātāji. Tādi nicinātāji pacēla savas balsis pret zemnieku sabiedrībām, kā pret savstarpējām ugunsapdrošināšanas, labdarības un zemkopības biedrībām. Jo tas bij gaiši paredzams, ka biedrošanās dos arī vājiem spēku un iespēju un tos jo ātri atsvabinās no svešas aizbildnības.

Tagad pret kādu citu zemnieku labklāšanas iestādi, proti pret zemnieku aizdošanas un krāšanas lādēm jeb bankām izcēlās vācu Rīgas avizē kāda nicinātāja nejauka balss. Kā zināms, tādu banku trūkums tika ļoti grūti sajūsts. Tiem, kam dažreiz nauda vajadzīgā brīdī trūka, bija jāaizņemas tā pret lieliem augļiem pie Iciga Mozus, un tiem, kam kāds grasis pārāk palikās, bij tas jānogulda muižnieku un pilsētnieku bankās, kur noguldītāji dabūja zemas procentes un bij atstumti no katras dalības pie bankas pārvaldīšanas. Šai nebūšanai nu tiek padarīts gals caur to, ka paši zemnieki dibina savā starpā krāšanas un aizdošanas lādes. Un kur tas noticis, tur tādu zemnieku pašapgādāšana parādījusi savu svētību un zemnieku bankas strādā ar lielu sekmi.“

„Rīgas uzкупчи. rauga zemniekiem likt visādus šķēršļus ceļā, ka tie būtu piespiesti tik viņiem vien pārdot savas pre-

ces un atdot daļu peļņas. Vācu Rīgas korespondents, kā liekas, ir arī tāds uzkuņģu draugs un aizstāvis.“

Tādas pašas domas izteiktas korespondencē par Kr. Vircavas krāšanas un aizdošanas kasi Balsī un Balt. Vēstnesī (44./1884.). „No kādas puses krāšanas kases uzplaukšanai nomanāma nenovēlība, ko citādi nevarētu tulkot, kā tik, lai iestādes, kas no latviešiem pašiem tiek vadītas un valdītas, netiktu pie labas sekmes un zelšanas.“

Kā redzam, vācu laikrakstu uzbrukumiem latviešu kreditkooperatīviem toreizējo latviešu laikrakstu uztverē bijuši šādi cēloņi: 1) konkurences naidis un 2) vācu bažas par savu apdraudēto vadoņu stāvokli.

Šī uztvere neliekas būt nepareiza.

Vēl jāpiemin, ka sakarā ar uzbrukumiem un novērotiem trūkumiem kreditkooperatīvu darbībā, vācu un krievu laikrakstos tiek cīlāts jautājums par to nostādīšanu zem valsts kontroles. Balt. Vēstnesis uzstājas pret to (B. V. 237, 240/1887).

Beigās jāatzīmē, ka arī starp kreditkooperācijai simpātizējošiem latviešiem 90-to gadu sākumā konstatējama zināma neapmierinātība ar kreditkooperatīvu darbību. Šo jautājumu tuvāk aplūkosim citā nodaļā, bet še aprobežosimies ar šādu citātu no kāda raksta Baltijas kalendārī 1891. gadam.

„No mūsu krāj un aizdevu biedrībām nelīdzinājas neviena tam ideālam, ko krāju un aizdevu biedrību pirmie dibinātāji no šīm biedrībām cerēja.“ Tālāk aizrādīts, ka nevienai kasei neesot bibliotēkas. „Dažām pat ne laikrakstu nav, kur laudis, stundām veikalā gaidīdami, savu laiku pieklājīgā vīzē varētu izlietot. Un pie visa tā šīs biedrības pelna 12—20%! Cerēsim, ka nākamībā viss labosies un krāju un aizdevu biedrības caur bibliotēku dibināšanu, dažu artavu ziedošanu ziņību komisijai, derīgu grāmatu apgādāšanai u. t. t. tuvosies savam ideālam mērķim, tautai caur naudas pabalstiem līdzēt tikt uz augstāka izglītības pakāpiena.“

80-tajos un 90-tajos gados latviešu kreditkooperatīvi un pagasti cīnījušies par tiesību noguldīt pagastu naudas vietējos kreditkooperatīvos. Par šo cīņu laikrakstos atrodam šādas ziņas.

Balt. Vēstnesis 176./1884. ziņo, ka Kr. Vircavas pagastam neesot atļauts savus kapitālus noguldīt pašu bankā.

Balss 41./1887. raksta: „Švītenes pagasta vietnieki 18. jūnijā vienbalsīgi nolēma pagasta magazīnas kapitālu no Kurzemes kreditbiedrības kases izņemt un noguldīt kādā lauku pagasta krāšanas un aizdošanas kasē. Bauskas apriņķa tiesa tādu lēmumu nav apstiprinājusi. Lēmums pārsūdzēts Kur-

zemes gubernātoram. Tādu pat sūdzību iesniegusi Sodu krāšanas un aizdošanas kase par Dobeles apriņķa tiesu, kuŗa pavēlējusi bāriņu naudas izņemt no Sodu krāšanas un aizdošanas kases un ieguldīt Kurzemes kredītbiedrības kasē. Pamats: 1866. gada 11. jūnija visaugstāki apstiprināts likums par ļaužu labklājības ietaisēm Baltijas guberņu zemnieku pagastos (Cassenreglement) § 13. nosacījumiem, pēc kuŗiem pagastu naudas mantu atļauts ieguldīt vietējās krāšanas kasēs."

To pašu ziņo arī Balt. Vēstnesis 236./1887.

Balss 52./1887. ziņo, ka Švitenes pagasta vietnieku pulka un Sesavas (Sodu) krāšanas un aizdošanas kases sūdzības Kurzemes guberņas pārvaldnieks noraidījis.

Šim jautājumam pieskaŗas arī Dienas Lapa 164./1887.

Tēvija 8./1892. ziņo, ka Kr. Vircavas krāš. un aizdošanas sabiedrība bijusi spiesta izmaksāt bāriņu naudas Vircavas un Platones pagastu tiesām. Bijis miera tiesnešu sapulces spriedums, ka lauku krāj- un aizdevu kasēm pie pastāvošiem likumiem neesot pamata pieņemt bāriņu naudas noguldījumus (tas pats Balsī 9./1892.).

Jautājums arī vēlāk nenoieta no dienas kārtības. Par to tiek runāts, piemēram, Kurzemes sīkkredīta iestāžu kongresā 1908. gadā, kur tiek konstatēts, ka aizvien vēl neatļaujot bāriņu un pagastu naudu noguldīt krājaizdevu sabiedrībās. Kongress nolēmis „spert attiecīgus soļus“ (skat. Mājas Viesī 49./1908.). Runāts arī Vidzemes sīkkredīta iestāžu kongresā 1910. g. (skat. Latvijā 70./1910.).

Kā zināms, šī cīņa beigusies bez panākumiem.

Kreditkooperācijas jautājumu apgaismojumi literātūrā un kreditkooperācijas propaganda pēc 1874. gada.

Vācijā jau pagājušā gadsimtena piecpadsmitajos gados sāk iznākt atsevišķas grāmatas vai brošūras par kreditkooperāciju, tāpat arī speciāls, kooperācijai veltīts žurnāls. Šie darbi, kā zināms, sākuma posmā saistās galvenā kārtā ar Šulce-Deliča vārdu*). Krievijā pirmie darbi par kreditkooperāciju krievu valodā atsevišķos izdevumos parādās sākot ar sešdesmitajiem gadiem. Pats pirmais, šķiet, ir A. V. Jakovļeva

*) Tie atsevišķi atzīmēti Ed. Baloŗa „Kooperācija Latvijā...“, Rīgā, 1928., 6. lpp.

„Očerk narodnavo kreģita v Zapadnoi Jevrope i v Rossiji“, kas iznācis 1869. gadā.

Latvieši nevar lepoties ar savu literātūru par kreditkooperāciju ne plašuma, ne vecuma ziņā. Līdz pasaules karām pirmā un vienīgā šai jautājumā ir Viļa Silīņa (Zemnieka) sarakstītā un izdotā brošūra „Kopkase“. Tā iznākusi 1908. gadā, tā tad ar 55 gadu novēlošanos, salīdzinot ar vāciešiem, un gandrīz ar 40 gadu novēlošanos, salīdzinot ar krieviem. Jāatzīmē, ka atsevišķi izdevumi ir gan bijuši arī pirms tikko pieminētās brošūras: atsevišķu kreditkooperatīvu statūti, Berdjanskas krāš. aizdoš. s-bu un kreditsabiedrību savienības statūti K. Graudiņa tulkojumā (1903.), kreditkooperatīvu savienības statūtu projekts (1907. g.) un K. Graudiņa „Sikkredita iestāžu likums“ (1904. g.). Tie tomēr, kā jau nosaukumi rāda, ir tikai speciāli palīga izdevumi, bet nav veltīti kreditkooperācijas apgaismojumam pēc būtības, kāds raksturs ir V. Silīņa brošūrai.

No citiem izdevumiem, kas iznākuši līdz pasaules karām, vēl varētu atzīmēt šādus: 1) Kurzemes sikkreditestāžu reprezentantu kongress, 1908, 2) Vēsturisks atskats uz Rīgas latviešu amatnieku palīdzības biedrības krāšanas un aizdošanas kases 25 gadu darbību 1883.—1908. Un tas ir gandrīz viss, kas iznācis līdz pasaules karām atsevišķos izdevumos. Atliek vēl pieminēt pāris brošūras, kuŗu autori pieskārušies kreditkooperācijai tikai starp citu. Tās ir: 1) Kalnieku Friča (Fr. Bergmaņa) „Fabrikas strādnieks 19. gadu simteni“, kas iznākusi Rīgā 1884. gadā Pūcišu Gederta un biedra apgādībā, un 2) Nikodema Rancana „Kooperācija aba myusu kroj-aizdavu kasas, zemkūpības bīdrības un draudzes krāmi“, kas iznākusi 1914. gadā Rēzeknē paša autora apgādībā. Bez tam par kreditkooperāciju atrodam dažus rakstus pāris kalendaros.

Latviešu audzināšana kreditkooperācijai norisinājusies galvenā kārtā ar laikrakstu palīdzību. Tur latvieši atraduši informāciju par notikumiem kreditkooperācijas laukā gan pašu zemē, gan svešās zemēs, tur tie smēlušies teorētiskās atziņas par kreditkooperācijas būtību un nozīmi, tur tie dabūjuši praktiskus norādījumus kreditkooperatīvu darbībā un grāmatvedībā un, beidzot, tur tie guvuši dažādus ierosinājumus un pamudinājumus.

Kreditkooperācijas propagandas ziņā visnozīmīgākā no daļā laikrakstos ir ziņojumi jeb korespondences no dažādām vietām. Tie parasti visvairāk saista vienkāršāka lasītāja uzmanību, kurpretim dažādi speciāli raksti, kas nereti uzrakstīti grūti saprotamā valodā, tam liekas garlaicīgi un neinteresanti.

Ziņojumi modina interesi, ierosina un izsauc sacensības tieksmes, it sevišķi tad, ja tie ir no tuvākiem, kaimiņu pagastiem. Nevienam negribas palikt pakal citiem, un tā rodas zināms noskaņojums, ko varētu saukt par lokālpatriotismu, kas savukārt impulsē sabiedrisku aktivitāti. Šo apstākli izmanto daudzi savās korespondencēs: lai ierosinātu, lai pamudinātu sava pagasta laudis uz kādu sabiedrisku pasākumu, parasti tiek izcelti citu pagastu sasniegumi. Attiecībā uz kredītkooperāciju par paraugiem bieži uzstāda Dundagas un Kr. Vircavas pagastus (piemēram B. 33./1879.). Korespondencē no Jaunsvirlaukas (B. 16./1884.), kur dienas kārtībā krājaizdevu sabiedrības dibināšana, tiek aizrādīts, ka apkārtnē jau 10 gadus pastāvot Kroņa Vircavas un Rundāles kases. Kam gan no Jaunsvirlaukas pēc tādas korespondences varētu nākt prātā pretoties nodomam dibināt pašiem savu kasi?

Un tā soli pa solim, laikrakstu korespondentu ierosināti un pamudināti, vienu un to pašu apstākļu spiesti, pagasti dažos gadu desmitos, viens otram sekodami un viens ar otru sacenzdamies, ieraujas kredītkooperācijas kustībā, līdz visa zeme pārklājas biezu kredītkooperatīvu tīklu.

Laikrakstu korespondencēs atspoguļojas arī tie motīvi, no kuriem vadījušies pagasti, ķerdamies pie kredītkooperatīvu dibināšanas. Viens no spilgtākajiem un visvairāk daudzinajamiem ir nacionālais motīvs, kuram nereti antisemitisma piegarša. Te tomēr jākonstatē, ka antisemitisms ceļas no tam, ka viss lielais vairums auglotāju pieder pie žīdu tautības, kādēļ korespondencēs nereti „žīds“ un „auglotājs“ ir identiski jēdzieni. Tādēļ, šķiet, viss rūgtums, kas izpaužas korespondencēs, vairāk vērsts ne pret žīdiem kā nāciju, bet gan pret žīdiem kā auglotājiem. No sacītā izriet, ka nacionālais motīvs cieši savijas ar motīvu par atsvabināšanos no auglotājiem.

Nemsim dažus piemērus.

Balsī 21./1882.: „Tas, kurū visvairāk šinī dārgo māju pirkšanas laikā kurpe spiež, tas ir zemnieks. Un tās vienīgās, kuras viņam grūtā brīdī šās smagās sīksnas var atraisīt, ir aizdošanas biedrības, kur iz kopīgi salikta kapitāla vajadzīgā brīdī var dabūt par mēreniem augļiem aizņemt, kur citādi jāgriežas pie neģēlīgiem augļu plēsējiem“.

Balt. Vēstnesī 34./1885 (pēc Latv. Avīzēm): „Svarīga vieta lauzu sadzīves ziņā, it īpaši šinīs grūtos laikos, kur zemkopjiem lētas labības dēļ liels naudas trūkums, daudzi, ja tādas aizdošanas lādes nebūtu, iekristu bez žēlastības rīkļu rāvēju un auglotāju rokās, kas par aizdotu naudu ņemtu bezgafigus procentus.“

Dienas Lapā 13./1886. K. Bertrams saka: „Pret žīdu naudošanu jeb augļošanu derētu kā pretlīdzeklis krāšanas un aizdošanas kases ietaises“ (Tas pats B. V. 268./1881.).

Balsī 16./1884.: Pateicoties krājaizdevu sabiedrībai, „pavasārī, kad klēts tukša, iespējams izsprukt no smīnošā spiebārža netikliem pirkstiem, kas, prazdams procentchen jo drīz pataisīt par kapitalchen, savu nožēlojamo upuri īsā laikā izspiež kā citronu“.

Dienas Lapā 110./1887: „Krājaizdevu kase pasargā mūsu saimniekus (Kr. Bērmuižas) no žīdu un citu augļotāju nagiem, kuŗos daudzi iestīguši pēdējo grūto gadu dēļ.“

Balsī 19., 20./1890. G. A. Friedrichsens saka: „... aizdošanas kases izpalīdzējušas klimā saimniekiem-gruntniekiem. Ja kasu netrūktu, Jankeli, Šmulji būtu liesāki.“

Balt. Vēstnesī 289./1891.: „Kas skubināja dibināt šādas kases? — Vienīgi vajadzība aizsargāties no augļotāju nagiem un radināt krāt savus grūti pelnītos grašus.“

Vēl varētu pievest daudz līdzīgu piemēru, bet aprobežosimies ar šiem.

No citiem kredītkooperatīvu dibināšanas motīviem pieminēsim vēl šādus:

- 1) zemkopis nav spiests pārdot ražojumus par lētu cenu, bet var nogaidīt „augstāku tirgu“ (Balsis 42./1883., 5./1884., D. L. 48./1887., D. L. 289./1887.);
- 2) iespējams „skunstmēslus“ apgādāt (B. 5./1884.);
- 3) iespējams izmaksāt mantiniekiem (B. 16./1884., B. 24./1889.);
- 4) lai nokārtotu ugunsbiedrības aizdevumus saimniekiem (Koknesē, D. L. 3./1892.);
- 5) gājēji savus grūti pelnītus grašus var noguldīt un pavairot drošā vietā (B. 5./1884., D. L. 5./1891., D. L. 29./1892.);
- 6) „priekš māju būvēm, bērnu skološanām, veikalu paveicināšanām“ (B. V. 44./1884.);
- 7) varētu savu saimniecību pārlabot un ienākumus pavairot (B. 43./1890.).

Tādi motīvi kārtu kārtām figurē laikrakstu korespondencēs, kad tiek runāts par kredītkooperatīviem un to dibināšanu.

Laikraksti sniedz ziņojumus ne tikai par to, kas notiek pašu zemē kredītkooperācijas laukā, bet tur laiku pa laikam atrodam rakstus arī par svešu tautu un svešu valšku kredītkooperāciju. Visvairāk uzmanības veltīts krievu un Vācijas kredītkooperācijai. Par krievu kredītkooperāciju runājot, tiek

stāstīts par tās sākumiem, par attīstības gaitu līdz ar statistikas ziņām, par zemstu darbību kredītkooperācijas veicināšanā un par izcilākajiem darbiniekiem.

Par krievu pirmo kredītkooperatīvu, kas, kā jau zināms, apstiprināts 1865. gadā, latviešu laikrakstos rakstīts vairākas reizes. Pirmo reizi, kā jau agrāk atzīmēts, latvieši par to dzird 1870. gadā (B. V. 32./1870.). Pēc tam tas pieminēts Tēvijā 4./1885., Mājas Viesī 14./1887., Dienas Lapā 99., 100./1890., Austrumā 1898. (skat. 391. lpp.).

Par krievu zemstu darbību rakstīts, piemēram, Dienas Lapā 278./1889., kur starp citu atzīmēts Sokolova darbs „Gejaķelnošk zemstva po ustroistvu ssudo — sberegajkelnich tovaričestv“. No krievu kredītkooperācijas pirmajiem celmlaužiem latviešiem nav sveši kņaza A. J. Vasiļčikova, A. V. Jakovleva un Lugiņina vārdi (skat. Tēv. 4./1885., M. V. 14./1887., Kalnieku Friča „Fabrikas strādnieks 19. gadusimteni“, Rīgā, 1884., 42. lpp. — autors atsaucas uz Jakovļeva grāmatu par kredītkooperāciju).

Diezgan bieži tiek pieminēta laikrakstos Maskavas lauksaimniecības biedrības 1871. gadā nodibinātā krājaizdevu un rūpniecības sabiedrību komiteja ar nodaļu Pēterpilī, kuŗa, kā zināms, sniedza idejiski-organizatorisku palīdzību kredītkooperatīviem un kuŗas palīdzību latviešu kredītkooperatīvi pēc iespējas arī izmantojuši. Par komiteju pirmo reizi rakstīts 1871. gadā (skat. ? lpp.); pēc tam tā atzīmēta Balsī 21./1882., Balsī 11./1885., Tēvijā 4./1885., Dienas Lapā 100./1890., Balsī 48./1891. Komitejas raksturs tiek pārprasts. Tā, piemēram, Kastranes krāšanas un aizdošanas biedrības direkcija kādā rakstā Balsī 21./1882. saka:

„Arī no augstās valdības uz to tiek sniegta laipna palīdzība gan caur dažādu formulāru, gan grāmatu, gan derīgu padomu piesūtīšanu, bez nekādas sevišķas atlīdzības, ja tik pat mazākā vēlēšanās par krāšanas un aizdošanas b-bas dibināšanu viņai top zināma.“

Kā redzams, šo komiteju uzskata par valdības iestādi (kā zināms, krievu valdība toreiz ar tādām lietām nenodarbojās).

Arī grāmatvedis J. Krūms Balsī 11./1885. saka tāpat. „Valdība arī piesūta jaundibinātām biedrībām par pamācību un palīdzību pie grāmatu ierīkošanas daždažādus šematus un rakstus.“ — „Augstā valdība nevien pamācības un šematus piesūta, bet par lētu naudu gatavas ierīkotas grāmatas piedāva. Grāmatas var likt pārtulkot un ierīkot.“

Diezgan redzamu vietu latviešu laikrakstos ieņem Vācijas kredītkooperācija, pie kam dzīvu atbalsi rod kredītkooperātīvu tipu jautājums līdz ar to „tēviem“ Šulce-Deliču un Raifeizenu. Šo jautājumu tuvāk aplūkosim atsevišķā nodaļā.

Dienas Lapa 221./1887. ievietojusi rakstu „Augļotāji un mazgruntnieku bankas Elzasā“. Raksta sākumā aizrādīts, ka esot nepieciešami iepazīties ar kredītkooperātīviem ārzemēs un ka „zemnieku bankas“ labi attīstījušās Vācijā, Itālijā un pa daļai Šveicē. Pēc tam apskatīta kredītkooperācija Elzasā. Raksta beigās autors nāk pie tāda slēdziena, ka valstij jānāk iedzīvotāju vājiem spēkiem palīgā „pie kredīta iegrozīšanas“.

Jaun-Kārķeniets Bal. Vēstnesī 283./1888. rakstā „Krājamās un aizdodamās kases“ iepazīstina ar čehu tautas kredītkooperātīviem pēc grāmatas „Čehu aizdodamās kases Bēmiņā, Morāvijā un Šlēzijā“.

Pateicoties šiem rakstiem avīzēs latviešu skati sniedzas pāri savas sētas šaurajam lokam un piešlēdzas citu zemju ideju pasaulei, kas, protams, zināmā mērā ietekmē un veido pašu zemes kredītkooperācijas jautājumu izpratni.

Apskatot rakstus pēc satura, tad tos varētu sagrupēt šādējādi: 1) kredīta un kredīta organizāciju nozīmes raksturojums līdz ar ierosinājumiem dažos rakstos, 2) kredīta organizāciju tipu jautājums, ko, kā jau teikts, aplūkosim atsevišķā nodaļā, 3) kredītkooperātīvi sociāli-polītisko ideju gaismā, 4) kredītkooperātīvu tehniskie un organizātoriskie jautājumi.

Par kredītkooperātīvu nozīmi raksta Neraudas Ligonis (Bertram Kārlis) Mājas Viesī 16./1875. Savā rakstā „Krāšanas lādes“ viņš diezgan mīglaini pasvīturo kredītkooperātīvu nozīmi no taupības un krāšanas veicināšanas viedokļa. „Tā arī krāšanas lādes iznīcina ļaunas kārības un paveicina godīgu dzīvi īpaši tiem ļaudīm, kuriem pie strupa naudas maciņa un plāna maizes rieceniņa tomēr pasaulē jādodas un par savu labumu jāprāto.“

Par kredītkooperātīvu aktīvajām operācijām (aizdevumu izsniegšanu) Bertrams nesaka nekā, kauču raksts attiecas uz kredītkooperātīviem. Tas redzams no tam, ka raksta beigās nosaukti toreiz darbojušies vai apstiprinātie kredītkooperātīvi, vācu un latviešu. No latviešu kredītkooperātīviem pieminēti Dundagas, Emburgas un Valles.

Šķiet, pašam autoram (viņš toreiz vēl jauns) kredītkooperātīvu nozīmei vēl nav pietiekoši skaidra.

Tālāk jāaizrāda uz mērnieka A. Neilanda rakstu „Par kādām mūsu zemkopju vajadzībām“ Baltijas Vēstnesī 1./1875. Viņš nāk ar ierosinājumu apspriest „zemkopju bankas dibinā-

šanu, kas stāvētu sakarā ar eksportkantori un būtu naudas aizdošanas un krāšanas lāde“.

Kredita jautājumu vispusīgi apskata Jānis Aspers rakstā „Kādā ceļā zemkopji saimodami panāks lielāko tirieņemumu“ Balsī 24./1889.

Ierosinošs ir arī K. raksts „Par soliem uz priekšu Baltijas dzīvē“ Balt. Vēstnesī 26./1878. Tur starp citu lasām: „Pie tuvākas izmeklēšanas rādīsies, ka tiklab dažiem liel- kā mazgruntniekiem uz sekmīgāku saimniecības dzišanu — būs dzišanas kapitāls*) nepieciešama lieta. Lielgruntnieks kā dzimts īpašnieks un kredītbiedrības loceklis to var lēti dabūt iz sabiedrības kredītkases, bet kas mazgruntniekam to uzticēs. Tā tad priekš šiem būs citādi padoms meklējams.“ Beigās autors nāk ar priekšlikumu „lauksaimniecības kredītbanku dibināt, kur īpaši sīki zemturi varētu vajadzīgo darišanas kapitālu par lētām procentēm dabūt aizņemties.“

Jāatzīmē, ka aizrādījums uz lielgruntnieku kredita organizācijām sastopams vairākos rakstos; tam līdzī iet norādījums, ka arī mazgruntniekiem jādibina savas kredita organizācijas — kredītkooperatīvi. Tas nozīmē, ka ne tikai nacionālajam, bet arī sociālajam momentam bijusi ierosinoša nozīme kredītkooperatīvu dibināšanā.

Illūstrācijai pievedīsim vēl vienu piemēru. Balsī 43./1890. lasām: „Še nu atveras svētīgs un plašs darba lauks mūsu krāj- un aizdevu kasēm; viņām jātop par tām, kas muižniecībai bij kredītbiedriba. Latvju zemkopju stāvoklis vēl sliktāks: zemes augļu neizdevība, ražojumu lētība, bet arī vēl māju pirkšana.“

Vēl būtu jāatzīmē, garām ejot, jautājums par muižnieku sakariem ar latviešu kredītkooperatīviem. Ir fakts, ka dažu kredītkooperatīvu dibināšanu ierosinājuši muižnieki, piemēram Rudbāržos. Ir arī fakts, ka dažus latviešu kredītkooperatīvus sākumā vadījuši muižnieki, piemēram Pūrē. Protams, tie ir tikai nedaudzī atsevišķi fakti. Šis jautājums tomēr atbalsojies arī laikrakstos. Tā, piemēram, Balsī 33./1879. un Mājas Viesī 18., 19./1879. J. P. rakstā „Aizdošanas kases priekš zemniekiem“ kādā vietā sacīts: „Tādas bankas valdīšana netaisītu lielas izdošanas, īpaši kad to lielgruntnieki uzņemtos, ko cerēt mums iemesls.“ Pretēja tendence izskan, piemēram, Balsī 13./1883. ievietotā rakstā „Zemnieku aizdošanas un krāšanas lādes“.

*) Tagad to sauc par rīcības kapitālu.

Ap kreditkooperatīviem un to dibināšanu vijas kā sociāli pretstati ne tikai lielgruntnieki un mazgruntnieki, bet arī amatnieki un lielrūpnieki, zemnieki, kalpi — vispāri zemākie iedzīvotāju slāņi — un „pilsētu kungi“. Tas nozīmē, ka bijuši mēģinājumi motivēt kreditkooperatīvu dibināšanas vajadzību ar sociālajiem apstākļiem. Tomēr jākonstatē, ka šāda uztvere sastopama stipri reti, bet gan visvairāk kā dibināšanas motīvi figurē nacionālie un saimnieciskie momenti.

Nesim piemērus.

Rakstā „Kāds vārds par mūsu krāšanas un aizdošanas kasēm“ Dienas Lapā 127./1887. autors, aizrādījis uz zemnieku grūtajiem naudas apstākļiem, saka: „Dažs labs zemnieks braukā nedēļām un mēnešiem apkārt, meklēdams naudu kur nekur palienēt, bet velti! Vispirms viņš griežas pie tām iestādēm un bankām, kas viņam jau sengadiem ir pazīstamas un kur viņš labos laikos bij noguldījis savu pārāko grasīti, lai gan uz diezgan maziem augļiem. Te viņam atbild itin īsi: „Mēs zemniekiem naudu neaizdodam, bet tikai tirgotājiem un lielgruntniekiem. Mums nav pazīstami zemnieku apstākļi. Bet kāpēc tad pilsētu bankas no zemniekiem gan saņem naudu uz augļiem un tomēr vajadzības brīdī liedzas tiem aizdot pret augļiem?“ Te autors spēlē uz zemnieku un pilsētnieku, arī lielgruntnieku, pretešķībām.

Rozentāls-Krūmiņš rakstā „Vajadzīgs vārds — vajadzīgā brīdī“ Balt. Vēstnesī 97./1888. ierosina „kalpu krāšanas un aizdošanas kasu“ dibināšanu. Viņš aizrāda, ka kalpi noguldot naudu pilsētu kasēs par 4—4½%, bet „pilsētas kungi“ aizdodot šo naudu lauku saimniekiem pret drošām obligācijām par 24—36%. Saimnieki zaudējot mājas, kungi saņemot naudu un kalpiņi, šīs naudas īpašnieki, saņemot tikai nieku procentus un pie māju pirkšanas netiekot. Arī tagadējās pagastu bankas kalpiem naudu neaizdodot, bet tikai noguldījumus pieņemot. Balt. Vēstneša redakcija šo projektu atzīst par nereālu.

Dienas Lapa 163./1889. pieskaras amatnieku jautājumam. „Maziem amatniekiem visvairāk un visbiežāk vajag aizņemties, jo viņi var konkurēt ar lielajām kapitālistu rūpniecības iestādēm vienīgi, kad tiem netrūkst vajadzīgā kredita.“ Šai rakstā D. L. aizstāv pret uzbrukumiem Rīgas latv. amatn. palīdzības biedrības krāšanas un aizdošanas kasi.

Kā šai, tā arī iepriekšējā rakstā kreditkooperācijas jautājums tiek aplūkots no atsevišķu sociālo grupu interešu viedokļa. Šāda pieeja pie jautājuma stāv ciešā sakarā ar toreizējo latviešu sabiedrības saslāpošanos, kas iezīmējās 80. gadu sākumā. Līdz tam latvieši pazina sociālas pretešķības tikai starp maz-

saimniekiem-latviešiem un lielgruntniekiem-vāciešiem, pie kam nacionālajam momentam piekrita lielāka loma nekā sociālajam.

Sausnejiets rakstā „Krājumu un aizdevumu biedrības“ Tēvijā 4./1885. vērtē vispāri kreditkooperācijas nozīmi no sociāli-politiskā viedokļa. Kreditkooperāciju viņš uzskata par „mazo līdzeklīti“. Autors stāv par to, „ka dzīves vātis tiktu dziedētas caur īstajām pamatīgām zālēm, bet kamēr šīs zāles vēl nav lietā liktas, kamēr lielskungs uz viņām vēl lika drusku uzgaidīt, tad nevajag vis stumt pie malas arī mazus līdzekļiņus. Pēc šiem maziem līdzekļiņiem es pieskaitu arī krāj- un aizdevu biedrības un tāpēc viņas, pēc manām domām, būtu visādā ziņā pabalstāmas, jo caur viņām spējams atvieglināt daža laba nedienas.“

Ko īsti autors uzskata par „īstajām pamatīgām zālēm“, no raksta nav redzams. Iespējams, ka viņš atradies toreizējā Vācijā populāro sociālisma mācību ietekmē un iedomājies sociālismu kā visu „vāšu“ dziedinātāju. Bet tā kā autors kooperācijai tomēr zināmu nozīmi piešķir, tad, domājams, viņš simpatizējis mērenajam, tā sauktajam revizionisma novirzienam.

Sociāli-politisku kreditkooperācijas vērtējumu atrodam arī Dienas Lapā 290./1887. rakstā „Jautājums par sīko kreditu Eiropas rietumā“. Tur lasām: „Uz sīkā kredita kārtīgo iegrozīšanu lūkojas kā uz stipru pretlīdzekli pret sociālisma mācībām, pret helpilsētu nabadzību u. t. t.“

Piegrīzoties kreditkooperatīvu tehniskajiem un organizatoriskajiem jautājumiem, jāsaka, ka tie kreditkooperatīvu darbiniekiem radījuši diezgan lielas grūtības, kādēļ periodiskie izdevumi tiem veltījuši daudz uzmanības. Ir ziņas, ka kreditkooperatīviem visupirms sagādājuši grūtības darbvedības un grāmatvedības jautājumi. Tā, piemēram, grāmatvedis J. Krūms Balsī 11./1885. aizrāda, ka Rundāles krājaizdevu sabiedrībā grāmatas neesot pareizi vestas, ar defektiem esot arī „baptistu bankas“ grāmatvedība. Krūms atzīmē arī kļūdas. Tā, piemēram: rentes netiekot sadalītas pa gadiem, iestāšanās nauda pieskaitīta peļņai un izdalīta dividendēs (tādēļ esot bijis iespējams izmaksāt 14% augstas dividendes, kur patiesībā iznākušas tikai nepilnas 5%). Sakarā ar Krūma rakstu izceļas polemika (skat. Balt. Vēstn. 75., 76., 86./1885.).

Tālāk Balt. Vēstnesī 65./1887. lasām, ka Sodu krāšanas un aizdošanas kasē grāmatvedība neesot labā kārtībā. Tāpat arī citur grāmatvedība vāja.

Baltijas kalendārī 1891. gadam nezināms autors grāmatvedības stāvokli kreditkooperatīvos raksturojis tā (sk. 72. lpp.):

„Grāmatvešana ir dažās krāju- un aizdevu biedrībās, sevišķi pilsētās, kā Rīgā, pat uz labāko ierīkota un top no lietpratējiem it apzinīgi vadīta. Bet ir arī biedrības, no kurām to nevar liecināt, — un tās ir sevišķi lauku biedrības.“

Laikrakstos atrodam dažas ziņas arī grāmatvedības sistēmu jautājumā. Tā, piemēram, Tēvija 10./1890. konstatē, ka dubultā grāmatvešana ieviesta tikai 3 kasēs: Dundagas, Zaļenieku un Džūkstes-Pienavas. Tēvijā 6./1892. korespondencē no Emburgas ziņots, ka Emburgas krājaizdevu sabiedrībā noraidīta dubultā jeb itāliskā grāmatvedība, bet nolemts grāmatas vest pēc kāda krievu parauga. Korespondencē no Kr. Vircavas Tēvijā 8./1892. aizrādīts, ka gadījumā, ja valdība prasītu atnest līdzšinējo grāmatu vešanu, tad ievest dubulto. 1894. gadā vircavnieki atvēlējuši kreditu dubultās grāmatvešanas iekārtošanai (skat. Tēv. 9./1894.).

Par vircavniekiem jāsaka, ka viņus grāmatvedības jautājums nodarbinājis jau no paša sākuma. Uz Krona Vircavas krājaizdevu sabiedrības valdes lūgumu projektu par sabiedrības grāmatvedības iekārtošanu izstrādājis sabiedrības revidents Materu Juris. Materu Juris ievēlēts arī komisijā kārtības ruļļa sastādīšanai. Tieši par grāmatvedību Baltijas Zemkopī 28./1878. lasām tā: „Maters uz direkcijas (t. i. „Kr. Vircavas pagasta bankas biedrības“) uzaicināšanu jau senāk bij izstrādājis jaunu projektu par bankas grāmatu vešanu.“

Šī ziņa ir ļoti svarīga, jo tā noskaidro jautājumu par to, kādā nolūkā un uz kā iniciatīvu Materu Juris 1877. gada 1. jūnijā griezies pie Dundagas krājaizdevu sabiedrības ar lūgumu piesūtīt viņam paraugus no visām grāmatām un darbvedības dokumentiem, kas viņam „nepieciešami, lai varētu sastādīt priekšlikumu par viegli un ātri pārredzamu darīšanas kārtību pagastu bankās“. *)

No teiktā skaidrs, ka to viņš darījis sakarā ar Kr. Vircavas kases lūgumu, kurā viņš pats ir bijis biedrs un revidents.

Šai sīkajā jautājumā mūsu literatūrā bij jau izpaudusies domu dažādība. P. Lapiņš domā, **) ka Maters to varētu būt darījis „uz kādas apspriedes vai iniciatoru grupas lēmuma pamata“. „Te ir saredzams pirmais mēģinājums radīt idejisku centru un apvienot lauku kredītkooperatīvu instruēšanu, kurā tiem sevišķi bija nepieciešama“, saka tālāk Lapiņš.

Ed. Balodis, nepiekrīdzams šim uzskatam, savukārt saka: ***) „Nemot vērā toreizējo zemo sabiedriskās kultūras

*) Skat. P. Lapiņa rakstu „Pirmie soļi latv. kredītkoop. instruēšanas laukā“, Kopardibā, 91. lpp.

**) Turpat.

***) Kooperācija Latvijā..., Rīgā, 1928., 120. lpp.

līmeni, kā arī ļoti niecīgo latviešu kreditkooperātīvu skaitu (vācu dibinātie kreditkooperātīvi, bez šaubām, pie Materu Jūra negriezās), drīzāk jāpielaiž, ka šo darbu Materu Jūram uzdevis Kurzemes gubernātors P. Lilienfelds, kas 1871. gadā izdeva mums jau pazīstamos „likumus“. Nav pamata domāt, ka Lilienfelds tālāk vairs nebūtu interesējies par kreditkooperātīvu lietu Kurzemē.“

Kā redzam, augstāk konstatētais fakts šo jautājumu nostāda pavisam citādā gaismā.

Pirmie sistematiskie aizrādījumi kreditkooperātīvu grāmatvedībā ir nezināma autora rakstā „Grāmatvešana krāj- un aizdevu biedrībās“, kas nodrukāts Baltijas kalendārī 1891. gadam („apgādāts no Baltijas Vēstneša un Balss administrācijas“), 70.—88. lpp. Raksts sākas ar šādu skaistu moto:

„Dubulta grāmatvešana ir viens no cilvēka gara viskošākajiem izgudrojumiem un katram labam nama tēvam vajadzētu viņu lietot. Goethe.“ Tālāk autors iepazīstina ar kreditkooperātīvos lietojamām pamata un palīga grāmatām, to iekārtu un vešanu, kā arī ar grāmatu noslēgšanu.

Par kreditkooperātīvu organizātoriskajiem jautājumiem 80-to gadu beigās un 90-to gadu sākumā labu pārskatu sniedz Džūkstes-Pienavas kreditkooperātīva darbinieks A. Fukss rakstā „Mūsu krāj- un aizdevu kases“ Tēvijā 10./1891. Fukss atzīmē šādus jautājumus un nāk ar noteiktiem priekšlikumiem:

- 1) Visiem kreditkooperātīviem būtu vajadzīga vienāda instrukcija.
- 2) Nevajag ierobežot biedru uzņemšanu; ja kur biedru skaitu ierobežo, tad tur nenoliedzami spīd cauri vienīgi dzišanās pēc peļņas un lielām dividendēm; mūsu kasēm jābūt palīdzības, bet ne peļņas organizācijām.
- 3) Visām kasēm jāturas pie vienāda procentu mēra.
- 4) Kasēm savstarpēji jāinformējas par aizņēmējiem.
- 5) Direkcijas loceklis drīkst ieņemt tikai vienu amatu.
- 6) Ieteicams necensties pēc lielām dividendēm, bet vairo rezerves kapitālu; pietiek 10% lielas dividendes; „kasē tik tamdēļ iestāties par biedru, lai dabūtu lielu dividendi, ir vienkārši nosmādējams ieradums“.
- 7) Ieteicams izsniegt aizdevumus ražotājiem un nevis patērētājiem; kasu vadītājiem jābūt arī morāliskiem aizbildņiem priekš visiem tādiem, kam ļoti maz rūp pašu labklājība.
- 8) Direktoriem nebūtu brīv galvot par aizņēmējiem.

- 9) Aizdevumi pēc termiņu notecēšanas nekavējoši jāpie-
dzen, lai būtu iespējams sagādāt aizdevumus citiem.
- 10) Pamata kapitālu vislabāk noguldīt valsts bankā.
- 11) Visās kasēs jālieto vienādas parādu zīmes.
- 12) Kasēm jāapmainās gada pārskatiem.

Kā redzam, visi Fuksa uzmetie jautājumi ir ļoti svarīgi un nozīmīgi kredītkooperatīvu dzīvē. Viņos spīd cauri arī stipri veselīga tendence, kuŗa akceptējama arī mūsu dienās. Reizē šie jautājumi ļauj konstatēt arī neveselīgās tieksmes, kādas toreiz sākušās izpausties uz āru. Kā vienu no tā laika neveselīgajām tieksmēm varētu atzīmēt dzišanos pēc augstām dividendēm. Fukss par augstāko dividendu mēru ieteic 10%. No mūsu dienu viedokļa šis procents tāpat ir vēl par augstu, bet tas izskaidrojams ar to, ka tai laikā daudzos kredītkooperatīvos dividendes maksātas spekulatīvi augstas. Tā, piemēram, Baltijas Vēstnesis 233./1889. ziņo, ka par 1888. gadu izmaksātas šādas dividendes:

1) Kr. Bērmuižas	krājaizdevu kasē	16%	
2) Zālenieku	" "	22%	
3) Kr. Vircavas	" "	57%	—
4) Rundāles	" "	16%	

Ir vesela rinda arī citu ziņojumu par augstajām dividendēm, kādēļ nav brīnums, ka radusies reakcija pret šo tendenci.

Interesanti atzīmēt arī to, ka Fukss pasvītro rezerves kapitāla krāšanu.

Zīmīga un ļoti svarīga doma par morālisko aizbildnību. Še saskatāma Raifeizena ideju ietekme. Šī doma nav pienācīgi realizējusies līdz pat mūsu dienām.

Beigās varētu atzīmēt, ka 80.—90. gados latviešu kredītkooperatīvus diezgan stipri nodarbinājis jautājums par parādu piedzišanu ar pagastu valžu palīdzību; tas atbalsojies arī toreizējos laikrakstos.

No visa teiktā varam secināt, ka laikrakstiem tiešām bijusi liela nozīme latviešu kredītkooperācijas veidošanā. Tie bijuši galvenie latviešu skolotāji kredītkooperācijas jautājumos. Tie ir arī galvenais avots materiāliem par mūsu kredītkooperācijas pagātņi. Lai godam konstatēta šī nozīme!

Kredīta organizāciju tipu jautājums (Šulce-Deličs, Raifeizens u. c.).

Kā zināms, kredītkooperācijas dzimtenē Vācijā ir izveidojušies 2 pamata kredītkooperatīvu tipi: Šulce-Deliča un Raifeizena*). Kā pirmais izveidojās un nostiprinājās Šulce-Deliča tips (sākums 1850. g.), bet pēc tam -Raifeizena (sākums 1864. g.). Protams, arī citas valstis visupirms nokļuva Šulce-Deliča ietekmē. Arī Latvijā kredītkooperācijas veidošanās sākās Šulce-Deliča garā un pēc Šulce-Deliča tipa parauga. Tikai 80-to gadu otrajā pusē sāk parādīties balsis arī Raifeizena tipam par labu, bet bez jūtamiem praktiskiem panākumiem**).

Sākuma posmā mums nav bijis skaidru jēdzienu ne par kredītkooperatīvu tiem, ne par kredītkooperācijas pamata principiem vispārī. Ka tas ir tā, par to starp citu liecina chaoss kredītkooperatīvu nosaukumos. Mūsu dienās Šulce-Deliča tipa kredītkooperatīvus sauc par krājaizdevu sabiedrībām, bet Raifeizena — par kredītsabiedrībām. Bet sākuma posmā mūsu kredītkooperatīvu apzīmējumam lietoti visdažādākie nosaukumi. Tie ir šādi:

1. Aizdošanas un krāšanas lāde (biedrība),
2. Krāj- un aizdevu kase,
3. Krāšanas un aizlienēšanas kase,
4. Krāšanas un aizdošanas kase,
5. Krāšanas un aizdošanas banka,
6. Krāšanas-aizdošanas lāde,
7. Krājumu un aizdevumu kase,
8. Krājumu un aizlienēšanas kase,
9. Krāju un aizdevu kase,
10. Savstarpējā krāšanas un aizdošanas kase,
11. Savstarpīgā krāšanas un aizlienēšanas kase,
12. Krājuma un palīdzības kase,
13. Palīdzības un krājuma kase,
14. Krāšanas lāde,

*) Par šo tipu raksturīgajām pazīmēm skat. Ed. Baloža „Kooperācija“, Rīgā, 1934., 62.—68. lpp.

**) Jāatzīmē, ka līdzšinējā doma bija, ka Raifeizena tipa jautājums pie mums nav cilāts. Tā, piemēram, A. Zariņš savā brošūrā „Tautas bankas“, Rīgā, 1924., 35. lpp. saka tā: „Šaura prakticismā apdvēsmota mūsu kredīta kooperācija. Ne mūsu zemes vēsturiskie apstākļi audzēja te Šulce tipu, bet vienkārši tas gatavā veidā pārņemts šurp; par Raifeizena tipu neviens te nestāstīja. Tik 1922. gadā otrajā kredītkooperatīvu kongresā par viņu debatēja.“

15. Krājcase,
16. Taupīšanas lāde,
17. Aizlienēšanas un krāšanas lāde,
18. Aizdošanas un taupīšanas lādes biedrība,
19. Aizdevu-taupīšanas biedrība,
20. Pagasta banka un krāšanas lāde,
21. Pagasta bankas biedrība,
22. Savstarpīgā kredita biedrība.

Baltijas Vēstnesī 11./1876. vienā pašā korespondencē no Kroņa Vircavas turienes kreditkooperatīvs saukts trejādi: 1) palīdzības un krājuma kase, 2) krāšanas un aizdošanas lāde un 3) kredītbiedrība.

Sākumā nebija arī nekādas vajadzības interesēties par kreditkooperatīvu tiptiem un to atšķirībām. Latvieti interesēja tikai tas, kā tikt pie lēta kredita un kā tikt vaļā no augļotāja. Un lūk, sāk parādīties ziņas par Šulce-Deliča veidojumiem Vācijā, Krievijā. Šīs ziņas tika uztvertas kā prieka ziņas, ar kurām saistījās patīkamās izredzes atbrīvoties no augļotājiem. Un tā pilnīgi pietika, lai ķertos pie darba un veidotu kreditkooperatīvus, nedomājot un nerunājot ne par garu, ne par tiptiem. Latvietis ticēja, viņš bija pārliecināts, ka dibināmo organizāciju kredīts būs labāks par augļotāju kredītu. Tikai vēlāk, ap 80-to gadu vidu, kad bija nodibināts jau paprāvs skaits kreditkooperatīvu un kad sāka izpausties uz āru dažas nevēlamas parādības to darbībā, latviešu sabiedrībā rodas interese par tiptiem un to principiem.

Kauču Šulce-Deliča vārds garām ejot pieminēts rakstos vairākas reizes, tomēr pirmo reizi par viņu un viņa kreditkooperatīvu principiem raksta stud. jur. Fricis Bergmanis (pseudonimā Kalnīnieku Fricis), 1860—1898, pirmais Dienas Lapas redaktors un vēlākais advokāts. Savā brošūrā „Fabrikas strādnieks 19. gadusimtenī“, kas iznākusi 1884. gadā Rīgā Pūcīšu Gederta un biedra apgādībā, viņš dod Šulce-Deliča tipa kreditkooperatīvu raksturojumu līdz ar to pamata principiem. Dotas arī statistiskas ziņas par kreditkooperatīviem („savstarpīgām kredītu biedrībām“) Vācijā. Pieminēts arī Luidži Lucati Itālijā. Ziņas Bergmanis smēlis no paša Šulce-Deliča darba „Vorschuss- und Creditvereine“ (skat. Bergmaņa brošūrā 16. un 42.—44. lpp.).

Dažus gadus vēlāk Dienas Lapā 290./1887., kad to vēl rediģē Bergmanis, parādās nezināma autora raksts „Jautājums par sīko kredītu Eiropas rietumā“ (iespējams, ka autors ir pats Bergmanis). Šai rakstā autors iepazīstina lasītājus ar

abiem kredītkooperatīvu tipiem Vācijā, kā arī kritizē Šulce-Deliča tipu. Citēsim interesantākās vietas no šī raksta.

„Vācijā sīkā kredīta iestādes dalās 2 šķirās jeb tipos: pilsētās tās ierīkotas pēc tā parauga, ko Šulce-Deličs nodibināja gadus 30 atpakaļ. Piedzīvojumi rādījuši, ka šim tautas bankām piemīt daži nelabumi, kas slēpjas pašu banku organizācijā. Uz laukiem sastopam vairāk otrās šķiras kredītu iestādes: Raifeizena kases. Pēdējās iegrozītas pirmā ziņā priekš mazuļiem no zemnieku kārtas, un izpilda tiešām it lietderīgi kredīta iestādes uzdevumus priekš sīkgruntniekiem. Raifeizena kasēs neatronam tā spekulācijas gara, kas ieviesās dažā labā Šulce-Deliča tautas bankā un to arī izpostīja. Raifeizena kasēm ir par pamatu likts koptgalvošanas princips, t. i. kasēm nav nekāda pamata kapitāla, bet tā vietā kases dalībnieki atbild ar visu savu mantu. Netiek pieprasīta nekāda iestāšanās nauda, un tā tad pie kases var piedalīties pat nabadzīgais sīkgruntnieks vai kalpiņš. Kā pierādīts caur Sociālpolitiskās biedrības izpētījumiem vācu ciemos, Raifeizena kases iznīcinājušas un iznīcinājušas pamazām, bet pamatīgi augļotāju rīkošanos, kas agrāk visur atradās pilnos ziedos. Ja iegauvējam Raifeizena kasu labumus, ja apceram, ka pie kases var piedalīties pat nabadzīgais cilvēks, ka kase atļauj atmaksāt aizņēmumus pat vairāk gadu laikā (tās zīmējas it sevišķi uz aizņēmumiem pret mājas lopiem un saimniecības rīkiem), ka visi kases dalībnieki caur koptgalvošanu cieši jo cieši saistīti un tādēļ jo rūpīgi pārbauda kases darbību un atturas no pārdošiem soļiem, tad sapratīsim, ka kases vispār plaukst un nekad nav bijušas naudas trūkumā. Jāatzīst, ka Raifeizena kases izpilda ar sekmi to uzdevumu, ko tās sev spraudušas. Nopietni zinību vīri kļuvuši uzmanīgi uz šo kasu darbību un tagadnē neiznāk neviena mācības grāmata par tautas saimniecību, kurā nebūtu minētas Raifeizena kases nodaļa: tautas kredīta veidi.“

Arī nākošajā 1888. gadā Dienas Lapā 279. un 280. numurā parādās raksts „Šulce-Deliča un Raifeizena krāju un aizdevu kases“. Arī šai rakstā tiek kritizētas Šulce-Deliča kases un izceltas Raifeizena kases. Par Š.-Deliča kasēm teikts, ka tās esot „īsti kapitālistu biedrības, tādas pašas, kā visas citas bankas, no kurām panākama laba peļņa. Aizņēmēju labums un vajadzība biedrībai tik visai neguļ pie sirds.“ Par Raifeizena kasēm teikts, ka tur „peļņa jeb dividendes nedrīkst būt lielākas nekā procenti, kādus biedrība ņem no saviem pārādniekiem. Kas no peļņas pāri paliek, to izlieto labdarīgiem mērķiem: bibliotēkām, skolām, nabagu mājām un citām tā-

dām iestādēm.“ Tālāk aizrādīts uz Raifeizena kasu šauro darbības rajonu, kas, pretēji Šulce-Deliča piekritēju apgalvojumiem, nekādas neērtības neradot.

Par Raifeizena bankām raksta arī Baltijas Vēstnesis, kur 1888. gada 151. numurā ievietots Jāņa Kreicberga (pseudonīmā Līdumnieka) raksts „Raifeizens un viņa bankas“. Raksts sniedz īsti pamatīgu pārskatu par Raifeizena vispusīgu darbību kooperācijas laukā, kā arī iepazīstina ar Raifeizena kasu principiem, pie tam plašāk un pamatīgāk nekā jau pieminētos divos rakstos. Sniegtas ziņas arī par Raifeizena kasu centrālajām organizācijām. Raksts beidzas šādiem vārdiem: „Visā viņa darbībā manāms viens princips. Šis princips ir pašpalīdzības un savstarpīgas palīdzības ideja, bet nebūt ne zemnieka pacelšana ar valsts varas piepalīdzību, ar valsts līdzekļiem. Pašu zemnieku pienākums ir rūpēties par sevi, palīdzēt viens otram, gādāt par vienības un kopības augšanu cīņā ar saimniecīgo postu.“

Jānis Kreicbergs, pēc viņa paša sniegtās informācijas, ierosinājumu savam rakstam guvis no kāda Hercenšteina raksta, kas bijis ievietots krievu žurnālā „Jurigičeskij vestnik“.

Par Šulce-Deliča un Raifeizena kasēm rakstīts vēl Dievas Lapā 99., 100./1890. (skat. L. K. rakstu „Zemkopības kredīts“). Arī šai rakstā Raifeizena kases tiek tēlotas kā labākas par Šulce-Deliča kasēm. „Šo sabiedrību labā puse, salīdzinot ar Šulce-Deliča sabiedrībām, pastāv iekš tam, ka tās dod iespēju pat nabagiem ļaudīm dabūt kredītu, kad tikai viņi pazīstami kā godīgi ļaudis.“

Ar nedzirdēti asu Šulce-Deliča kasu kritiku uzstājas Matīss Siliņš (vēlākais pazīstamais darbinieks etnogrāfijas laukā). Viņš raksta paša izdotā kalendārī „Atbalss“. Citēsim spilgtākās vietas no viņa rakstiem. Viņa kalendārī 1892. gadam 62. lappusē lasām: „Neizbīstaties! mēs dibināsim zemkopju kases, pašapzinīgi būdami, un kā no uguns novērsimies no krāj- un aizdevu kasēm, jau tik nelāga pazīstamajām, kuras mūsu būšanās itin tāds pats lieks māņu palīgs, kā jau dažas citas aprādītās biedrības, bet tikai vēl nesalīdzināmi bēdīgāks.“

„Latvju zemkopji! Šis krāj- un aizdevu kases prastas peļņas kases, kas sūktin īzsūc mūsu saimniecības dzīvības spēkus, ciko maz vien esam tik neapdomīgi un ielaizāmieši ar tām darišanās.“

„Šis aba tās pašas, kas nāca, teikdamās mūs glābt no židiņu rebinieku nelikumīgi netirajām rokām, bet nu viņas tāpat,

kauču likuma vārdā, cik dažam labam no mums izpūš pēdējo cerības dzirkstelīti.“

Matiss Siliņš pārmet Šulce-Deliča kasēm: 1) aizdevumu īsos termiņus (aizdevumus vajagot izsniegt vismaz uz gadu), 2) augstos procentus par aizdevumiem (jāņemot augstākais 6%), 3) kasu vadītāju tieksmes pēc lielajām algām (ieteic mēreni algot kases vadītājus).

Tālāk Siliņš ieteic atlikuma pārpalikumu atmaksāt naudas aizņēmējiem.

63. lappusē: „Bet citādi nost ar šīm kasēm — Šulce-Deliča krāj- un aizdevu kasēm, nost ar tām no zemnieku vidus, kam tās arī nekad nav nodomātas no viņu diženā ārzemju pasācēja!“

64. lappusē: „Bet mēs piegriezīsimies „zemkopju kasēm“ pēc Raifeizena sistēmas, kuŗas vienīgās piederīgākas mūsu būšanām.“ Tad M. Siliņš aizrāda, ka mums vajadzīgi ilga termiņa aizdevumi, kādus, pat līdz 10 gadiem, izsniedzot Raifeizena kases, „gaidīdamas, kamēr saimniecībā ielikta naudas summa ņēmējam jau atnesusi cerēto labumu“. Arī zemi procenti esot vajadzīgi.

65. lappusē: „Nost tādēļ ar visiem svešajiem kankariem, ko gan godam pa pilsētnieku modeļ domājamies sev apkārušies, bet kas tik neglīti, pat riebīgi izskatās uz zemnieka platajiem pleciem.“

Matiss Siliņš atkārtō savus uzbrukumus arī kalendāri 1893. gadam rakstā „Zemkopju kases“. Tur starp citu lasām: „Bet bij laiki, kad prieka gaviles izskanēja pa latviešu zemi. pašu vīriem kopā sadodoties dibināt kases, kur palīdzīgu roku ņemt un dot, ja kāds vajadzības brīdī lūgdamiēs savu balsi turpat pacel. Drīz tomēr iestājās klusums, kā neizprašanā, apjukumā, tad paklusa kurnēšana bij dzirdama un — un vai tie patiesi bij latvju vīri, kas savām „krāj- un aizdevu kasēm“, augstajām procentēm kā mantplēši izpūta pēdējo dzīvības dzirkstelīti cik dažai labai pašu ļaužu zemkopju saimniecībai!? „Vēl nav neviens sveikā no kases ticis vaļā!“ tāda pārliectnāšanās drīz vispārīgi nodibinājās par jaunajām krāj- un aizdevu kasēm, kas zemkopju dzīvē izrādījās par gluži vienkāršām „bankām“, kur mazums ļaužu dzen labu peļņu ar citu uzticētiem krājumiem“.

„Vācijā un arī pa citām valstīm visur ar skubu steidz dibināt zemkopju kases, ko citādi dēvē arī par Raifeizena kasēm, pēc viņu pasācēja un galīga nodibinātāja vārda, tā izšķirot tās no Šulce-Deliča kasēm, aba mūsu pazīstamajām krāj- un aizdevu kasēm.“

Pēc tam M. Siliņš iepazīstina ar Raifeizena kasu principiem.

Pret M. Siliņa uzbrukumiem krāj-aizdevu sabiedrībām uzstājas K. Š. Baltijas Vēstnesī 289./1891 rakstā „Laucinieku krāj- un aizdevu kases un Atbalss kalendārs“. Tur starp citu lasām: „Kas skubināja dibināt šādas kases? — Vienīgi vajadzība izsargāties no augļotāju nagiem un radināties krāt savus grūti pelnītos grašus. Abas vajadzības ir labi samanāmā mērā panāktas. Kur augļotājs ņēma 20 un vairāk procentes, tur krājkases ņem 7 vai 8%, tikai retās vietās vairāk.“

„Visu to bez pārspilēta iekarsuma pārdomājot, patiesi jāvēlas, lai pastāvētu Šulce-Deliča krāj- un aizdevu kases arī zemnieku vidū, kam tās prātīgi lietojot ir par svētību.“

„Vieglprātīgam aizņēmējam nebūs līdzēts ne ar vienu, ne ar otru iestādi, turpretim apdomīgam, rūpīgam un pašapziņīgam aizņēmējam būs abas labas, tas atradīs grūtā brīdī pabalstu gan vienā gan otrā.“

Par Raifeizena kasēm kā labākām par Šulce-Deliča kasēm izsakās arī Jūlijs Gulbitis Baltijas Lauksaimniekā 19./1909. rakstā „Mūsu lauku krājaizdevu kases un viņu trūkumi“.

Vēl jāatzīmē, ka arī jau agrāk pieminētā Viļa Siliņa brošūrā „Kopkase“ tiek izceltas Raifeizena kases.

Savelkot kopā visu teikto, redzam, ka kreditkooperatīvu tipu jautājumam latviešu literatūrā ierādīta labi redzama vieta, un latvieši varēja būt labi informēti par to.

Paralēli jautājumam par kreditkooperatīviem kā kredīta vajadzību apmierinātājiem tiek pārrunātas arī citas iespējas apmierināt šo vajadzību. Bieži vien tiek runāts par pagastu pašvaldību kapitālu, it sevišķi magaziņu kapitālu, izlietošanu un aizdevumu izsniegšanai. Tādu iespēju paredzējis arī likums par pagastu pašvaldībām. Tālāk būtu jākonstatē arī vesels novirziens, kas aizstāvēja uzskatu, ka jādibina pagastu pašvaldību kredītiestādes. Šī novirziena pārstāvji starp citu aizrādīja, ka tad atkritīšot cīņa par pagastu kapitāliem — par to noguldīšanu krājaizdevu sabiedrībās. Pie šī novirziena jāpieskaita Kaudzītes Reinis, Andrējs Janskavs un Pēteris Alunāns. Panākumu tam tomēr nebija: vairums sabiedrisko darbinieku simpatizēja brīvajiem, neatkarīgajiem kreditkooperatīviem. Šī tipa kredītiestāžu Latvijā nodibināts maz.

Kreditkooperātīvu sadarbības jautājums.

Kreditkooperātīvu sadarbības jautājums tiek cilāts sākot ar pagājušā gadsimteņa 80-tajiem gadiem. Sadarbības centieni izpaužas 2 virzienos: 1) kreditkooperātīvu pārstāvju sapulču jeb kongresu sasaukšanās un 2) kreditkooperātīvu savienības dibināšanas mēģinājumos.

A. Fukss, Džūkstes-Pienavas krājaizdevu sabiedrības darbinieks (kasiers), Jelgavas lauksaimniecības biedrības sa-sauktā sapulcē 1903. gada 21. decembrī izteicies, ka kreditkooperātīvu savienības dibināšana ierosināta jau 80-tajos gados (sk. Balt. Vēstn. 288./1903). Tieši kur un kad tas noticis, nav vēl izdevies noskaidrot. Domājams, ka agrāk par 80-to gadu otro pusi tas nevarētu būt bijis, jo līdz tam nodibināto kreditkooperātīvu skaits bija par niecīgu, lai varētu domāt par savienības dibināšanu. Arī laikraksti kreditkooperātīvu savienību vai centrālbanku jautājumam sāk pieskārties tikai 80-to gadu beigās. Un tas notiek rakstos par kreditkooperāciju ārzemēs. Tā, piemēram, Jāņa Kreicberga rakstā „Raifeizens un viņa bankas“ Balt. Vēstnesī 151./1888. pieminētas abas Raifeizena tipa kreditkooperātīvu centrālās organizācijas. Par kreditkooperātīvu savienību un tās nozīmi, it sevišķi priekš Raifeizena tipa kreditkooperātīviem, rakstīts arī Dienas Lapā 279., 280./1888. (skat. rakstu Šulce-Deliča un Raifeizena krāju un aizdevu kases“). Dienas Lapā 226./1889. lasām: „Ār-zemēs sevišķi bieži šādas saeimas notur krāju un aizdevu kasu priekšnieki, kuŗas pat nodibinājušas pilnīgas centrālie-stādes.“ Dienas Lapā 99., 100./1890. rakstā „Zemkopības kredīts“, sakarā ar Raifeizena kreditkooperātīviem, atrodam šādu vietu: „Līdzekļu vienādei izplatīšanai dibināta īpaša centrālaizdevu kase.“

Arī Matīss Siliņš savos mums jau pazīstamajos rakstos Atbals kalendārī pieskaŗas centrālu jautājumam Vācijā. Kalendārī 1892. gadam lasām: „— zemkopju kases, līdz ko nodibinājušas pienācīgā skaitā, ierīko savu centrālkasi, kur visas kopīgi izlidzinās saviem pārākumiem vai iztrūkumiem.“

Kalendārī 1893. gadam lasām: „Savrupās biedrības kopus dibina savas virspārvaldes, pirms katrā aprīņķī pa vienai, kuŗas tad atkal savā starpā savienojas zem kāda vēl prāvāka viduča ģenerālvirspārvaldes.“

Ļoti iespējams, ka taisni tikko pieminētie raksti 80-to gadu beigās būs pavadinājuši latviešu kreditkooperātīvu darbiniekus uz domām un pārrunām par kreditkooperātīvu savienību pašu zemē.

Šai pašā sakarībā var atzīmēt K. Freimaņa referātu „Lauku krāju un aizdevu kasu centralizācija“, kas noturēts 1890. gada oktobrī Jelgavas latviešu biedrības zemkopības nodaļā (Balss 43./1890., Balt. Vēst. 245./1890., Balt. Vēstn. 31./1891., Balss 6./1891.).

Viss teiktais rāda, ka sabiedrībā pamodusies zināma interese par kreditkooperatīvu sadarbības jautājumu. Šo interesi, protams, modināja ne tikai raksti, bet arī vajadzība pēc sadarbības, kas ar katru gadu palika vairāk jūtama.

Un tiešām, jau 90-to gadu sākumā konstatējama zināma aktivitāte kreditkooperatīvu sadarbības virzienā. Tēvijā un Balt. Vēstnesī (sk. B. V. 294./1890, 27./XII) atrodam šādu ierosinājumu: „Visām šīm kasēm (pirms tam aizrādīts, ka Kurzēmē līdz 1890. gadam apstiprinātas 55 krāj- un aizdevu kases. Aut.) būtu ievēlams uzsākt un uzturēt savstarpīgu satiksmi un kopošanas. It sevišķi jaunnodibinātām kasēm atvieglotu darbības pareizu un kārtīgu uzsākšanu.“ Tālāk aizrādīts, ka katra kase darbību vedot „savādi“. „Tas būtu visādā ziņā novēršams, varbūt caur vienādu instrukciju nodibināšanu u. t. pr. Ar prieku apsveicam vēsti, ka dažas Dobeles un Tukuma apriņķa kases nodomājušas pienācīgā vietā griezties ar lūgumu atļaujas dēļ saaicināt visas Kurzemes kasu locekļus uz kopīgu sapulci.“

Visām Kurzemes kasēm tomēr neizdevās sanākt uz sapulci, jo bija radušies nepārvārami šķēršļi. Par to starp citu liecina redakcijas piezīme pie korespondences no Dundagas Tēvijā 16./1891. Piezīmē sacīts: „Dažu Dobeles apriņķa kasu locekļi bij nodomājuši izlūgt uz kopīgu sapulci nevien Dobeles apriņķa kasu delegātus, bet no visām Kurzemes lauku krāju un aizdevu kasēm, bet vēlāk šis nodoms bij dažu nepārvāramu kavēkļu dēļ jāatmet un jāpietiek ar Dobeles apriņķa kasēm vien.“

Redzams, krievu valdība nav devusi atļauju tik „plašai“ sapulcei.

Dobeles apriņķa kreditkooperatīvu delegātu sapulce notikusi Jelgavā latviešu biedrības telpās 1891. gada 9., 10. un 11. februārī. Sapulcē piedalījušies delegāti no šādām 10 kasēm*): Emburgas, Kr. Vircavas, Zaļenieku, Jaunsvirlaukas, Lielsesavas, Kalnamuižas, Bukaišu, Džūkstes, Mežotnes un Rundāles (pēdējās 2 no Bauskas apriņķa, bet visas pārējās no Dobeles apriņķa). Sapulcē piedalījušies arī zvērināts advokāts Andrējs Stērste un Tēvijas redaktors Jānis Čakste.

*) Balsī 8./1891. teikts, ka piedalījušās 13 kases.

Abi snieguši sapulcē juridiskus padomus. Sapulci vadījis A. Fukss.

Par šo sapulci A. Fukss Tēvijā 9./1891. raksta tā: „Lai tik apdomājam mūsu beidzamo gadu neauglību un mūsu ražojumu zemās cenas, tad gaiši nopratīsim, ka mūsu kasu sacenšanās ir laika vajadzība un viņu svēts uzdevums — mums šinīs laikos gādāt tā personāl, kā reālkreditu un tādejādi mums kļūt par drošu vadoni starp daudzkārtīgām klintīm un plaisām.

Jau sen mūsu kasu vadītāji un interesenti bija ievērojuši un pārrunājuši mūsu kasu darbībai divas jo ievērojamas un nepieciešamas vajadzības: pirmkārt mūsu kasu statūtu paplašināšanu un pārlabošanu un otrkārt, ka visās mūsu kasēs nodibināma vienāda darba vešana un kārtība resp. ievedamas vienādas instrukcijas jeb kārtības rullis. Šos abus jautājumus nu raudzīja delegātu sapulcē izspriest pēc labākas saprašanas, zināšanas un pārliecināšanās, pamatodamies uz daudzkārtīgiem piedzīvojumiem un atgadījumiem.“

A. Fukss ieteic ievest dubultu grāmatvešanu, jo tad nekaitēšot nekādas baumas un uzticība pret kasēm stiprināšoties. Šai pašā rakstā Fukss arī konstatē, par kādiem grozījumiem statūtos sapulcē vienojušies (tādi izdarīti pavisam 17 paragrafos). Par sapulci rakstīts arī Balsī 8./1891. un Baltijas Vēstnesī 38./1891.

Kādā korespondencē no Zaļeniekiem tiek norādīts, ka Zaļenieku kredītkooperatīvs bijis tas, kas ierosinājis delegātu sapulces sasaukšanu un izgādājis atļauju. „Īsti Zaļenieku krājkašes direkcija bij tā, kas izgādāja pienācīgā vietā atļauju priekš delegātu sapulces un tā rūpējās, ka šis svarīgais jautājums kļūtu vispārīgi aizkustināts. Minētā delegātu sapulcē pārspriestie priekšlikumi ir cēlušies pa lielākai daļai caur Zaļenieku kases par labu atzītiem ievērojumiem (sk. Balt. Vēstn. 68./1891.).

Pēc šīs delegātu sapulces kredītkooperatīvu pilnās sapulcēs tikuši pārrunāti un pieņemti statūtu grozījumi saskaņā ar delegātu sapulces atzinumiem. Reizē ar to daži (Zaļenieku, Kalnamuižas) kredītkooperatīvi nolēmuši lūgt valdību atļaut sasaukt visas Kurzemes kredītkooperatīvu delegātu sapulci, lai varētu pārspriest kopīgas instrukcijas jautājumu (sk. Dienas Lapā 65./1891., Tēvijā 12., 14., 16./1891.). Lūguma iesniegšanai pilnvarots zvērināts advokāts Andrējs Stērste. Cik zināms, tādas sapulces sasaukšanai atļauja nav dota.

Vajadzēja paiet vairāk kā 10 gadiem, lai doma par kredītkooperatīvu ciešāku apvienošanos, par kredītkooperatīvu savienības dibināšanu pieņemtu konkrētu formu. Arī šoreiz aktīvi ir kurzemieki.

1900. gada sākumā Jelgavā Zemkopja redakcijas telpās sanākuši uz apspriedi vairāku krājaizdevu sabiedrību direktoru locekļi. Pārrunājuši statūtu jautājumu. Galvenie statūtu trūkumi tā laika uztverē bijuši: īsa aizdevumu termiņš un niecīgas aizdevumu summas. Pārrunāti arī darbvedības un grāmatvedības jautājumi, pie kam iepazinušies ar Jelgavas lauksaimniecības biedrības krājaizdevu sabiedrības jauniegādātām grāmatām, kuŗas bijušas ierīkotas pēc amerikāņu sistēmas. Tā atzīta par labāku nekā itāļu. Izteikta vēlēšanās visiem vest grāmatas pēc vienas sistēmas. Pieskārušies arī kreditkooperatīvu savienības jautājumam. Vienojušies arī par to, ka kreditkooperatīvu darbiniekiem šad un tad būtu jāsanāk uz apspriedēm. Lai visus ierosinātos jautājumus virzītu uz priekšu, tad ievēlēta komiteja, kuŗā iegājuši Zaļenieku, Džukstes-Pienavas, Bukaišu, Jelgavas un Grienvaldes kreditkooperatīvu delegāti. Komitejai uzdots rūpēties par to, lai jau 1900. gada decembrī varētu sanākt Jelgavā vispārīga Kurzemes kreditkooperatīvu delegātu sapulce, pie kam par oficiālu atļaujas lūdzēju nozīmēta Jelgavas lauksaimniecības biedrības krājaizdevu sabiedrība (skat. Balss 7./1900., Zemkopis 42./1903., Dzintenes Vēstnesis 3./1907). Šī sapulce, šķiet, nav sanākusi, bet to it kā atvietojuši 1903. gada 21. decembrī noturētā Jelgavas lauksaimniecības biedrības sapulce, kuŗā piedalījušies arī kādu 15 krājaizdevu sabiedrību delegāti. Dienas kārtībā bijis arī jautājums par kreditkooperatīvu savienības dibināšanu. K. Graudiņš iepazīstinājis ar „Berdjanskas krāšanas un aizdošanas sabiedrību un kreditsabiedrību savienības“*) statūtiem. Sapulce vienprātīgi atzinusi, ka jādibina kreditkooperatīvu savienība uz Berdjanskas savienības statūtu pamata. Jautājuma tālākam virzīšanai ievēlēta komisija šādā sastāvā: A. Stērste, J. Bergis, K. Graudiņš, Veismanis, Dr. Dzinters, Z. Gustavs un J. Roze. Komisijai uzdots izstrādāt sīku referātu par sapulci un to piesūtīt visiem Kurzemes kreditkooperatīviem. Pēc tam jautājuma galīgai nokārtošanai jāsasauca īpaša sapulce (sk. B. Vēstn. 288./1903.). Beidzot kreditkooperatīvu savienības dibināšanas jautājums bija pārvirzījies tik tālu, ka 1904. gadā iesniegti apstiprināšanai „Kurzemes sikkredita iestāžu savienības“ statūti (sk. Jelgavas lauks. b-bas pārskatu par 1904. gadu). Savienības statūtus parakstījuši šādi kreditkooperatīvi: Jelgavas lauks. b-bas krājaizdevu sabiedrība, Jelgavas krājaizdevu kase, Grienvaldes krājaizdevu sabiedrība, Aizputes krājaizd. s-ba, Grenču kr.-aizd. kase un Auces kr.-aizd. kase.

*) Berdjanskas kreditkooperatīvu savienība apstiprināta 1901. g. maijā; tā ir pirmā tāda Krievijā. Tās statūti uzskatīti par savienību normālstatūtiem.

Šis pasākums tomēr beidzās ar neveiksmi, jo statūti netika apstiprināti (sk. Dzimt. Vēstn. 3./1907.).

Ka latviešu kredītkooperatīvu darbībai viltās robežas bijušas par šaurām un ka latvieši meklējušies pēc izejas no šaurā loka, starp citu liecina arī šāds interesants fakts. Kā ziņāms, 1898. gada 26. martā Maskavā noticis I. Viskrievijas kredītkooperatīvu pārstāvju kongress. Un, lūk, šai kongresā no mazās Latvijas piedalījušies veseli 20 delegāti!*) Tas nozīmē, ka salīdzinot ar citiem apgabaliem, Latvija bijusi visplašāk reprezentēta.

Kongresā no Latvijas piedalījušies šādi delegāti.

I. No Kurzemes: Bulders no Elejas kases, Bergs un Šenfēlds no Jaunsvirlaukas kases, Dērmanis no Bukaišu kases, Jordāns un Sadikovs no Talsu kases, Koščkarovs un Mitulis no Kalnamuižas kases, Rozēns no Lieliecas kases, Rūvalds no Bēnes kases, Silks no Zaļenieku kases un Jurevičs no Lielēzeres kases.

II. No Rīgas un Vidzemes: V. Ņemčinovs un P. Ruckijs no krievu 1871. gadā Rīgā dibinātās kases, Eilenbergs-Pūcītis no Rīgas latv. amatnieku palīdzības biedrības kases, Januševičs no Limbažu kases, Romāns no Kastrānes kases, Ore no Salacas kases, Ozols no Priekuļu kases un Zeibots no Jaunpils kases.

Maskavas kongresā pārrunāti dažādi jautājumi, bet starp tiem redzamu vietu ieņēmis jautājums par kredītkooperatīvu apvienošanu (sk. Austrumā par 1898. gadu 391. un turpm. lappusēs Pētera Ruckija rakstu „Krāj- un aizdevu biedrību priekšstāvju pirmais Viskrievijas kongress“).

Ruckijs savā rakstā aizrāda, ka delegāti ieguvuši daudz derīgu zināšanu un pārliecību, ka sīkkredīta lietā sākas jauns laikmets.

Bez šaubām, arī latvieši būs guvuši jaunus ierosinājumus, kā arī ticību cīņai par latviešu kredītkooperācijas tīlāku izveidošanu. Augstāk notēlotie notikumi gadsimteņu maiņā, šķiet, zināmā mērā vedami sakarā ar Maskavas kongresā gūtiem iespaidiem.

1905. gada notikumi uz laiku pārtrauc kredītkooperācijas tīlākas izveidošanas darbu. Tas atjaunojas 1907. gadā. Jelgavas lauksaimniecības biedrībai izdodas dabūt no Baltijas ģenerālgubernatora atļauju sasaukt Jelgavā Kurzemes sīkkredīta iestāžu pārstāvju kongresu. Kongress, ar ģenerālgubernatora

*) No Igaunijas tikai 2. Kongresā pavisam bijuši 353 dalībnieki, bet no tiem kredītkooperatīvu pārstāvju 268.

atļauju, notiek 2 sesijās: 1907. gada 27. un 28. oktobrī un 1908. gada 11. jūnijā.

Pirmajā sesijā piedalās 100 pārstāvju. Kongresam šāda dienas kārtība:

1. Kā panākt mūsu apstākļiem piemērotus sikkredita iestāžu statūtus.

2. Kā apvienot sikkredita iestāžu darbību.

Kongress vieprātīgi pieņēmis šādas rezolūcijas:

- 1) sikkreditam Baltijā jāizdod pilnīgi jauni, Baltijas apstākļiem piemēroti likumi;
- 2) jāizstrādā normālstatūti sikkredita iestādēm Baltijā;
- 3) jānodibina sikkredita iestāžu savienība;
- 4) jāievie obligātoriska sikkredita iestādēs iekļāto nekustamo īpašumu apdrošināšana.

Kongress ievēlējis komisiju, kurai uzdots izstrādāt projektus un tos piesūtīt atsauksmei visām latviešu sikkredita iestādēm. Komisijā ievēlēti: Pauļuks, Stērste, Juraševskis, J. Rupais no Kandavas, Eichenberģis no Tukuma, Sausups no Džūkstes, Brūmelis no Grienvaldes, Veismanis, V. Vitols un K. Graudiņš no Jelgavas (skat. Balt. Lauksaimniekā 20., 22./1907.).

Kongresa otrajā sesijā piedalījušies 55 delegāti (to starpā daži kā viesi no Vidzemes) no 41 kases Kurzemē. Kongresu vadījis sasaucējas organizācijas — Jelgavas Lauksaimniecības biedrības — priekšnieks agronoms Jānis Bisenieks. Kongresā sīki pārrunāti kreditkooperatīvu statūtu jautājumi: aizdevumu lielums un ilgums, biedru atbildība, aizdevumu nodrošinājumi, kvorums, pārvalde, grāmatvešana u. t. t.

Vitols nolasījis referātu par aizbildnību un revīzijām. Revīziju lietu kārtošanai jādibina savienība.

Pārrunāti vēl arī citi jautājumi: nodokļu, parādu piedzīšanas, pagastu kapitālu noguldīšanas u. t. t. (skat. Mājas Viesi 48., 49., 50./1908., Dzimt. Vēstn. 134./1908.).

Neskatoties uz kongresu vienprātīgiem atzinumiem par savienības nepieciešamību, tādu Kurzemē līdz pasaules karā tomēr neizdodas nodibināt. Savienības nodibināšanu kavē smagais politiskais režīms toreizējā Krievijā.

Vidzemē kreditkooperatīvu sadarbības jautājumā nav tās rosības, kādu mēs vērojām Kurzemē. Bet par to, ko dara kurzemnieki, vidzemnieki ir it labi informēti. Tas nepaliek bez iespaida. Pamazām arī starp vidzemniekiem veidojas uzskats par kreditkooperatīvu savienības vajadzību. Ar ierosinājumiem laikrakstos nāk Kauguru — Mūrmuižas krājaizdevu sabiedrī-

has valdes priekšnieks Hermanis Enzeliņš. Lauksaimniekā 23./1905. viņš starp citu raksta: „Lai būtu kur aizlienēt, mums jāorganizē vajadzīgā kredītiestāde, un vislabāki te noderētu lauku krājaizdevu biedrību savienība, kurā nepieciešami vajadzīga arī pašu krājaizdevu sabiedrību labā.“

Balss 1906. gada 10. oktobra numurā H. Enzeliņš ievietoja rakstu „Sīkkredītiestāžu savienība“. Tur lasām: „Modusies apziņa, ka nepietiek ar to, ka vienojamies biedrībās, bet ka biedrībām ar vienādiem mērķiem arī savā starpā jāvienojas. Tāda savienošanās savienībās rada spēkus, varu un lielišķi veicina biedrību sprauto mērķu sasniegšanu, kā to pierāda Vācijas pēdējos gadu desmitos tik dziļas saknes laidusi savienības lieta.“

Kredīta iestāde ar vispārīgu nozīmi mums rastos, ja mūsu sīkkredītiestādes, krāj- un aizdevu kases un sabiedrības sekotu lauksaimniecības biedrību paraugam un nodibinātu sīkkredītiestāžu savienību. Pēc tam H. E. sniedz informāciju par Berdjanskas savienību, par tās statūtiem latviešu valodā, par kurzemnieku centieniem dibināt savienību. „Vai Vidzemes latviešu daļā arī kas darīts tam līdzīgā nolūkā, šo rindīņu rakstītājam nav zināms.“

„Vajaga nekavēti stāties pie savienības dibināšanas. Viena vai dažas no mūsu krāj- un aizdevu sabiedrībām lai uzņemtas iniciatīvi sasaukt sīkkredītiestāžu delegātu sapulci. Šai sapulcē lietu apspriestu un uzaicinātu visas mūsu kredītiestādes likt jautājumu par savienības dibināšanu uz savām nākamām ģenerālsapulcēm. Pēc tam varētu stāties pie ustava parakstīšanas. Delegātu sapulci varētu sasaukt Rīgā ap to pašu laiku, kad notiks lauksaimniecības centrālbiedrības ģenerālsapulce.“

„Nost ar veco vienaldzību, nost ar šķelšanos, lai dzīvo savienības cēlā ideja! Savienībā ir spēks!“

Kredītkooperatīvu apvienošanās jautājums apskatīts arī vēl citos rakstos. Atzīmēsim dažus: 1) Mājas Viesī 22./1910., 2) Zemē 7./1910., 3) Arodniekā 2./1912., 4) Zemkopī 7./1914 — pēc Latvijas (sīkkredīta inspektors K. Vanags), 5) Kooperātorā 1./1914. (Andrējs Frīdenbergs).

Runājot par Vidzemes kredītkooperatīvu faktisko sadarbību, vispirms jāatzīmē Rīgas latviešu krāj- un aizdevu sabiedrību pārstāvju sapulce 1906. gada 30. janvārī, kurā piedalījušies 32 pārstāvji. Sapulce lēmusi par kredītkooperatīvu darbības saskaņošanu dažādos jautājumos. Sapulcē pārrunāts jautājums arī par kredītkooperatīvu savienības dibināšanu (skat. Balsī 10./1906.)

Balss 1./1906. ziņo, ka krājaizdevu sabiedrību pārstāvju sapulce Rīgas latviešu biedrībā nolēmusi sūtīt delegāciju pie ģenerālgubernatora un lūgt, lai sodu ekspedīcijas neposta lauku mājas, jo tās esot iekārtas kredītiestādēs.

Dzimtenes Vēstnesis 125./1908. un Mājas Viesis 45./1908. ziņo, ka 10. jūnijā sanāksot Rīgas latviešu biedrības namā Vidzemes latviešu krājaizdevu sabiedrību delegātu kongress, kur apspriedīsot normālstatūtu jautājumu. Kongresa rezolūcijas esot nodomāts paziņot Kurzemes latviešu krājaizdevu sabiedrību kongresam, kas sanāksot Jelgavā 11. un 12. jūnijā. Kaut kādu iemeslu dēļ Vidzemes kongress nav noticis (laikrakstos par tā darbību nav nekādu ziņojumu), bet gan tikai kāda „sīkkredīta iestāžu aizstāvju privāta sapulce“, kā tas teikts Mājas Viesī 49./1908. Kurzemes sīkkredīta iestāžu kongresa darbības atreferējumā. No šī atreferējuma tomēr redzams, ka savus atzinumus Vidzemes „privātā sapulce“ paziņojusi Kurzemes kongresam.

Vidzemes kredītkooperatīvu kongress sanāca 2 gadi vēlāk, proti 1910. gada 21. martā Rīgā. Kongresu sasauca Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrība. Kongresā piedalījās 94 delegāti no 74 organizācijām:

no Vidzemes	49 delegāti	no 45 organizācijām		
„ Rīgas	25	„ „	13	„
„ Kurzemes	20	„ „	16	„

Kongresu atklājis V. Skubiņš. Kongresam bijusi šāda dienas kārtība:

- 1) Sīkkredīta tagadējais stāvoklis Vidzemē (referents sīkkredīta inspektors Laidiņš);
- 2) Pārspriešana par Kurzemē noturēto sīkkredīta kongresu (refer. advokāts J. Ansbergis);
- 3) Kavēkļi, kas traucē sīkkredīta attīstību (refer. advokāts Ķempelis);
- 4) Sīkkredīta iestāžu savienību dibināšana;
- 5) Dažādi atsevišķi sīkkredīta jautājumi (darbu un rēķinu vešana, u. t. t.);
- 6) a) Kurzemes kongresa izstrādātais sīkkredīta savienības statūtu projekts,
b) Sīkkredīta iestāžu virsvaldes izstrādātais sīkkredīta iestāžu statūtu projekts.

Par kredītkooperatīvu savienības dibināšanu runājis A. Puriņš no Bolderājas. Kurzemei un Vidzemei būtu jādibina kopīga savienība, kurā lai ņemtu savā galvenā pārziņā visu

sīkkredita lietu. Savienībai būtu jāizdara biedrību revīzijas un jāorganizē padomu došana. Pagaidām kreditkooperatīviem jāpievienojas Rīgas kooperātoru biedrībai, nodibinot atsevišķu sīkkredita nodaļu (skat. Latvijā 69./1910.). Šo A. Puriņa priekšlikumu kongress noraida.

V. Skubiņš iepazīstina ar Rīgas lauksaimniecības centrāl-biedrības valdes izstrādāto sīkkredita iestāžu savienības statūtu projektu.

Kongress nolemj, ka jādibina sīkkredita iestāžu savienība. Statūtu izstrādāšanu, kā arī citus pārējos darbus savienības lietā kongress uztic atsevišķai 8 vīru komisijai. Komisijā ievēlēti: no Rīgas zvēr. adv. Dulbe un Ķempelis, no Vidzemes agr. Alberings un Līcis (no Rūjienas), no Jelgavas Graudiņš un V. Vītols, no Kurzemes Vāgners un M. Vītols.*)

Komisijas sastāvs liecina par nodomu kurzemniekiem un vidzemniekiem darboties vienoti, ko Krievijas administrācija savukārt uzskatīja par nevēlamu. Par kreditkooperatīvu apvienošanas izteikusies arī vispārējā latviešu zemkopju sapulce Rīgā 1910. gada 18. un 19. februārī. Tur pieņemtas starp citu šādas rezolūcijas:

1. Mūsu zemkopība paceļama caur kopdarbību lauksaimniecībā un visās viņas nozarēs. Kopdarbība vajadzīga lauksaimniecības vajadzību iegūšanā, ražošanu pārstrādāšanā, ražošanu pārdošanā bez liekas starpniecības un lēta kredīta iegūšanā, pie kam vajadzīga sīkkredita iestāžu apvienošana.**)

2. Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrībai jāgrīežas pie 21. martā š. g. sasaukamās krājaizdevu kasu priekšstāvju sapulces ar priekšlikumu ievērot pie sīkkredita iestāžu savienības dibināšanas arī meliorācijas kredīta jautājumu...***)

Šīs rezolūcijas rāda, ka jautājums par kreditkooperatīvu savienības dibināšanu bijis pilnīgi nobriedis un populārs plašās zemkopju aprindās. Ar visu to, toreizējā Krievijas valdība tomēr atzina par vajadzīgu nerēķināties ar šo latvju tautas nobriedušo vajadzību un nedot atļauju kreditkooperatīvu savienības dibināšanai. Šo „šauro loku lauza“ tālākie politiskie notikumi, kuru gala rezultāts bija patstāvīgas Latvijas nodibināšana. Patstāvīgajā Latvijā tad arī reālizējās ilgie un neatlaidīgie latvju tautas centieni pēc savas kooperatīvā kredīta centrāles: 1920. gadā nodibinājās Latvijas tautas banka.

*) Kongresa darbības atreferējumu skat. Latvijā 66.—79./1910.

**) Sk. „Visp. latv. zemkopju sapulce Rīgā 18. un 19. febr. 1910. gadā“, Rīgā, 1910., 47. lpp.

***) Turpat 112. lpp.

Satura rādītājs.

Lpp.

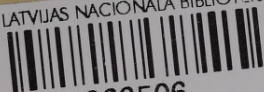
Priekšvārdi.

Latviešu zemnieku saimnieciskie apstākļi	5
Latviešu zemnieki auglotāju varā	10
Kreditkooperācijas propaganda līdz pirmo latviešu kreditkooperātīvu nodibināšanai	14
Praktiskie mēģinājumi kārtot kredita jautājumu	21
Pirmie latviešu kreditkooperātīvi un kreditkooperācijas attīstības tā- lākā gaita	28
Latviešu kreditkooperātīvu dibināšanas īpatnējie apstākļi sākuma posmā	43
Uzbrukumi latviešu kreditkooperātīviem un to cīņa par savu eksistenci	47
Kreditkooperācijas jautājumu apgaismojumi literātūrā un kreditkoope- rācijas propaganda pēc 1874. gada	53
Kredīta organizāciju tipu jautājums (Šulce-Deličs, Raireizens u. c.) . .	65
Kreditkooperātīvu sadarbības jautājums	71

Tā paša autora :

1. Modernās kooperācijas priekšteči Latvijā, 1930. g.
2. Kooperācija Latvijā 19. g. s. piecdesmitajos, sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados, 1928. g.
3. Kooperācija, 1934. g.
4. Kooperācija, programma-konspekts skolotājiem un pašmācībai, 1925. g.
5. Kooperācija pamatskolām, 1926. g. (izpārdota).
6. Kooperācija skolām un pašmācībai, 1927. g. (izpārdota).
7. Patērētāju biedrību darbvedība un grāmatvedība, 2. iespiedums, 1929. g.
8. Mašīnu koplietošanas biedrību darbvedība un grāmatvedība, 1925. g.
9. Grāmatvedība pamatskolām, 1925. g.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0304066506

